

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА

STUDIA PHILOLOGICA

Філологічні студії

Збірник наукових праць

Випуск 5

Київ • 2015

УДК 81+82:811.11+811.13
ББК 81+83Я73
S90

Засновник:

Київський університет імені Бориса Грінченка

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 13 від 17.12.2015 р.)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 19607-9407Р, видане Державною реєстраційною службою України 11.12.2012 р.

Друкується з грудня 2012 р.

Виходить двічі на рік

Затверджено МОН України як наукове фахове видання,
в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (галузь наук «Філологія»)
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук
(наказ МОН України № 747 від 13.07.2015 р.)

Головний редактор:

Буніятова І.Р. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка).

Редакційна колегія:

Белехова Л.І. — доктор філологічних наук, професор (Херсонський державний університет);

Бондарева О.Є. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Водак Р. — доктор філологічних наук, професор (Ланкастерський університет, Велика Британія);

Воркачов С.Г. — доктор філологічних наук, професор (Кубанський державний технологічний університет, Російська Федерація);

Гладуш Н.Ф. — кандидат філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Єременко О.В. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Жаботинська С.А. — доктор філологічних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького);

Колесник О.С. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Кузьменко В.І. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Материнська О.В. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Махачашвілі Р.К. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Поліщук Я.О. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Резаненко В.Ф. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Стишов О.А. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Торговець Ю.І. — кандидат філологічних наук, відповідальний секретар (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Ухванова-Шмигова І.Ф. — доктор філологічних наук, професор (Білоруський державний університет, Республіка Білорусь);

Фісяк Я. — доктор філологічних наук, професор (Познанський університет імені Адама Міцкевича, Республіка Польща);

Харитончик З.А. — доктор філологічних наук, професор (Мінський державний лінгвістичний університет, Республіка Білорусь).

Рецензенти:

Гудманян А.Г. — директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, завідувач кафедри англійської філології і перекладу, доктор філологічних наук, професор;

Потапенко С.І. — завідувач кафедри германської філології Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, доктор філологічних наук, професор.

Studia Philologica (Філологічні студії): зб. наук. праць / редколегія: І.Р. Буніятова,
S90 Л.І. Белехова, О.Є. Бондарева [та ін.]. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. — Вип. 5. —
112 с. — (Укр., рос. та англ. мовами).
ISSN 2311-2425.

УДК 81+82:811.11+811.13
ББК 81+83Я73

ISSN 2311-2425

© Автори публікацій, 2015

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2015

ИСТОРИКО-КОГНИТИВНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ВОПРОСЫ ЭВРИСТИКИ

Шевченко И.С.,

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

В статье обосновываются теоретические принципы новой области когнитивной лингвистики — исторической концептологии/когнитивистики на базе когнитивно-дискурсивной парадигмы науки. Обобщаются данные диахронического изучения концептов различных типов на материале английского языка, определяется вектор развития концепта: эволюция или инволюция; предлагается методика и алгоритм исторического изучения концепта с учетом его типа: когнитивного или лингвокультурного, в частности концепта коммуникативного поведения.

Ключевые слова: историческая концептология, когнитивная лингвистика, когнитивно-дискурсивная парадигма, методика и алгоритм анализа, типы концептов

У статті обґрунтовуються теоретичні принципи нової галузі когнітивної лінгвістики — історичної концептології/когнітивістики на базі когнітивно-дискурсивної парадигми науки. Узагальнюються дані діахронічного вивчення концептів різних типів на матеріалі англійської мови, визначається вектор розвитку концепту: еволюція чи інволюція; пропонується методика й алгоритм історичного вивчення концепту з урахуванням його типу: когнітивного або лінгвокультурного, зокрема концепту комунікативної поведінки.

Ключові слова: історична концептологія, когнітивна лінгвістика, когнітивно-дискурсивна парадигма, методика і алгоритм аналізу, типи концептів.

This article focuses on the theoretical principles of a new sphere of cognitive linguistics — historical conceptology / cognitive science based on cognitive-discursive research paradigm. The article summarizes the data of diachronic studies of different concept types on the material of the English language. It determines the vector of concept development: evolution or involution; it also suggests methods and the algorithm of the historical studies of the concept depending on the concept's type: cognitive or linguocultural, the concept of communicative behavior in particular.

Key words: historical conceptology, cognitive linguistics, cognitive-discursive paradigm, methods and algorithm of analysis, types of concepts.

Современную лингвистику отличает интерес к когнитивным и коммуникативным исследованиям как неразрывному комплексу. Когнитивно-дискурсивная парадигма науки позволяет раскрыть механизм работы векторов «от когнитивного → к коммуникативному» и убеждает в неразрывном, комплексном характере этих двух начал. Более века назад на это обращал внимание Александр Афанасьевич Потебня — первый славянский исследователь интерфейса языка и мышления, основатель харьковской лингвистической школы.

Обращение к плану диахронии в концептологии — свидетельство зрелости любой отрасли

науки, достижения такого уровня развития, когда количество накопленных данных становится достаточным для качественного скачка. **Цель статьи** — ответить на вопросы эвристики исторической когнитивистики и предложить апробированные методики диахронического изучения лексически реализованных концептов разных типов: когнитивных, лингвокультурных, коммуникативного поведения и т.д. В качестве материала использованы критически обобщенные практические данные и теоретические разработки в области исторических трансформаций концептов, полученные в рамках исследовательского проекта «Эволюция концептов в английской

языковой картине мира» в Харьковском национальном университете имени В.Н. Каразина.

Методологической основой историко-когнитивных исследований служит когнитивно-дискурсивная парадигма (термин Е.С. Кубряковой), рассматривающая коммуникативную деятельность на фоне внутренних ментальных процессов (восходящих к теории релевантности), исходя из понимания языка как «когнитивного процесса, осуществляемого в коммуникативной деятельности и обеспечиваемого особыми когнитивными структурами и механизмами в человеческом мозгу. Это определение означает <...> необходимость изучать, как взаимодействуют его две главные функции — когнитивная и коммуникативная» [4, 406]. В когнитивно-дискурсивном подходе синтезированы два начала: «когнитивным он может быть назван, так как язык служит осуществлению такой деятельности, которая постоянно требует операций со структурами знания как особыми ментальными репрезентациями. Дискурсивным, или коммуникативным, <...> поскольку язык изучается главным образом в процессах порождения и восприятия речи, в рамках дискурсивной деятельности и анализе ее результатов» [4, 406]. Тем самым эта парадигма нацелена на раскрытие концептуальной структуры, которая стоит за языковой формой.

В когнитивно-дискурсивном освещении дискурс понимается как «интегральный феномен, мысле-коммуникативная деятельность, совокупность процесса и результата, включающая как экстралингвистический, так и собственно лингвистический аспекты (текст, presupposition, контекст)» [13]. Фактически это неразрывное единство, гештальт, система когнитивных и коммуникативных составляющих, где первые определяют его содержание, а вторые — его форму, структуру, стратегии.

В XXI веке с появлением когнитивной прагматики период их изолированного анализа закончился. Когнитивную прагматику мы определяем как изучение ментальных операций, связанных со смыслами, которые конструируются в различных дискурсивных ситуациях. Когнитивная прагматика объединяет в единое целое когнитивное и коммуникативное (прагматическое) начала функциональной мегапарадигмы, по определению Р. Карстон, она изучает ментальные процессы как основу коммуникативного поведения [16, 128–129]. При этом в зависимости от акцента анализа формируются два перспективных исследовательских вектора — коммуникативный и когнитивный, соответствующие двум ипостасям единой науки — когнитивной прагматики [14].

На современном этапе развития лингвокогнитивистика различает когнитивный и лингвокультурный типы концептов. Первый — заместитель понятия, «намек на возможное значение»

и «отклик на предыдущий языковой опыт человека» [8, 282], основанный на значении слова, но учитывающий личный и общенародный опыт (например, ВРЕМЯ, ДОМ и т.д.). Второй — лингвокультурный концепт — концентрат культуры, «сгусток культуры в сознании человека» [9, 40]; это многомерное смысловое образование, в котором выделяются ценностная, образная и понятийная составляющие [3, 5] (концепты ДОБРО, ГРЕХ, БОГ, СКРОМНОСТЬ и др.). Соответственно их анализ привлекает различные (но не взаимоисключающие) параметры: в когнитивном концепте можно описать его понятийный и образно-ценностный компоненты, а лингвокультурный концепт может с определенной условностью быть структурирован в виде когнитивной сети или матрицы доменов.

В целом с учетом изменений для концептов разных типов предлагаемый алгоритм диахронического исследования включает ряд последовательных этапов: 1) выявление доконцептуальных признаков и установление понятийной основы концепта; 2) выяснение его категориальных характеристик; 3) определение имени концепта и структурирование семантического пространства лексем-номинаций; 4) с учетом всех этих сведений моделирование когнитивной структуры концепта в отдельные исторические периоды; 5) установление его образно-ценностных характеристик по данным метафор и метонимий; 6) для концепта коммуникативного поведения определение механизма дискурсивной актуализации в речевых актах (для концептов-событий) либо в стратегиях и тактиках вежливости (для концептов-признаков); 7) сравнение полученных данных для каждого из исторических периодов, определение ведущего вектора развития и эволюционных/инволюционных типов трансформаций концепта в исследуемый период.

Рассмотрим отдельные параметры диахронического анализа когнитивного концепта, в частности, лежащие в основе построения концептуальной сети и матричного моделирования. Так, для англоязычного концепта БОГ/GOD концептуальная сеть его прототипичных значений в религиозной картине мира служит основой для исторического варьирования в светском дискурсе разных эпох. Она состоит из пяти базовых фреймов: предметного, включающего слоты количества, качества, способа бытия, места и времени; акционального — [БОГ (агенса) действует на КТО (пациенса)], [БОГ (агенса) действует для НЕЧТО (цели)], [БОГ (агенса) действует с НЕЧТО (инструментом)], [БОГ (агенса) действует для КТО (бенефицианта)], [БОГ (каузатора) творит КТО/ЧТО (результат)]; идентификационного — слот роль; посессивного — слот обладатель; сравнительного — [БОГ (референт) является как бы

КТО/ЧТО (коррелят)]. В ходе исторических трансформаций в концептуальной сети концепта в светском дискурсе меняется наполнение отдельных слотов вплоть до противоположного библейскому по смыслу (в том числе негативно оценочного). Начиная с XVII века отдельные слоты вообще исчезают [6], в результате в XXI веке в концептуальной сети присутствуют только предметный и компаративный фреймы, то есть имеет место существенное сужение концептуальной сети, сопровождаемое искажением прототипических значений — наполнителей слотов.

По степени диахронического варьирования свойства концепта БОГ в светском дискурсе эпох Средневековья, Возрождения, Просвещения, Нового и Новейшего времени образуют области стабильности, колебаний, нестабильности. В частности, диахронически стабильными являются качества *loving, good, perfect*; роли *Lord, Father, Judge, Creator, Helper, Witness, Defender* и др.; компаративный фрейм — коррелят метафоры; диахронически вариативные качества: *high, reliable, great, omnipresent* и др., роли *Redeemer, King, Leader, Lamb, Man*. В историческом плане имеет место сужение объема концепта, его *инволюция*.

В целом концепт БОГ в светском дискурсе в совокупности прототипических и непрототипических свойств по сравнению с библейским прототипом проявляет наибольшее варьирование в XVIII и XX вв., а наименьшее — в XIV–XV и XVI–XVII вв., что соответствует культурно-исторической динамике общества [6].

Для диахронического анализа когнитивного концепта плодотворным оказывается параметр матрицы доменов (*domain matrix*) — комплекс доменов, в рамках которых объясняется определенный концепт [17, 152] на основе базовых доменов когнитивной картины мира. К ним относятся: ПРОСТРАНСТВО, ЦВЕТ, ЗВУК, ТЕМПЕРАТУРА, ДАВЛЕНИЕ, БОЛЬ, ЗАПАХ, ВРЕМЯ, ЭМОЦИЯ [17, 148]. Концепт и домены представлены языковыми средствами, упорядоченными в виде лексико-семантических или функционально-семантических полей; в матрице доменов они объединены пропозитивными связями. Так, по данным Е.В. Бондаренко, концепт ВРЕМЯ/TIME организован в виде лексико-семантического поля, которое в качестве когнитивного основания имеет матрицу доменов, принадлежащих к холодной или теплой картине мира англичан (ХКМ, ТКМ). Матричная модель «выявляет типичные для мировоззрения носителя языка и эпохи качества понятия времени в виде определенной когнитивной структуры» и демонстрирует «соотношение компонентов научной и ненаучных картин мира в понятии времени определенной эпохи и типа мировоззрения» [1, 38, 39].

Матричная модель «выявляет типичные для мировоззрения носителя языка и эпохи каче-

ства» определенного понятия в виде его когнитивной структуры и демонстрирует «соотношение компонентов научной и ненаучных картин мира» определенной эпохи и типа мировоззрения [1, 38, 39]. Так, в современной картине мира эта матрица включает домены ХКМ: ТОЧНАЯ ДЛИТЕЛЬНОСТЬ, БЫТИЕ ВСЕЛЕННОЙ, ЧЕТВЕРТОЕ ИЗМЕРЕНИЕ и др.; промежуточные между ХКМ и ТКМ домены: МОДУС ВРЕМЕНИ (НАСТОЯЩЕЕ, ПРОШЛОЕ и БУДУЩЕЕ), ВРЕМЯ СОБЫТИЯ, ОТНОСИТЕЛЬНАЯ ДЛИТЕЛЬНОСТЬ, ПОРА, ЭПОХА; домены ТКМ: РОЖДЕНИЕ, ЖИЗНЬ, СМЕРТЬ, ПЕРСОНА, РЕСУРС и ЭМОЦИЯ [1, 243].

В исторической ретроспективе средства обозначения времени претерпели определенные изменения, что объясняется как историческими (десакрализация времени), так и лингвистическими причинами. Влияние последних наиболее явно в современном английском языке. В частности, модели времени, реализованные в кельтском и британском мифоэпическом дискурсе (X в. до н.э. — XIV в. н.э.), демонстрируют паритет научных и ненаучных компонентов, который в процессе исторического развития (до XIV в.) нарушается в пользу последних. В моделях времени, реализованных в британском философском дискурсе разных эпох (VII–XX вв.), в исторической перспективе преимущество научных или ненаучных компонентов зависит от того, как понимается степень влияния человека или Бога (компонентов ТКМ) на формирование темпоральных характеристик действительности. В целом понятие времени, манифестированное в современном поэтическом и философском дискурсе, является продуктом *анагенеза* [1] — типа эволюционного процесса, который заключается в преобразовании одной группы в другую без увеличения числа групп путем постепенного накопления соответствующих признаков, развития без разветвления.

Еще один параметр — номинативное пространство концепта включает его разноуровневые номинации — имя, синонимы, фразеологические, текстовые, косвенные номинации и т.д. [7], что расширяет диапазон семантических признаков концепта и позволяет выделить его когнитивные признаки для дальнейшего моделирования когнитивного пространства концепта. Так, когнитивное пространство концепта ГРЕХ/SIN дает схематическое представление о том, как этот концепт укоренен в сознании в соответствии с двумя областями опыта. С одной стороны, это концепты домена РЕЛИГИОЗНОЕ (БЕЗБОЖИЕ и др.), с другой — домена СВЕТСКОЕ (АМОРАЛЬНОСТЬ, ПРЕСТУПЛЕНИЕ и иные концепты, связанные отношением спецификации и каузации) [2].

Диахронический анализ лингвокультурных концептов осуществляется по их образно-

перцептивным, понятийным и ценностным параметрам. Лингвокультурные концепты этики базируются на представлении о моральных ценностях, которые определяют сущность этики и обуславливают внутреннюю неразрывность компонентов (понятийного с ценностным и образного с ценностным) в структуре этических концептов. В частности, понятийно-ценностная составляющая концепта ГРЕХ/SIN охватывает совокупность его диахронически постоянных и переменных концептуальных признаков. Исторически стабильны — связь с концептами БОГ и ЧЕЛОВЕК, гендерная маркированность. Исторически изменчивыми являются идеи всеобщности концепта ГРЕХ/SIN, его связи с классом и расой, но наибольшие изменения претерпевает степень негативной оценки концепта ГРЕХ/SIN: с негативной (библейской) оценки на нейтральную (*sins are so unromantically easy!* (R.L. Stevenson)) и даже положительную (*the beauty of their sin* (O. Wilde)) [2]. Общий вектор исторического развития концепта ГРЕХ/SIN соответствует анагенезу.

Моделирование когнитивной структуры концепта ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС / ECONOMIC CRISIS для двух периодов глобальных кризисов экономики — Великой депрессии 1930-х и современного кризиса 2010-х годов — обнаруживает, что эволюция его понятийно-ценностной составляющей заключается в варьировании когнитивных признаков концепта: количество и частотность значений в пределах схемы со временем возрастает вследствие акцентирования (проминантности) определенных признаков концепта в разные исторические периоды. Исторически стабильными являются три слота — СПАД, НЕСТАБИЛЬНАЯ СИТУАЦИЯ, ПЕРЕЛОМНЫЙ МОМЕНТ. Они же имеют вариативные расширения: в слоте НЕСТАБИЛЬНАЯ СИТУАЦИЯ в современный период появляется расширение БЕСПОРЯДОК, а в слоте ПЕРЕЛОМНЫЙ МОМЕНТ — расширения СЛУЧАЙ, ЗНАЧИМОЕ СОБЫТИЕ. Проявлением вариативности когнитивной структуры концепта можно считать и рост частотности отдельных лексем — номинаций слотов и расширений. Такой вектор развития соответствует *кладогенезу* (от греч. kládōs — *ветвь* и ... *генез*) — механизму эволюции, основанному на дивергенции изолированных групп, в ходе которой у родственных групп организмов происходит независимое образование различных признаков.

Разновидности лингвокультурных концептов предполагают отличия в процедуре исследования. Так, разновидность лингвокультурных концептов — концепты коммуникативного поведения представляют собой модель речевой деятельности в сознании индивида: ее мотивы, интенции, стратегии, их характеристики и проч. Попытки

концептуализации речевых актов и событий восходят к моделям этнокультурных скриптов, ритуалов типа *criticize, blame* Ч. Филлмора. С учетом языковой формы (имени концепта) выделяют знания о вещах, так называемые основные, и о процессах/отношениях, так называемые процессуальные и реляционные понятия [4, 252–267], соответствующие ономаσιологическим категориям (ср.: предметные / процессуальные / признаковые концепты) [17; 4, 259].

Примером процессуальных понятий служит событийный концепт типа МЕСТЬ, соответствующий ментальному представлению о всей ситуации общения [15]. Примером реляционных — признаковые концепты коммуникативного поведения (термин см.: [11]), характеризующие коммуникативную ситуацию, например: ВЕЖЛИВОСТЬ, СКРОМНОСТЬ, ДЕРЗОСТЬ. Критериями выделения разновидностей коммуникативных концептов в дискурсе мы считаем:

- а) темпоральность (процессуальность) :: атемпоральность;
- б) моделируемость в виде различных ментальных схем;
- в) способы вербальной актуализации — лексический (слова) :: дискурсивный (речевые акты, стратегии дискурса, смена ролей);
- д) первичность :: вторичность иллюкуции.

Первый критерий «темпоральность :: атемпоральность» задается онтологическими свойствами имени концепта; он позволяет разграничить событийные концепты типа ОСУЖДЕНИЕ, БЛАГОДАРНОСТЬ, ПРОСЬБА и признаковые концепты — ментальные представления о характере коммуникативного действия или состояния (СДЕРЖАННОСТЬ, НАЗОЙЛИВОСТЬ и т.п.).

Второй параметр предполагает, что концепты моделируются в виде различных фреймов: концептам-событиям динамического типа — ментальным схемам определенных ситуаций, которые разворачиваются во времени, — соответствует фрейм-сценарий — последовательность эпизодов типа [мотив → интенция → совершение РА → эффект]. Признаковые концепты коммуникативного поведения не имеют отдельного сценария развертывания. Они относятся к слоту качества/способа в модели соответствующего событийного концепта [НЕКТО ДЕЛАЕТ НЕЧТО ТАК], [НЕЧТО ЕСТЬ ТАКОЕ] и характеризуют весь фрейм в целом (так, актуализацией концепта СКРОМНОСТЬ будут слот способа действия *I humbly ask you* и слот качества *I liked her modest talk*).

В соответствии с третьим параметром событийные концепты коммуникативного поведения, как правило, актуализированы речевым актом (концепт БЛАГОДАРНОСТЬ — бехаби́тивом) либо невербально. При этом событий-

ные концепты определяют первичную, ведущую иллокутивную силу речевого акта (концепт ОСУЖДЕНИЕ — экспрессив). Напротив, концепты-признаки коммуникативного поведения могут быть номинированы словом (как правило, прилагательным или наречием), предложением, в том числе пословицами и поговорками, а также актуализированы стратегиями и тактиками дискурса (например, концепт УКЛОНЧИВОСТЬ актуализируют стратегии вежливости дистанцирования — hedging). Концепты-признаки поведения обуславливают вторичные, сопутствующие иллокуции речевого акта (например, СДЕРЖАННОСТЬ вторична в менажирах, экспрессивах и т.п.).

В зависимости от разновидности лингвокультурного концепта в диахроническом анализе добавляются и другие параметры: в категориальных концептах (телеономах типа ДОБРО/GOOD) исследователи структурируют соответствующие категории и субкатегории, каждая из которых также демонстрирует исторические трансформации концепта. Так, понятийная радиальная категория ДОБРО/GOOD существует в составе четырех лексически выраженных субкатегорий, структурированных по схеме «центр — периферия»: УДОВОЛЬСТВИЕ, ПРАВДИТЕЛЬНОСТЬ, ВЫСОКИЙ СТАНДАРТ, ДОСТАТОЧНОСТЬ; их границы размыты и частично пересекаются [12].

К числу общих параметров диахронического анализа когнитивного и лингвокультурного концептов относим их образные признаки, воплощенные в метафорах и метонимиях. На механизмах метафорического сравнения и метонимического переноса базируется образное воплощение понятийно-ценностной составляющей концепта. Исторически стабильные и вариативные метафорические модели концепта образованы как результат аналогового моделирования и обеспечиваются когнитивным эффектом высвечивания отдельных элементов в структуре концептуального коррелята (перекрестным картированием).

Историческое варьирование образного и ценностного компонентов прослеживается как в спектре, так и в диапазоне метафор отдельных концептов. Так, среди коррелятивных доменов/концептов — источников перекрестного картирования на референт СКРОМНОСТЬ/MODESTY (диапазон метафор СКРОМНОСТИ) диахроническими постоянными являются ЧЕЛОВЕК, КОНТЕЙНЕР, ФИЗИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ, ВЕЩЕСТВО, а диахроническими переменными — ВОЙНА, СМЕРТЬ, ПРИЧИНА, ЖИВОТНОЕ, ИЗОБРЕТЕНИЕ. В спектре

метафор СКРОМНОСТИ среди референтных доменов, на которые картируется коррелят СКРОМНОСТЬ, постоянным является домен ЧЕЛОВЕК, а переменными — ЖИЛЬЕ, ЕДА/НАПИТКИ, АРТЕФАКТ. В целом за последние семь веков степень метафоризации концепта СКРОМНОСТЬ/MODESTY и способы его метонимической концептуализации достигли исторического максимума в дискурсе XIX в., демонстрируя тенденции к количественному и качественному расширению в XIV–XVIII вв., сужению — в XX–XXI вв. [10], что соответствует развитию смешанного типа, векторы которого сменяются на протяжении истории с эволюционного на инволюционный.

Подводя итоги, отметим, что историческое развитие в целом присуще концептам разных типов: и когнитивным, и лингвокультурным, среди которых событийные и признаковые концепты коммуникативного поведения. Их исторические трансформации соответствуют таким общим направлениям цивилизационных процессов, как эволюция, инволюция либо развитие смешанного типа, которое меняется на протяжении истории с эволюционного на инволюционный, причем эволюция принимает формы кладогенеза (расширения по типу ветвления) и анагенеза (развития без ветвления).

Алгоритм исследования концепта включает семь последовательных этапов: 1) выявление доконцептуальных признаков и установление понятийной основы концепта; 2) выяснение его категориальных характеристик; 3) установление имени концепта и структуры семантического пространства лексем-номинаций; 4) с учетом всех этих сведений моделирование когнитивной структуры концепта в отдельные исторические периоды; 5) установление его образно-ценностных характеристик по данным метафор и метонимий; 6) для концепта коммуникативного поведения определяется механизм дискурсивной актуализации в речевых актах (для концептов-событий) либо в стратегиях и тактиках вежливости (для концептов-признаков); 7) путем сравнения полученных данных для каждого из исторических периодов определяются ведущие векторы развития и эволюционные/инволюционные типы трансформаций концепта в исследуемый период.

Таким образом, полученные результаты перспективны для становления новой области когнитивной лингвистики — исторической концептологии и когнитивистики, а когнитивно-дискурсивный вектор анализа в дальнейшем послужит основой для диахронического изучения концептов разных типов на материале различных языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бондаренко Е.В. Матричное моделирование. Дуальность времени в англоязычной картине мира : моногр. / Е.В. Бондаренко. — Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2014. — 304 с.
2. Ваховская О.В. Концепт ГРЕХ в англоязычной картине мира. Эволюция в дискурсе XIV–XXI веков / О.В. Ваховская, И.С. Шевченко. — Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2013. — 313 с.
3. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. — Волгоград : Парадигма, 2007. — 520 с.
4. Кубрякова Е.С. Язык и знание / Е.С. Кубрякова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
5. Олійник Н.А. Концепт ЕКОНОМІЧНА КРИЗА в англомовному економічному дискурсі 1930-х і 2000-х років : дис. ... канд. філол. наук / Н.А. Олійник. — Х., 2015. — 257 с.
6. Полина А.В. Языковая объективация концепта БОГ в английском дискурсе XIV–XX вв. : дис. ... канд. філол. наук / А.В. Полина. — Х., 2004. — 205 с.
7. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. — М. : Восток—Запад, 2007. — 314 с.
8. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты / Г.Г. Слышкин. — Волгоград : Перемена, 2004. — 340 с.
9. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. — 824 с.
10. Турченко В.О. Когнітивно-комунікативні характеристики концепту СКРОМНІСТЬ в англомовному дискурсі XIV–XXI століть : дис. ... канд. філол. наук / В.О. Турченко. — Х., 2014. — 241 с.
11. Шевченко И.С. Концепты коммуникативного поведения и дискурс / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — 2013. — № 1072. — С. 15–20.
12. Шевченко И.С. Понятийная категория ДОБРО в английской языковой картине мира / И.С. Шевченко, И.В. Змийова // Антология концептов. — Т. 5. — Волгоград : Парадигма, 2007. — С. 4–16.
13. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — 2003. — № 586. — С. 33–38.
14. Шевченко И.С. Абрис когнитивного вектора прагмалингвистики / И.С. Шевченко, И.П. Сусов, Л.Р. Безуглая // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — 2008. — № 811. — С. 3–7.
15. Чесноков И.И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И.И. Чесноков. — Волгоград, 2009. — 44 с.
16. Carston R. Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication / R. Carston. — Oxford : Blackwell, 2002. — 418 p.
17. Langacker R.W. Foundation of Cognitive Grammar / R.W. Langacker. — Vol. 1: Theoretical prerequisites. — Stanford CA : Stanford University Press, 1987. — 515 p.

ІНВЕРСИВНІ ПРОЦЕСИ У ПОСТУПІ ВІДКРИТИХ СИСТЕМ: МОВА, МІФ, КУЛЬТУРА

Колесник О.С.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті під кутом зору лінгвокультурології, лінгвосеміотики та універсології розглядається інверсія як динамічний процес переструктурування та зміни налаштувань відкритих систем, унаслідок чого відбуваються зміни в інтерпретації та омовленні дійсності, практичній перетворювальній діяльності та культуротворенні. Інверсія розуміється як трансформація, що віддзеркалює стани семіосфери — енергоінформаційного поля лінгвоспільнот, людства загалом. Базовою інверсією визначається циклічна міграція міфологічного простору в межах картин світу лінгвоспільнот. Вербалізовані інверсії контрарного типу та інверсії перепрофілювання аналізуються з використанням універсологічної системно-ієрархічної моделі, з урахуванням семантичного та функціонального критеріїв.

Ключові слова: інверсія, система, профіль, альтернативний світ, міфологічний простір.

В статье с позиций лингвокультурологии, лингвосемиотики и универсологии рассматривается инверсия как динамический процесс переструктурирования и изменения настроек открытых систем, порождающий изменения в интерпретации и речевой репрезентации реальности, практической творческой деятельности, формировании культуры. Инверсия понимается как трансформация, отражающая состояния семиосферы — энергоинформационного поля лингвообщества, человечества в целом. Базовой инверсией является циклическая миграция мифологического пространства в пределах картин мира лингвообществ. Вербализованные инверсии контрарного типа и инверсии перепрофилирования анализируются с использованием универсологической системно-иерархической модели, с учетом семантического и функционального критериев.

Ключевые слова: инверсия, система, профиль, альтернативный мир, мифологическое пространство.

Inversion is treated off as open systems' dynamic restructuring or "tuning". The said process that triggers shifts in interpreting and verbal representing of the world, as well as in creative activities and forming cultural patterns is considered from the standpoint of linguo-cultural studies, linguo-semiotics and interdisciplinary universalia studies. Therefore inversion is regarded as a transformation which reflects various modes of semio-sphere, the latter being identified as an energy-informational field. Mythic space's cyclic migrations within the framework of conceptual worldviews are approached as the basic type of inversions. Verbalized "contrary" and "reprofiling" inversions are tackled via the systemic-hierarchical universalia model while semantic and functional criteria are also employed in the analysis.

Key words: inversion, system, profile, alternative world, mythic space.

Тенденції до міждисциплінарності та акцент на антропоцентризмі мовознавчих студій останніх років [10; 13] з огляду на динамічні зрушення і глобалістичні процеси у світі (у поєднанні з діалектичним поглядом до традиційних витоків етнічних культур) спричиняють як переосмислення власне принципу антропоцентризму [7], так і пошук універсальних механізмів системних взаємодій [5], що проявляються у мовно-мовленнєвій взаємодії людей і людських колективів, інтерпретаційній та культуротворчій діяльності [8]. У цьому контексті актуальним є розгляд феномена інверсії у широкому сенсі. Основними причинами інверсій є надмірний рівень ентропії різнорівневих невірноважених систем та їх

адаптивні метаморфози, підпорядковані універсальним закономірностям буття [1; 3; 12]. Аналіз інверсій враховує міфологічний принцип «як згори, так і знизу», що дає змогу виділити подібні риси у процесах перекомбінації складників систем різного рівня та природи, котрі розглядаються з позицій різних галузей наукового знання.

Вказане явище спостерігається у різних сферах буття та входить до «оперативної зони» людини у практичній, інтерпретаційній і дослідницькій діяльності, що дає змогу запропонувати його універсологічну інтерпретацію. Увага до міфу зумовлена підходом до нього як до вербалізованого кластеру інтерпретаційних аксіом, крізь призму яких відбувається концептуалізація світу.

У контексті теорії міфологічно орієнтованого семіозису міфологічний простір (МП) розглядається як вербально втілений контейнер ірраціональних базових операторів, які визначають траєкторії атракторів інтерпретації та діапазон варіативності буття й діяльності людини й лінгвоспільнот як творців і носіїв певних культур і картин світу (КС) [6].

Загалом на нанорівні буття інверсія характеризує неврівноважений стан речовини, у якому вищі рівні енергії її часток-складників (атомів, молекул) містять різну кількість компонентів. Стосовно мікрорівня інверсією називають хромосомну мутацію (інвертується сегмент між двома розривами хромосоми, що не призводить до втрати генетичного матеріалу), яка розглядається як варіант норми і може інтерпретуватись як адаптивна властивість білкового тіла — носія і провідника енергії / інформації, що певним чином реагує на динаміку змін оточуючого середовища та соціальних (синергетичних) взаємодій. На рівні скриптів (катарівень) інверсивний механізм задіяний у фізичних процесах типу зміни напрямку руху вентиляційного струменя шахти. На макрорівні відзначається інверсія геомагнітного поля планети, а саме: зміна полярності (напрямку) магнітного поля Землі, зумовлена порушенням режиму переміщення речовини в її ядрі.

В астрофізичних масштабах (на мегарівні буття) інверсія проявляється як просторова переорієнтація астрофізичних об'єктів. Так, Сонце (разом із Сонячною системою) рухається навколо центру Чумацького Шляху за варіативною орбітою (колоподібною лише в нульовому наближенні), при цьому радіальні та вертикальні коливання призводять до періодичного перетину Сонячної системою площини симетрії галактики [12, 26–48].

З позицій логіки та семіотики інверсія (*латин. inversio* — перевертання, перестановка) постає як переорієнтація смислу, заміна одного смислу на протилежний. У квантовій механіці інверсія є трансформацією простору (у математиці розуміється як відображення, а в геометрії — як трансформ евклідової площини або простору). Традиційно у мовознавстві інверсія розглядається як властивість синтаксичних конструкцій та основа стилістичних прийомів. Ілюстрацією інверсії в знакових системах є також діахронічне переосмислення семантики мовних одиниць та розвиток протилежних значень або конотацій, наприклад: да. *prættig* (зах.-сакс.), *pretti* (кент.), **prettig* (мерс.) «хитрий, вправний, підступний» → са. (біля 1400) «чоловічий, звияжний» → «привабливий, гарно зроблений» → «гарний» → (сер. XV ст.) «помірно красивий» [15].

Зауважимо, що мовно-семіотичні трансформації певним чином корелюють з нано- та

мікрорівнями інформаційних взаємодій. Так, «інверсія наповнення (населення)» як характеристика енергетичних рівнів часток виявляється необхідною умовою генерації та посилення електромагнітних коливань в усіх пристроях квантової електроніки [12, 28; 2]. Відповідно з урахуванням польової природи семіосфери та механізму квантування смислів як основи вербально опосередкованих інформаційних взаємодій ми говоримо про інверсію як універсальний патерн функціонування мовного коду й генерованих за його допомогою варіантів світів.

У плані культурно-історичних трансформацій, що впливають на формування й розвиток етноспецифічних образів (картин) світу, відзначимо циклічні зміни в їх структурації, пов'язані з міграцією МП як контейнера базових аксіоматичних інтерпретантів, що становлять «призму інтерпретації» у моделюванні варіантів світу (мовних і концептуальних КС), від ядра КС до периферії та навпаки у різні історичні періоди.

Універсальність міфо-вербального детермінізму різноманітних людських практик (інтерпретаційних, поведінкових, комунікативних тощо) також пов'язана з механізмом інверсії. За К. Леві-Стросом, моделі соціальних відносин є ізоморфними стосовно інших видів людської діяльності, зокрема семіотично-номінативної, що є проявом дії спільних, однак прихованих законів: «в іншому плані існуючої дійсності явища спорідненості виявляються явищами того ж типу, що й мовні» [9, 40]. При виведенні «закону групи», який загалом відповідає логіці антропоцентричної концептуалізації та категоризації світу, пропонується здійснювати груповані перестановки у послідовностях інформаційних блоків, що відображають набір варіантів системних взаємодій. Відповідно будь-який міф як сукупність своїх варіантів представляється у вигляді канонічного співвідношення:

$$F_x(a):F_y(b) = F_x(b):F_{a-1}(y),$$

в якому компоненти a і b , а також відповідні функції x та y задаються одночасно, а еквівалентність між двома ситуаціями за їх участю визначається інверсією членів та їх відносин, за умови можливості заміни компонента на протилежний (a та $a-1$) та одночасної інверсії між значенням функції та значенням аргументу (y та a). Такий підхід узгоджується із постулатом Ч. Пірса стосовно необхідності двох знаків (власне мовного знака та концептуалізованого знака-інтерпретанти) для породження значення і відповідного смислу [11, 18]. Наведена формула має сенс у контексті підходу до феноменів буття як контейнерів контрарних ознак (осмислюваних у термінах концептуальних оксиморонів) [6, 340–349], що діалектично поєднуються в їх онтології та функціонуванні. У широкому розумінні актантні міфо-

логічної реальності (специфічно вербалізовані референти, що співвідносяться з концептами-міфологемами) є знаками-інтерпретантами, на основі котрих відбувається обробка вхідної інформації та формування нового досвіду. Так, суб'єкт *a*, представлений концептом КОРОЛЬ/ВОЛОДАР, що відзначається сукупністю прототипних функцій *x*, у контексті міфологічної КС так співвідноситься з суб'єктом *b* (МІФІЧНОЮ ІСТОТОЮ або БОЖЕСТВОМ), що має набір прототипових функцій *y*, як перенесена до антропоцентричної сфери (певний сегмент хронотопу) МІФІЧНА ІСТОТА (МІ), котра унаслідок незвичайності власних онтологічних ознак здатна виконувати комплекс функцій *x*, що співвідноситься з вихідним набором прототипових функцій, певна кількість яких виявляється «профільованою» унаслідок взаємодії (реальної або пропозиційно представленої) з суб'єктом *a* (*a*-1). При цьому $F_{a-1}(y)$ є наслідком реалізації перших трьох компонентів, між якими наявні причинно-наслідкові, волітивні, асоціативні зв'язки, а комплекс прототипових ознак суб'єкта *b* є своєрідним каналом (aperture), за яким відбувається інверсія змісту концепту-міфологеми. Така інверсійна взаємодія можлива при реалізації універсальних моделей взаємодії міфічного та реального, що описуються як проривна, перехресна і трансформаційна функції [17; 6, 65–66, 129–130].

Оскільки МП як інформаційне утворення присутній у КС різних історичних лінгвоспільнот, він циклічно рухається від ядра до периферії залежно від специфіки його кореляції з іншими компонентами картини світу (релігійним, науковим, політичним). В ізоморфній послідовності змін культурних типів (принаймні у межах історично відомої нам цивілізаційної формації) можна виділити базову інверсивну трихотомію (у платонівському розумінні тріади як закономірності розвитку макро- та мікросвітів) [12, 14], за якою відбувається поступ людства і культур етносів:

$$x \rightarrow [\text{МІФ} \rightarrow \text{НЕ-МІФ} \rightarrow \text{МІФ}] \rightarrow \infty.$$

Незважаючи на контрарність діад, які є складовими елементами моделі, вона, тим не менш, відображає холистичний характер світу — у сенсі «єдності й боротьби протилежностей» (полярні системи тяжіють одна до одної внаслідок певної подібності та компенсують одна одній недостатній досвід розвитку) або з огляду на міфологічний принцип «як згори, так і знизу», що імплікує ізоморфізм структурної організації різних планів буття й відносність перспективи його бачення й інтерпретації. Якщо між опоземами виникає певний резонанс, це призводить до органічної зміни культурної формації, вироблення концепції, створення альтернативного світу мовними засобами тощо шляхом перетворення певного недоказового твердження на основу раціоналіс-

тичної моделі. Іншими словами, відбувається інверсія концептуальної домінанти, унаслідок чого певний інформаційний квант (вторинний міф) набуває характеру конфігуративної аксіоми. З іншого боку, інформаційний блок, який є результатом науково-пошукової діяльності, може перетворитись на об'єкт віри / підґрунтя культу тощо. Про подібний резонанс можна вести мову, зокрема, при збігу/зближенні семіотичних кодів, які втілюють образ світу. У разі виникнення дисонансу (пор. твердження Г.Г. Слишкіна про когнітивний дисонанс, семантичний підвид котрого проявляється у помилковій інтерпретації мовного знака [13, 38–42]) між опозитарними елементами розвивається конфлікт відносин. Це проявляється, наприклад, в оцінюванні певних текстів як «ересі» або «міфу» (у сенсі фіктивності, неістинності), у розвитку конфліктних соціальних сценаріїв. Наведена трихотомія також прямо співвідноситься з екзистенційними циклами, причому в контексті МП закінчення циклу позбавлене традиційних для європейських культур негативних оцінних та емотивних конотацій: якщо народження є першим кроком до смерті, то смерть є кроком до нового буття. У ході зміни домінуючих аксіом у національній КС первинна інформація стосовно устрою світу діахронічно набуває видозмінених форм, однак не зникає (в природничому розумінні це — прояв закону збереження маси та енергії) та продовжує справляти вплив на буття у світі.

Ведучи мову про концептуалізацію та омовлення світу представниками різних етнічних лінгвоспільнот, наголосимо, що інверсію ми розглядаємо передовсім як зрушення і перекombінацію в системі смислів, що становлять відповідні національні фрагменти семіосфери. У процесі семіозису, в якому відбувається інтерпретація індивідом сигналів від зовнішнього/внутрішнього (ментального) світу, розгортається низка трансформаційних (інверсивних) патернів, котрі впорядковують наступні системні взаємодії. Зазначені інверсії стосуються концептуалізації та вербалізації феноменів різної природи, насамперед комплексів їх базових ознак.

В абстрактно-логічному вигляді інверсивні трансформації відкритих систем виглядають таким чином: $[\text{SYSa}^n \text{b}^n \text{c}^n \text{d}^n] \rightarrow [\text{SYSa}^n (\text{inv}) \text{b}^n (\text{inv}) \text{c}^n (\text{inv}) \text{d}^n (\text{inv})] \rightarrow \text{INV} [\text{SYSa}^n \text{b}^n \text{c}^n \text{d}^n] \dots$ Це передбачає зміну якості одного або кількох базових параметрів системи/об'єкта у певному ступені (*a* — онтологічні, *b* — функціональні, *d* — локативно-темпоральні, *c* — аксіологічні властивості). При цьому інверсії можуть мати такі варіанти:

1) $[\text{SYSa}^n \text{b}^n \text{c}^n \text{d}^n] \rightarrow [\text{SYSa}^{-n} \text{b}^{-n} \text{c}^{-n} \text{d}^{-n}] \rightarrow -[\text{SYSa}^n \text{b}^n \text{c}^n \text{d}^n] \dots$ коли один або кілька параметрів системи набувають протилежної якості. Згадаємо у цьому контексті міфологічну паралель (християнська міфологія :: картина

альтернативного/уявного фентезі-світу), яка віддзеркалює комплекс «переорієнтацій» у різних вимірах компонента надсистеми, що спричиняє зрушення на системному та підсистемному рівнях, пор.:

...it came into the heart of Melkor to interweave matters of his own imagining that were not in accord with the theme of Ilúvatar [21, 3];

To Melkor among the Ainur had been given the greatest gifts of power and knowledge [21, 3];

But the discord of Melkor rose in uproar and contended with it, and again there was a war of sound more violent than before Melkor was the chief, even as he was in the beginning the greatest of the Ainur who took part in the Music [21, 4];

Yet it is told among the Eldar that the Valar endeavoured ever, in despite of Melkor, to rule the Earth and to prepare it for the coming of the Firstborn; and they built lands and Melkor destroyed them; valleys they delved and Melkor raised them up; mountains they carved and Melkor threw them down; seas they hollowed and Melkor spilled Them [21, 6];

Quomodo cecidisti de caelo, // Lucifer, qui mane oriebaris? // corruisti in terram, // qui vulnerabas gentes? // 13 Qui dicebas in corde tuo: // In caelum conscendam, // super astra Dei // exaltabo solium meum; // sedebo in monte testamenti // in lateribus aquilonis (Як ти впав з неба, Люцифер, син зорі; розбився об землю той, хто пригнічував народи. Хто казав у своєму серці: зійду на небо, вище від зірок божих, піднесу свій престол і сяду на горі поміж богів на краю півночі) [23 (Isaiah), 14: 12–13].

В обох випадках МІ (божество) з подібним набором онтологічних і функціональних ознак (носій сили, могутній, творець) унаслідок аксіологічної переполяризації власних «системних налаштувань» реалізує кластер сценаріїв, що не вписується до траєкторій взаємодій, визначених попередньо синергетичною надсистемою. Збільшення рівня ентропії запускає адаптивно-захисні механізми надсистеми, унаслідок чого МІ маркується як негативна та виявляється об'єктом сценарію конфліктного типу. Цікавим прикладом інверсії слугує власне перехід метафоричної одиниці *Lucifer* (латин. *lux* «світло» + *fero* «несу», переклад з дрєц. *φωσφορος* — «той, що несе зорю», в античній культурі назва ранкової зірки, за семантикою ідентична девр. «хейлель»), використаної Ієронімом при створенні латинського перекладу Біблії у V ст. для опису занепаду володаря Вавилону, в розряд власних назв, а саме — власного імені Сатани;

2) $[SYSa^n b^n c^n d^n] \rightarrow [SYS A^n (inv) (b^n c^n d^n)] \rightarrow (A^n)[SYSa^n b^n c^n d^n] \dots$ один з базових параме-

трів системи інвертується та перетворюється на «домінантний профіль», що надає системі певного (етноспецифічного, професійно орієнтованого тощо) забарвлення. Наприклад, *En er hjartablóð Fáfnis kom á tungu hánum, ok skilði hann fugls rödd* (Але коли кров з серця Фафніра потрапила йому на язика, він почав розуміти те, що казали птахи) [16, 31] — міфологічний сценарій «набуття надзвичайної якості», в ході розгортання якого одна із властивостей людини гіпертрофується, а її реалізація «запускає» кластер сценаріїв, відмінних від тих, що очікувались за замовчанням.

Багатовимірний аналіз вербалізованих іпостасей досліджуваного явища передбачає інтегративне застосування системно-ієрархічного, семантичного та функціонального критеріїв для інвентаризації відповідних ознак відкритих систем. Зокрема, функційний критерій дає змогу відзначити трансформації одиниць мовного коду, коли а) знаки-дескриптори (або констататори) перетворюються на прескриптори, б) квантифікатори/констататори перетворюються на кваліфікатори/прескриптори та ін., тобто набувають рис культурно релевантних прецедентних феноменів, що виконують роль відправних вторинних міфів-аксіом при мовно-мовленнєвому моделюванні альтернативних світів тощо. Так, у конструкті, який вербалізує покращення властивостей об'єкта *Ailu iath n-Eren, // Ermach muir mothach // Mothach silab srethach // Srethach caill citach* (молю землю Ірландії, море, що котиться, бути плодоносним, плодоносні пагорби — прекрасними, прекрасні ліси — багатими) [4, 67], комплекс дескрипторів окреслює бажаний стан речей (аксіологічно позитивний майбутній досвід), що перетворює заляття-перформатив на синсигнум-прескриптор.

У межах доступної для осмислення реальності (наборів її варіантів) з урахуванням ієрархічної моделі кореляції систем (рис. 16) виділяємо такі види інверсій та їх кореляти відносно мови: фізичні (генетичні, фізіологічні), матеріально-речові, звукові (фонемно-кінаемні) (1); психо-емоційні, морфофонемічні (2); діяльнісно-орієнтаційні (в тому числі ментальні), лексико-семантичні (3); інформаційно-семіотичні (в тому числі соціально-адаптивні у сенсі «вписування концептуального простору індивіда до семіосфери соціуму»), фразові (4); етнокультурні, творчо-групові (у сенсі виконання певним етносом своєї програми буття), синтактико-семантичні (5); планетарні/цивілізаційні (а саме: міжколективні/міжетнічні як чинник творення нових цивілізаційних моделей), текстово-семантичні (6); астрофізичні (поведінка планети в межах Сонячної системи або більших систем, змінена під впливом антропо/ноосферного чинника), інверсії семіосферного плану (7).

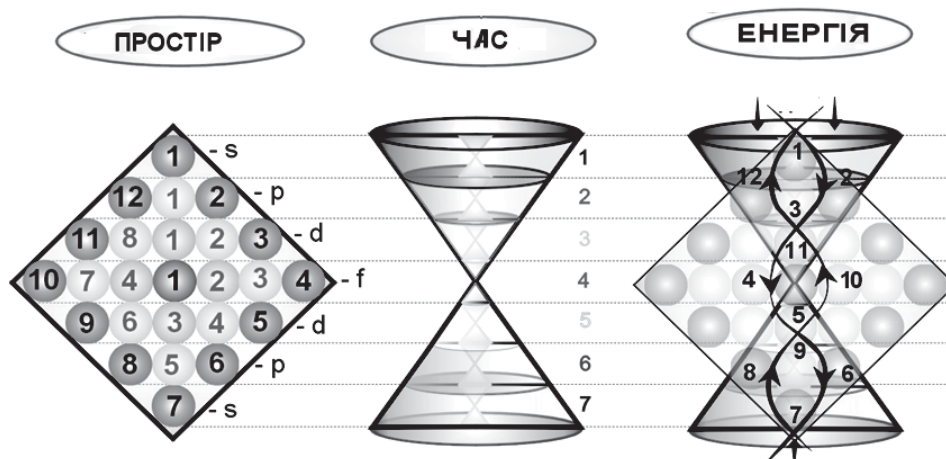

Рис. 1. Базові релятивні параметри відкритих систем:
а) простір (поле), б) час (динамічна ієрархія), в) енергія (потік, континуум)

Наведемо приклади. 1. Інвертованим (неочікуваним/нелогічним) є причинно-наслідковий зв'язок у системних взаємодіях, детермінованих змістом аксіологічних концептів СЛАВА, ЗВИТЯГА, ПЕРЕМОГА (рівень 6): *Þegi þú, Óðinn, // þú kunnir aldregi // deila víg með verum; // oft þú gaft // þeim er þú gefa skyldir-a, // inum slævurum, sigr* (Ти, Один, мовчи! Ти успіх у боях не ділив справедливо: часто ти дарував перемогу не хоробрим воїнам, а боягузам) [18, 22]. Відповідно у цьому ж контексті розгортається «гендерна» інверсія (рівень 1), що набуває аксіологічно-інвективного забарвлення (рівень 6) унаслідок переорієнтації фізичних/фізіологічних властивостей (власне рівень 1): *átta vetr // vartu fyr jörð neðan // kýr mólkandi ok kona, // ok hefr þú þar börn borit, // ok hugða ek þat args aðal* (...вісім зим ти сидів під землею, доїв там корів і народжував дітей, ти чоловік жінкоподібний) [18, 23], або ж здійснення опонентом табуйованих практик (рівень 3): *En þik siða kóði // Sámseyi í, // ok draptu á vétt sem vödur, // vitka líki // fórtu verþjóð yfir, // ok hugða ek þat args aðal*. (А ти, я чув, на острові Самсей бив у барабан, чаклував серед людей, як то роблять відьми, ти — муж жінкоподібний) [18, 24]. Рівню 2 моделі відповідає інверсія емоційних станів «веселощі — скорбота»: *Létt er þér, Loki; // mun-at-tu lengi svá // leika lausum hala, // því at þik á hjörvi // skulu ins hrímkalda magar // görnun binda goð* (Ти веселий, Локи, але недовго будеш вільним, бо до скелі тельбухами сина тебе прив'яжуть боги) [18, 49]. Ментальні/діяльнісні інверсії передбачають зміну стану свідомості або переорієнтацію когнітивного апарату типу «незнання — пізнання»: *Is de dobert Finn a hordain ina beolo. Addonich as eisib afrithisi fortunosna a imbus // dichan dichetel* (Тоді Фінн поклав великого пальця до рота. Коли він його витягнув, освітило його знання і проспівав він закляття) [4, 27]. Інверсії систем планетарного масштабу також

демонструють циклічність у конфігуративних змінах, як-от: «буття — небуття», «впорядкованість — хаос», наприклад: *pyu kynt ae tywyll ae goleuat* (що було першим — чи то була темрява, чи світло?) [19, 2].

2. Проілюструємо розгортання кластера причинно-зумовлених інверсій у вербально змодельованому альтернативному світі. При цьому логіка інтерпретацій причинно-наслідкових зв'язків між феноменами й відповідними рівнями моделі є «симетрично-синергетичною», що відповідає уявленням про надсистемний детермінізм буття, інструментальність онтологічно досяжних об'єктів та резонансно-синергетичну природу взаємодій ситуативно рівнорангових відкритих систем, які дають їм змогу здійснювати фазові переходи на рівні 4, що за умови об'ємної конфігурації моделі дозволяє системі здійснити діалектичний, «квантовий» перехід «з кількості у якість» і сягнути нового циклу поступу (рис. 2).

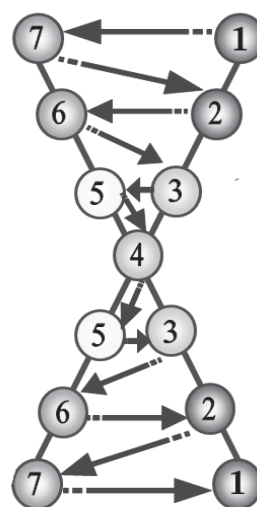

Рис. 2. Концептуальна модель аттрактора системних взаємодій як основа інверсії

Так, інверсія об'єктів астрофізичного масштабу (трансформація рівня 7, «зіткнення світів» / «кінець світу») спричиняє відкриття певного виду енергії (рівень 1, а) як онтологічної даності у певному світі та фізичну здатність людини нею користуватись як інструментом творчої (перетворювальної) діяльності (рівень 3, в). У свою чергу, зазначений феномен викликає сукупність емоційних ставлень і переживань (рівень 2, б) та діаметрально протилежних аксіологічно забарвлених суджень (рівень 6, е, е'). Наслідки цього явища є своєрідними регулятивами (обмежуючими чинниками) у варіативних індивідуально-соціальних взаємодіях (рівень 4, г) і міжгрупових практиках (рівень 5, д). Водночас за умови перебігу відповідних сценаріїв у діапазоні прийнятних для конфігурації світу варіацій можливою виявляється повторна інверсія, що передбачає вихід світу у нову якість планетарного масштабу (рівень 7, е). Пор.:

To, że po Koniunkcji Sfer ludzie nauczyli posługiwać się (в) magią (а), jest przekleństwem i zgubą świata (е'). Zgubą ludzkości (г; е'). ... Ci, którzy uważają magię za Chaos, nie mylą się (те, що після зіткнення Сфер люди навчилися користуватись магією, стало загигеллю і прокляттям світу) [20, 257];

To, że po Koniunkcji Sfer niektórzy wybrańcy odkryli w sobie talent i magię (в), to, że znaleźli w sobie Sztukę, jest błogosławieństwem piękna (е). I tak jest. Ci, którzy uważają magię za sztukę, również mają rację (Те, що після зіткнення Сфер деякі обрані відкрили в собі дар і магію, знайшли в собі Мистецтво, є благословенням краси. Так і є. Ті, хто вважає магію Мистецтвом, теж праві) [20, 257];

Magia jest wszędzie. Jest w powietrzu, w wodzie, w ziemi i w ogniu. I jest za drzwiami, które Koniunkcja Sfer przed nami zamknęła (г; д) (Магія скрізь. Вона в повітрі, у воді, у землі й вогні, всюди. І вона за дверима, котрі зіткнення Сфер для нас зачинило) [20, 258].

За семантичним критерієм ми виділяємо такі інверсії базових ознак об'єктів / відкритих систем. **Онтологічні** типу «буття — небуття», «інтеграція (створення) — дезінтеграція (анігіляція)» відображають трансформації сутнісних ознак об'єктів. Зокрема, перекомбінація першоеlementів, що реалізує сценарій БУДІВНИЦТВО: *Aliu tech midchuarta // milscothaib fiathfath: // fossud mainbthech a imbel // n-garb n-ochrach // blaithi bith a chrann mbi // coiri a di ursainn // irard aircsinech ar dorus // luachid a soillse // drongel a chomla // berth a bir a glass // altacha airide* (бажаю, щоб дім був з медовою залю, почесна пісня із солодкими, мов мед, словами; нехай будуть твердими й широкими, міцні кути його меж, гладкими балки його

ланків, правильними два його стовпи, високими і помітними двері, світлим його сяйво, твердою й блискучою стулка, рівним і чистим засув, гарно складеною основа) [4, 28], призводить до створення раси МІФІЧНИХ ІСТОТ: *hver skyldi dvergа // dróttir skepja // ór Brimis blóði // ok ór Bláins leggjum* (хто повинен гномів плем'я створити з крові Бріміра та кістки Блаїна) [22, 9], або ж інверсії «неживий предмет — антропоморфний об'єкт»: *bum yn lliavs rith // kyn bum difgyfrith // bum cledyf culurith // credaf ran writh* (я був у багатьох формах, доки мене не звільнили, був гострим скривавленим мечем, коли мене створили) [14, 1–4]. Інверсія як «порушення структурних зв'язків» відповідає сценарію ШКОДА: *Dogni Neide glam ndicend do co toralæ teoræ bulgæ for a gruadibh. Issi so ind aer: // Maile baire gaire Caieur // Combeodutar celtra catha Caier // Caier diba Caier dira Caier foro // Fomara fochara Caier* (Неде написав на нього глузування, й три пухирі з'явилися у нього на щоках. Ось воно: зло, смерть, коротке життя Кайєру! Нехай списи у битві вразять його, Кайєра! Кайєр мертвий, Кайєр... Кайєр під землею, під руїнами, під каменями бути Кайєру!) [4, 29].

Локативно-темпоральні інверсії на зразок «згори — донизу» / «знизу — догори», «звуження — розширення», «зсередини — назовні» / «назовні — всередину», «рух — статика» стосуються динаміки орієнтаційних налаштувань відкритих систем, наприклад, руйнування світу супроводжується інверсією екзистенційної локації його суб'єктів: *troða halir helveg // en himinn klofnar* (до Хель їдуть люди, розколоте небо) [22, 52]. При цьому **часові** інверсії розуміються в сенсі трансформації смислових цілей-орієнтирів системи: «проспективна динаміка — ретроспективна динаміка» (вибір пріоритетної конфігурації системи з огляду на минулий/майбутній досвід, що запускає сценарії копіювання (закрита система) / моделювання (відкрита адаптивна система); **функціональні** інверсії на зразок «ліки — отрута», «захист — атака», «0-вміння — +вміння» тощо, зокрема перетворення рослини на зброю: *Varð af þeim teiði, // er mæðr sýndisk, // harmflaug hættlig* (Перетворився той паросток тонкий і стрункий та згубну зброю) [22, 32]. Наслідком цього процесу є інверсія «життя — смерть», а також трансформація планетарного масштабу, що розгортається у вигляді сценарію КАТАСТРОФА: *Bræðr minni berjask // ok at bönum verðask, // minni systrungar // sifjum spilla; // hart er í heimi, // hórdóm mikill, // skeggöld, skálmöld, // skildir ro klofnir, // vindöld, vargöld, // áðr veröld steypisk, // mun engi maðr // öðrum þyrta* (Брати битимуться, родичі згинуть у чварах, важко у світі, велика розпуста, час мечів і сокир, тріснуть щити, час бур, час вовків, доки згине світ, чоловік іншого не пошкодує) [22, 45]. **Аксіологічні**: «друг — ворог», «любов — ненависть», «коштовність — непотріб» та ін.,

наприклад, мегасценарій ВІДРОДЖЕННЯ СВІТУ (повторна інверсія), що супроводжується трансформацією усіх його базових параметрів, переосмисленням ціннісних орієнтирів, передовсім субординатним сценарієм ПРИМИРЕННЯ: *böls mun alls batna, // Baldr mun koma, // búa þeir Höðr ok Baldr // Hropts sigtóptir* (...зло стане благом, Бальдр повернеться, житиме з Хьодом у Хрофта в палатах) [22, 62].

Наступний мікротекстовий кластер, що постає прецедентним феноменом, демонструє уявлення про значущі для людини інверсивні процеси. Відповідні номінації інверсії схарактеризуємо за системно-ієрархічним і семантичними критеріями. Так,

Tempus nascendi, et tempus moriendi (рівень 1, a) // *tempus plantandi, et tempus evellendi quod plantatum est* (рівень 3, b) (*час родитись і час помирати, час садити і час виривати посаджене*);

Tempus occidendi, et tempus sanandi (рівень 3/5, b^c) // *tempus destruendi, et tempus aedificandi* (*час вбивати і час лікувати, час руйнувати і час будувати*) (рівень 3/5, b);

Tempus flendi, et tempus ridendi // tempus plangendi, et tempus saltandi (рівень 2, b^c) (*час плакати й час реготати, час ридати і час танцювати*); *Tempus spargendi lapides, et tempus colligendi* (рівень 3/5, b) // *tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab amplexibus* (рівень 2/6, d, b^c) (*час розкидати каміння і час каміння гromадити, час обіймати і час ухилятися обіймів*);

Tempus acquirendi, et tempus perdendi; // tempus custodiendi, et tempus abjiciendi (рівень 3/5, b^{c/a}) (*час шукати і час розгубити, час збирати і час розкидати*);

Tempus scindendi, et tempus consuendi (рівень 3/5, b^{c/a}) // *tempus tacendi, et tempus loquendi* (рівень 4/5/6, b^c) (*час дерти і час зашивати, час мовчати і час говорити*);

Tempus dilectionis, et tempus odii (рівень 2/6, d, b^c) // *tempus belli, et tempus pacis* (рівень 1–7, d, b^{c/a}) (*час кохати і час ненавидіти, час війни і час миру*) [23 (Ecclesiastes), 3: 1–8].

Наведений прецедентний текст пропонує «навігаційні орієнтири», визначає траєкторію життєвих циклів, чергування станів впорядкованості та хаосу, в яких людина вдається до набору прототипових видів діяльності, що узагальнено-

метафорично постають як «збирання — руйнування», викликають комплекси протилежних емоційних реакцій у контексті бінарних ціннісних опозицій (трансформів) та зміну онтологічних характеристик відповідних суб'єктів. Ці види діяльності здійснюються індивідуально, у групі, етносі, в міжетнічних взаємодіях. Вихід процесів за межі певного, звичного «діапазону інверсій», ймовірно, означатиме анігіляцію системи, розпад набору екзистенційних координат і злам культурного патерну.

Отже, інверсію ми розглядаємо як поліетіологічну універсалію, яка характеризує існування і функціонування відкритих систем різної мірності. В узагальненому розумінні інверсія проявляється як властивість системи періодично «перезавантажуватись» або «скидати налаштування», що втратили чинність, або ж проводити «дефрагментацію». Інверсія постає як динамічний процес оновлення конфігуративних властивостей системи, що, втім, не призводить до порушення її цілісності; при цьому система зберігає здатність до самопідтримки, саморегуляції, адаптується до змінних контекстів та виконує необхідний для цього набір функцій. Адаптивні трансформації, пов'язані з переаранжуванням структурних елементів системи, здатні викликати трансформації її полярних іпостасей. Це явище достатньо чітко проявляється у сучасному інформаційному просторі, де паралельно відбувається «деміфологізація» симулякрів, нав'язуваних панівними ідеологічними системами, та «реміфологізація» культури у сенсі відновлення природоцентричних патернів взаємодії зі світом на основі реконструкції досвіду попередніх поколінь і цивілізацій.

Як закономірний процес, інверсія є проявом еволюції, а з іншого боку — результатом інвазивного впливу пропаганди та інших маніпулятивних практик. Перспективним є розгляд інверсії як динамічної характеристики когнітивних процесів, детермінованих низкою чинників — від молекулярно-біологічних до соціокультурних, що призводять до модифікації «інтерпретант концептуалізації». Евристичним видається розгляд інверсій на «вході», у «фільтрі», у «ґрунті», у траєкторіях концептуалізації, що породжують варіативні картини світу. Зрештою, інтегративні дослідження інверсивного поступу культуротворчої тріади МІФ—НЕ-МІФ—МІФ дають змогу здійснювати прогностичну, моделюючу, освітню та ін. види діяльності в умовах діалектичної єдності множинних реальностей або ж уніфікованого глобалізованого світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гандзюра В.П. Концепція шкодочинності в екології / В.П. Гандзюра, В.В. Грубінко. — К.— Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. — 144 с.
2. Гуртов В.А. Физика твердого тела для инженеров / В.А. Гуртов, Р.Н. Осауленко. — М. : Техносфера, 2007. — 520 с.
3. Домброван Т.И. Язык в контексте синергетики : моногр. / Т.И. Домброван. — О. : КП ОГТ, 2013. — 346 с.
4. Калыгин В.П. Язык древнейшей ирландской поэзии / В.П. Калыгин ; общ. ред. В.Н. Ярцевой. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 128 с.
5. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / Ф. Капра ; [пер. с англ. под ред. В.Г. Трилиса]. — К. : София; М. : ИД «София», 2003. — 336 с.
6. Колесник О.С. Лінгвосеміотика міфологічного простору : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15 / О.С. Колесник ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2012. — 548 с.
7. Колесник О.С. Від міфосеміотики до нео-антропоцентризму у лінгвістиці / Олександр Колесник // Наукові записки. — Серія: Філологічні науки (мовознавство).— Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. — Вип. 137. — С. 435–440.
8. Колесник О.С. Міфологічно орієнтований семіозис в аспекті квантової лінгвістики / О.С. Колесник // Науковий вісник Чернівецького університету. — Германська філологія. — Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2015. — Вип. 740–741.— С. 80–85.
9. Леви-Стросс К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс ; [пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова]. — М. : Эксмо-Пресс, 2001. — 512 с.
10. Левицький А.Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми / А.Е. Левицький // Мовні і концептуальні картини світу. — К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2007. — Вип. 23. — Ч. 2. — С. 119–127.
11. Пирс Ч.С. Избранные философские произведения [Пер. с англ.] / Ч.С. Пирс. — М. : Логос, 2000. — 416 с.
12. Поляков В.А. Инверсология / В.А. Поляков, М.А. Колесник. — Кіровоград : Полиграф-Сервис, 2015. — 112 с.
13. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. — М. : Academia, 2000. — 128 с.
14. Cad Goddeu [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.celt.net.org.uk/texts/llyfr_taliesin/cad_goddeu_eng.html
15. Etymological Dictionary of Modern English [Електронний ресурс] / Ed. by D. Harper. — Режим доступу : <http://www.etymonline.com>
16. Fáfnismál [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/texts/fafnis.html>
17. Griffin M. Mythic Spacetime / Michael Griffin // Journal of Literary Semantics. — 2000. — № 1. — Vol. 29. — P. 61–74.
18. Lokasenna [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/lokasenna.html>
19. Prif gyvarch taliessin [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.celt.net.org.uk/texts/llyfr_taliesin/prif_gyvarch.html
20. Sapkowski A. Krew elfów / Andrzej Sapkowski. — Warszawa : SuperNOWA, 1994. — 295 s.
21. Tolkien J.R.R. Silmarillion / J.R.R. Tolkien. — Boston; N.Y. : Houghton Mifflin Company, 1999. — 365 p.
22. Völuspá [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/voluspa.html>
23. Vulgate (Latin) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sacred-texts.com/bib/vul/index.htm>

MODAL ADVERB TRANSPOSITION IN OLD ENGLISH

Mykhaylenko V.V.,

King Danylo Galytsky University of Law, Ivano-Frankivsk

The present paper is based on the proposed classification of modal verbs in Old English and examines their relationship in the sentence and discourse structure. The shifts of modal adverbs in the sentence caused their grammatical transposition into sentential ones and then into discourse modal particles, respectively. The traditional role of an adverb is that of modifying a verb or a verb phrase expanded into that of modifying a sentence and then it developed the function of the linking element of discourse. Some explanations of their lexical, semantic, and functional features are discussed in the paper.

Key words: modal adverb, sentential modal adverb, discourse modal particle, linking element, grammaticalization, transposition, sentence, discourse, Old English.

Дана стаття спрямована на дослідження лексичної та функціональної семантики, а також дистрибутивних характеристик модальних прислівників у давньоанглійській мові, зміни яких викликали граматичну транспозицію первісних деривативних прислівників. Їх перехід зумовив парадигматичні зміни у морфології та структурі речення. Це явище допомагає вирізнити формування дискурсивних часток з когезійною функцією, які зберігають свою модальність.

Ключові слова: прислівник як модифікатор дієслова, прислівник як модифікатор речення, дискурсивна модальна частка, дистрибуція, лексична семантика, функціональна семантика, граматикалізація, транспозиція, дистрибуція, дискурс, давньоанглійська мова.

Настоящая статья направлена на изучение лексической и функциональной семантики, а также дистрибутивных характеристик модальных наречий в древнеанглийском языке, изменения которых вызвали грамматическую транспозицию первичных деривативных наречий. Их переход обусловил парадигматические изменения в морфологии и структуре предложения. Это явление помогает различить формирование дискурсивных частиц с когезивной функцией, которые сохраняют свою модальность.

Ключевые слова: наречие как модификатор глагола, наречие как модификатор предложения, дискурсивная модальная частица, дистрибуция, лексическая семантика, функциональная семантика, грамматикализация, транспозиция, дискурс, древнеанглийский язык.

Introduction

There is a continual growth of interest among linguists of all-theoretical denominations in grammaticalization, a concept central to many linguistic (change) theories. However, the discussion of grammaticalization processes has often suffered from a shortage of concrete empirical studies from one of the best-documented languages in the world, English. There must be a discussion of new data and provides theoretical articles based on these data that will help sharpen the theoretical aspects involved, such as the definition and the logical connection of the component processes of grammaticalization.

This article examines the grammaticalisation of modal adverbs in Old English [9, 290–408]. It surveys ways in which adverbs can come to be grammaticalized. When we study grammaticalization processes from a semantic-pragmatic perspective in the history of English we have to refuse a regular approach to the units which undergo grammaticalization as

semantically weakened, on the contrary, we can observe their pragmatic strengthening, for instance, in case of original mood adverbs grammaticalizing into discourse particles: pre-verb modal verb → sentential modal adverb → discourse modal particles in Modern English [cf.: 16, 86–90] or the modal adverbs *sóþlice* and *witodlice* which follow the same formula: original adverbs of manner → sentential adverbs → boundary markers or discourse particles marking thematic discontinuity or rather a change of dialogue roles in Old English [12, 229–230, 485–653; 21; 11; 26; see also: 8, 124–126; 20].

The only work focusing on the formation of adverbs is Nicolai (1907). Nicolai classifies the non-basic adverbs of Old English on the grounds of the category of the base on which they are formed and the morphological process from which the derivative results. Within the sub-class of deadjectival adverbs, which constitutes the most heterogeneous group in adverb formation, Nicolai distinguishes the fol-

lowing patterns (based on own morphological classification):

- a. adverbs derived from adjectives by means of -e: *bealde* 'boldly';
- b. adverbs derived from adjectives by means of -lice: *cwiculi:ce* 'vigorously';
- c. adverbs derived from previously derived adjectives: (adjective in -sum) *wilsumli:ce* 'desirably' [17].

The Nerthus Project aims at compiling a lexicon of Old English based on structural-functional principles. The lexical database of Old English Nerthus (www.nerthusproject.com) contains a total of ca. 30,000 entries, or headwords, taken primarily from Clark Hall's *A Concise Anglo-Saxon Dictionary* (1996), and secondarily from Bosworth and Toller's *An Anglo-Saxon Dictionary* (1973) and Sweet's *The Student's Dictionary of Anglo-Saxon* (1976).

Nerthus yields a total of 1,654 adverbs which represent around five percent of the lexicon, as opposed to nouns constitute, approximately, fifty percent of the lexicon, and adjectives and verbs, which count for twenty percent each. Focusing on the adverbs, there are only 138 original adverbs out of 1,654. Accordingly we can say that the adverb constitutes a derived category. This turn out adverbs in Old English are formed namely by zero derivation, conversion, affixation and compounding. Affixation is the most productive derivational process engaged in adverb formation (865 out of 1,654), that is to say, more than fifty percent of adverbs are formed by means of affixation, suffixation qualifying as far more productive than prefixation. To take prefixation first, there were 199 prefixal adverbs. Gema Maiz Villalta made a comprehensive analysis of the Old English adverb derivation: 666 adverbs are derived by means of this process. Around forty percent of adverbs are suffixal. Instances of adverb suffixation include: (5) *elcora* 'else' (-a), *æftan* 'from behind' (-an), *æfterwearde* 'behind' (-e), *ierrenga* 'angrily' (-enga), *andlangesl* 'along' (-es), *ð: yflig* 'brambly' (-ig), *forhtige* 'humbly' (-ige), *bra:dlinga* 'flatly' (-linga), *æ:fenli:ce* 'in the evening' (-li:ce), *bæcling* 'backwards' (-ling), *eallmæ:st* 'nearly all' (mæ:st), *æftum* 'after' (-um), *a:nunga* 'at once' (-unga). The commonest pattern of adverb suffixation makes use of the suffix -li:ce (401 instances), followed by the suffix -e (124 instances). It is worth mentioning that whereas prefixation produces fewer derivatives by means of more prefixes, suffixation turns out more derivatives with fewer suffixes (there are 666 suffixed adverbs derived by 13 different suffixes and only 199 prefixed adverbs derived by means of 31 different prefixes), which stresses the productive character of the 64 compound adverbs have been found throughout the analysis [13, 37–58].

This involves the synthesis of the knowledge generated by a long tradition of philological studies in Old English and its reinterpretation not only

in the light of new evidence but also by means of up-to-date linguistic concepts and methods. (www.nerthusproject.com) [see also: 2; 11; 15].

To sum up, an exhaustive morphological analysis of the Old English adverb has shown that this lexical class is mainly derived and that the direction of derivation is more often from adjective to adverb.

Discussion

We shall be discussing the syntactic and discourse properties of a number of adverbs in Old English: *cūþ-lice*, (*cūþe-lice*, *cūþlice*), *ge-wislice* (*ge-wisslice*, *gewistlice*), *gé-sóðlice* (*sóþlice*, *sóðlice*) which correlates with the adverb *sóþe*, and *witodlice*. We will show that the syntactic and discourse properties of these adverbs reveal a good deal about the changing organization of clause structure and discourse during the Old English period. We will address a number of core issues in the analysis of Old English clause structure, such as the shift from parataxis to hypotaxis, and the changing position of various types of subject [10, 224–248]. An important implication of our discussion will turn out to be that the syntactic organization of the clause, at least in Old English, is interwoven with discourse organization much more closely than has been thought so far, and that the transition to Middle English is one that results in a more strictly syntactic organization of the clause [22, 1682–1686].

It's often said that English has no modal particles, in any case, the exact definition of a modal particle is complicated, let's just define them as any common verbal emotion or as verbal emoticons. They can have different emphatic meanings, so they appear under more than one heading for expressing a wide range of modal senses [5, 345–357; 26, 215–239].

We believe that these phenomena should receive more attention [see: A. M. Zwicky 1998, or F. Palmer 1986; D. Vanderveken, 1985]. That part of the sentential modality that is structurally determined and called sentence mood. It follows that sentence mood is part of the structural meaning of a sentence. B. Mitchell's differentiation of sentence modality into declarative, interrogative, imperative, desiderative, exclamative is based on the traditional sentence communicative function [B. Mitchell, 1985; see also: Magda Sevcikova, 2014; Jiri Mirovsky, 2014]. Ways of coding sentential modality: interrogative words, verbal mood, word order, intonation, modal sentence particles which also mark negation, complementation, attitudes and evidentiality [6, 137–164].

In this paper we will explore some aspects of relationship between linguistic constructions and grammaticalization [see: Adel Goldberg, 1995; Paul Kay and Charles J. Fillmore, 1999]. I assume that language is fundamentally a symbolic system that pairs form and meaning. I thought many concepts germane to grammaticalization were, he is thought to be the first to have used that term. A. Meillet saw it

as the result of the reanalysis (in his view the only way to innovate new grammatical material [14].

He considered “lexical items” to be the source of most instances of grammaticalization, but also included word order, and lexical items context of phrases [14, 131]. Joan Bybee, and William Pagliuka (1994) suggest that grammaticalization theory begins with the observation that grammatical morphemes develop gradually out of lexical morphemes or combinations of lexical morphemes with lexical or grammatical morphemes.

Investigation

The present paper explores semantic and syntactic aspects of OE adverbs *cūþ-líce*, (*cūþe-líce*, *cūþlice*), *ge-wislice* (*ge-wisslice*, *gewistlice*), *gē-sōðlice* (*sōþlice*, *sōðlice*) which correlates with the adverb *sōþe*, and *witodlice*. Primarily these adverbs share a common component in their semantics ‘certainly’:

1. *Cūþ-líce*, *cūþe-líce*:

- (a) certainly; (b) manifestly; (c) for, (d) indeed; (e) therefore; (f) familiarly, (g) courteously, (h) kindly, [1, 3, 21], e.g.:

PRE-VERB [witan/a-scinan] MODAL ADVERB

- 1.1. *Ic cūþlice wāt*, Bd. 2, 12; S. 513, 42: 4, 19; S. 589, 25.
1.2. *Ðæt his lif ðe cūþlicor ascíneþ* 5, 1; S. 613, 14

POST-VERB [acirran / oncnawan / cweðan] MODAL ADVERB + CÚPLICE

- 1.4. *Acyrrad cūþlice from Cristes æ-acute*; Exon. 71b; Th. 267, 6.
1.5. *Ðæt he eāþmédum ellorfúsne oncnáwe cūþlice* Andr. Kmb. 643.
1.6. *Cweðað cūþlice* Ps. Th. 70, 10: 82.

2. *Ge-wislice*:

- (a) certainly; (b) exactly; (c) truly; (d) especially; (e) besides [1, 3, 21], e.g.:

POST-VERB MODAL ADVERB [GEWISLÍCE]

- 2.3. *Ðú miht blissigan gewisslice*,.. Homl. Th. ii. 132, 1.
2.4. *Ic nāt náht gewistlice hwæðer ðæs feós swá micel is...* Th. Chart. 490, 15.
2.5. *Se witegode be Criste swiðe gewislice swilce he godspellere wæ-acute*; Swt. A. S. Rdr. 69, 414.
2.8. *Ic cweðe nú gewislicor I say now more exactly*, 8, 23; Lchdm. iii. 250
2.7. *Seó lenctenlice emniht is gewislice on duodecima kl. April. Lchdm. iii. 256, 8.*
‘the spring equinox is certainly on the twelfth day before the kalends of April’.

SENTENTIAL MODAL ADVERB [GEWISLÍCE] + CLAUSE

- 2.6. *Gewislice ic hæbbe*, Coll. Monast. Th. 30, 7.
2.1. *Gyf sōþlice gewislice rihtwísnyse sprecaþ* Ps. Spl. C. 57, 1.

- 2.2. *Gewislice án þing is neád-behefe* Lk. Bos. 10, 42.

- 2.9. *Ðæs ðe hie gewislicost gewitan meahton*,.. Beo. Th. 2704; B. 1350.
‘to the best of their knowledge..’

3. *Sōþlice*:

- (a) truly, (b) really, (c) certainly, (D) verily, [1, 3, 21], e.g.:

PRE-VERB MODAL ADVERB

- 3.3. *Ðám ðe sōðlice sécaþ Dryhten*, Ps. Th. 104, 3.
3.8. *Ic sōðlice meahte ongitan*, Exon. Th. 313, 24; Mōd. 5.
3.18. *Ic sōðlicost wéne*, 164, 28.
3.9. *Se ðe ðe ðyslice gife and swá mycle sōþlice (-re, MS.)* Bd. 2, 12; S. 514, 13; Exon. Th. 9, 19; Cri. 137.
3.11. *Hí ðý sōðlicor ongeáton ðæt hit wæs sōðlice his ágen lichoma*, Shrn. 68, 33.

POST-VERB MODAL ADVERB

- 3.4. *Ðis wæs sōðlice eadig wer*, Blickl. Homl. 223, 31.
3.5. *Ðú bist sōþlice æ-acute; r þrim dagum genumen of ðinum lichoman* 137, 25.
3.6. *Is sōðlice se cwide gefylled*, 139, 27.
3.15. *Gehýre gé sōðlice ðæs sawendan bigspell* 13, 18.

SENTENTIAL MODAL ADVERB

- 3.1. *Sōðlice ðú eart Godes sunu Dei es*, Mt. Kmb. 14, 33: 27, 54.
3.2. *Sōðlice ic secge eow* 6, 16 (and often).
3.7. *Swýþe sōþlice wé mágon geþencan, ðæt hit biþ deáþes ylding swiðor ðonne lifes*, 59, 31. ‘with great truth’.

DISCOURSE MODAL PARTICLE

- 3.12. *Sōðlice loseþ hyre wer* Mt. Kmb. 1, 19 3.14.
3.13. *Sōðlice seó fæ-acute; mne hæfþ on in&dash-uncertain*; 1, 23: 2, 9: 3, 17.
3.14. *Sōðlice wé gesáwon hys steorran*, 2, 2: 3, 1: 4, 18
3.16. *Sōðlice ic eom man under anwealde gesett* 8, 9.
3.17. *Sōðlice ðæt ðe ásáwen wæs on ðæt góde land qui vero in terra bona seminatus est*, 13, 23, 29. [O. Sax. sōðlíko: Icel. sannliga.]

4. *Witodlice* (wotetlice):

- (a) certainly, (b) indeed, (c) surely, (d) truly [1, 3, 21], e.g.:

POST-VERB MODAL ADVERB

- 4.1. *Wéne ic ful swiðe and witodlice*, Exon. Th. 461, 5; Hö. 30. II.

SENTENTIAL MODAL ADVERB → DISCOURSE MODAL PARTICLE

- 4.2. *Witodlice ic wylle* Ælfc. Gr. Z. 263, 17.
4.3. *Witodlice ic secge eow*, Mt. Kmb. 26, 21.
4.4. *Witodlice* Mt. Kmb. 1, 21.

Jerzy Nykiel points to the interplay of modal verbs and modal adverb [18, 143–164]: in some case Old English modal adverbs correlate with modal verbs to strengthen modality of the sentence.

Richard M. Hogg, R. D. Fulk consider the inventory of these adverbs in different periods of English to be a relatively closed set [7, 146–190]. The adverbs *sopælice* (← truly ← *soth* ‘truth’, *sothlice* ‘true’) and *witolice* ‘truly’, ‘certainly’) are employed in various functions in Old English: on the phrase level they may be used as manner adverbs mainly in direct speech with the first person subject, e.g.: *Ic sec3e 3e solice* ‘I tell you truly’, or they are employed as emphaziers. Yet they have also another function which is not commonly noted in dictionaries — in Old English prose as sentence adverbials and eventually discourse markers they lose much of their original meaning extend their scope from the phrase level to at least the sentence level at the same time develop a metatextual function [10, 224–248] — they are used as discourse markers demarkating episode boundaries on the global level of discourse and as highlighting devices on the local level [cf.: 12, 229–249]: Clause internal manner adverb → sentence adverbial → discourse particle.

Ursula Lenker introduced the communicative principle to describe *soplice*, *forsoothe*, *truly* in the history of English defining them as truth intensifying adverbs. The term ‘particle’ encompasses a wide range of elements with differing functions, and it is not at all clear that they can all be classed as one homogeneous category [24, 25; see also: Laura Baily, 2013]. Criteria for determining what a particle is are not agreed upon. Generally, a loose definition is something like ‘an invariant element with grammatical function that does not belong to one of the major grammatical categories’. The negative aspect of this definition allows for the inclusion not only of question particles and similar, but of interjections, prepositions, phrasal

verb particles, German or Italian modal particles etc. Certain properties do appear to apply to all types of particle. J. Struckmeier’s (2008) analysis of German modal particles with question particles produced the following list of criteria: (a) constitute a closed lexical class; (b) are often stressless (or may be phonologically null); (c) do not select an argument as complement; (d) lack descriptive content; (e) are invariant in form; (f) usually have a lexical counterpart to which they are historically related; (g) are immobile; (h) are typically monosyllabic; (i) cannot be modified; (j) appear in fixed order in relation to other particles of the same class; (k) are sensitive to sentence type; (l) usually appear only in matrix clauses [4, 151–164; cf.: 19, 485–653].

Conclusions and Perspectives of Investigation

The fact is that the object of the historical study remains stable. It is our comprehension that changes due to new approaches to analysis and our analytical experience. To enrich it we must introduce a corpora analysis and project the results of investigation onto the contemporary language phenomena which expect their original solution.

Old English modal adverbs constitute a relatively closed lexical set of units though their survey on the word level, on the phrase level, on the sentence level logically revealed their further transposition into the discourse particles.

Shifts in the distribution caused Old English pre-verb modal adverbs transfer into sentential modal verbs which can easily turn into discourse particles developing a new linking function and retaining its primary meaning, see:

clause internal manner adverb → sentence modal adverbial → discourse modal particle.

REFERENCES

1. Bosworth J., Toller T. N. An Anglo-Saxon Dictionary / J. Bosworth, T.N. Toller. — Oxford : Oxford University Press, 1973 (1898).
2. Campbell A. Old English Grammar / A. Campbell. — Oxford : Oxford University Press, 1987 (1959). — 423 p.
3. Clark Hall J. R. A Concise Anglo-Saxon Dictionary / Clark Hall J.R. — Toronto : University of Toronto Press, 1996 (1896) — 388 p.
4. Collins P. The Analysis of the English Modal Auxiliaries as Main Verbs / P. Collins // Kivung. — Vol. 7. — Pp. 151–164.
5. Cruschina Silvio. On the Syntactic Status of Sentential Adverbs and Modal Particles / Silvio Cruschina // Language Typology and Universals Sprachtypologie und Universalienforschung. — 2010. — Volume 63. — Issue 4. — Pp. 345–357.
6. Fischer Olga. The Development of Quasi-Modals in English: Radical Versus Gradual Changes / Olga Fischer // Neophilologus. — 1994. — Vol. 78. — Pp. 137–164.
7. Hogg Richard M., Fulk R. D. A Grammar of Old English: Morphology. — Volume 2: Adjectives, Adverbs and Numerals / Richard M. Hogg, R.D. Fulk. — Oxford : Blackwell Publishing, 2011. — Pp. 146–190.
8. Hopper Paul J., Traugott Elizabeth C. Grammaticalization / Paul J. Hopper, E. C. Traugott. — Cambridge : Cambridge University Press, 1993. — 276 p.

9. Kastovsky D. *Semantics and Vocabulary* / D. Kastovsky // R. Hogg (ed.). *The Cambridge History of the English Language I: The Beginnings to 1066*. — Cambridge : Cambridge University Press, 1992. — Pp. 290–408.
10. Kemenade van Ans, Los Bettelou. *Discourse Adverbs and Clausal Syntax in Old and Middle English* / Ans van Kemenade, Bettelou Los // *The Handbook of the History of English*. — Oxford : John Wiley & Sons, 2009. — Pp. 224–248.
11. Lass R. *Old English. A Historical Linguistic Companion* / R. Lass. — Cambridge : Cambridge University Press, 1994. — 391 p.
12. Lenker Ursula. *Sothlice and Witodlice: Discourse Markers in Old English* / Ursula Lenker // Olga Fischer, Anlett Rosenbach, Dieter Stein (eds.). — Amsterdam; New York : John Benjamins Publishing, 2000. — Pp. 229–249.
13. Maiz Villalta Gema *The Formation of Old English Adverbs: Structural Description and Functional Explanation* / Gema Maiz Villalta // *Miscelánea: A Journal of English and American Studies*. — 2010. — Volume 41. — Pp. 37–58.
14. Meillet Antoine. *L'évolution des formes grammaticales* / Antoine Meillet // *Scientia (Rivista di Scienza)*. — 1958 [1912]. — Vol. 12. — No. 26/6. — Pp. 130–148.
15. Mitchell B. *Old English Syntax (2 vols)* / B. Mitchell. — Oxford : At the Clarendon Press, 1985. — 820 p. — 1080 p.
16. Mykhaylenko Valery V. *A Functional Shift of the Adverb in Old English and New English* / Valery V. Mykhaylenko // *Науковий вісник Чернівецького університету*. — Вип. 15. Германська філологія. — Чернівці : ЧДУ, 1997. — С. 86–90.
17. Nicolai O. *Die Bildung des Adverbs im Altenglischen* / O. Nikolai. — Whitefish MT, US : Kessinger Publishing, 2010 [1907]. — 64 S.
18. Nykiel Jerzy. *The Interplay of Modal Verbs and Adverbs: A History of Moeg Eaðe* / Jerzy Nykiel // *English Historical Linguistic. 2008: Selected Papers from the Fifteenth ed.* by Ursula Lenker, Judith Huber, Robert Mailhammer. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2010. — Pp. 143–164.
19. Quirk Randolph, Greenbaum Sidney, Leech Geoffrey, Svartvik Jan. *A Comprehensive Grammar of the English Language* / Randolph Quirk Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik. — London : Longman, 1985. — 897 p.
20. Smith Jeremy. *Old English: A Linguistic Introduction* / Jeremy J. Smith. — Cambridge : Cambridge University Press, 2009. — 199 p.
21. Sweet H. *The Student's Dictionary of Anglo-Saxon* / H. Sweet. — Cambridge : Cambridge University Press, 1976 [1896]. — 250 p.
22. Traugott Elizabeth Closs. *Syntax* / E.C. Traugott // R. Hogg (ed.). *The Cambridge History of the English Language*. — Vol. I. — Cambridge : Cambridge University Press, 1992. — Pp. 1682–1686.
23. Traugott Elizabeth Closs and Bernd Heine (eds.). *Approaches to Grammaticalization. Vol. 2* / E.C. Traugott et al. — Amsterdam : Benjamins, 1991. — Pp. 241–271.
24. Trips Carola. *From OV to VO in Early Middle English* / Carola Trips. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2002. — 356 p.
25. Visser Frederick Theodore. *An Historical Syntax of the English Language. (3 parts, 4 volumes)*. — Leiden : Brill, 1963–73.
26. Zaefferer Dietmar. *On the Coding of Sentential Modality* / Dietmar Zaefferer, George Bosson, Bernard Comrie (eds.) *Empirical Approaches to Language Typology. 8*. Berlin. New York: Mouton de Gruyter, 1990. — Pp. 215–239.

ГЕНЕЗА СТАНОВИХ КАТЕГОРІЙ У GERMANСЬКИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ГОТСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Шапочкіна О.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядається генеза станових категорій у германських мовах; презентована періодизація станових категорій німецької мови як системи морфолого-синтаксичних кореляцій. Зокрема, описано типологію й опозиційний характер функціонування станових дієслівних конструкцій германських мов (на прикладі готської та німецької мов), здійснено спробу визначити синкретичні та ієрархічні залежності, ступінь граматикизації та морфологізації станових категорій у німецькій мові.

Ключові слова: граматична категорія, стан, актив, пасив, медіапасив, синкретичність, ієрархічність, граматикизація, морфологізація.

В статье рассматривается генезис залоговых категорий в германских языках; представлена периодизация залоговых категорий немецкого языка как системы морфолого-синтаксических корреляций. В частности, описывается типология и оппозиционный характер функционирования залоговых глагольных конструкций германских языков (на примере готского и немецкого языков), осуществлена попытка определения синкретических и иерархических зависимостей, степени грамматикализации и морфологизации залоговых категорий немецкого языка.

Ключевые слова: грамматическая категория, залог, актив, пассив, медиопассив, синкретичность, иерархичность, грамматикализация, морфологизация.

The article considers the genesis of voice categories in Germanic languages; and discusses historical manifestations of the said categories in German as systems of morphologic-syntactical correlations. Typological and contrasting features of verbal constructions explicating the category of voice in German and Gothic languages are described. The paper defines syncretic and hierarchical dependences, the degree of grammaticalization and morphologisation of voice categories in German.

Key words: grammar category, voice, active, passive, mediopassive, syncretism, hierarchy, grammaticalization, morphologization.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблемність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасних граматичних студій на вивчення різних підходів щодо функціонування й розвитку граматичних систем германських мов. Утім, варто зазначити, що рівень дослідницьких процедур у деяких аспектах є дещо формалізованим. Невизначеність питань, пов'язаних із різними, часом суперечливими механізмами тлумачення типології категорій стану дієслів у германських мовах, відсутність інтегрального підходу до наукового пошуку зумовили беззаперечну зацікавленість у системному дослідженні такого напрямку.

Проблемність вираження станових форм — результат термінологічної розбіжності, що існує в описі цієї дієслівної категорії й відображається у визначенні стану як категорії. О. Шахматов характеризує дефініцію «станова категорія» так: «стан виражає різного роду відношення дії або стану, що виражаються дієсловом, до його об'єкта» [7].

О. Буличова зазначає, що категорія стану дійсно передбачає використання сфери перехідних дієслів, при яких виявляються суб'єктно-об'єктні відношення, або на рівні дії, або на рівні процесу. Що стосується станового процесу, то він не може бути спрямований на об'єкт. Транзитом між суб'єктом та об'єктом є дія та процес [2, 177–180].

З огляду на це граматична категорія не існує у мові ізольовано, вона входить у систему історичних, морфологічних, синтаксичних, прагматичних та семантичних колізій. Категорія стану дієслів є суперечливою категорією сучасного мовознавства через її опозиційність, багатоаспектність, полісемантичність.

Вихідною категорією є форма активу, яка рівноправно існує у системі кожної мови. Протистоїть активному стану склад морфологічно-факультативних форм — пасив, медіум, рефлексив, реципрок, кооператив, каузатив, медіапасив [6].

У сучасному мовознавстві актив та пасив прийнято вважати домінантними формами вербальних категорій. В історії лінгвістики пасив-

ний стан традиційно розглядався в одночасному взаємозв'язку та зіставленні з іншими граматичними формами, насамперед із дійсним станом [6].

У нашому дослідженні генези категорії стану дієслів германських мов ми спираємося на наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як: О. Бондарко (поняття стану та становості у германських мовах); Е. Буличова (проблемні питання станових форм); І. Буніятова (еволюція гіпотаксису в германських мовах); М. Гухман (розвиток станових протиставлень у готській мові); Н. Жукова (дієслівна підсистема німецької мови у різні періоди її розвитку); Л. Зіндер, Т. Строева (історична морфологія німецької мови); І. Некрасова (семантичні особливості пасивного стану німецьких дієслів); О. Шахматов (дефініційна характеристика категорії стану); Е. Агрікола, В. Шмідт (історична генеза активного та пасивного стану дієслів німецької мови); Г. Хельбіг, В. Юнг (граматичний статус категорії стану німецької мови) та інших.

Мету дослідження ми вбачаємо у вивченні генези станових категорій у германських мовах та презентуванні періодизації станових категорій німецької мови як системи морфолого-синтаксичних кореляцій. Під час наукового пошуку нами було сформульовано такі **завдання**: описати типологію й опозиційний характер функціонування станових дієслівних конструкцій германських мов (на прикладі готської та німецької мов); спробувати визначити синкретичні та ієрархічні залежності, ступінь граматикизації та морфологізації станових категорій у германських мовах, зокрема у німецькій.

Ієрархія граматичних категорій не є статичною. Для кожного періоду розвитку мовної системи характерний свій перелік та склад морфологічних категорій, визначення відношень між ними. Для розуміння кореляцій між становими категоріями сучасної німецької мови та пояснення їх системного статусу на синхронному перетині необхідно розглянути дієслівну підсистему німецької мови у розвитку, тобто з позиції історизму, згідно з якою потрібно постійно враховувати історичну перспективу стосовно як попередніх періодів розвитку, так і тенденцій подальшого розвитку.

Вихідною моделлю порівняння сучасних германських мов з попередніми періодами розвитку є готська. Вона єдина з усіх давніх германських мов збереглася у письмовому вигляді. За твердженням Н. Жукової, використання явища синкретизму як показника залежності категорій дає змогу отримати таку ієрархічну систему дієслівних категорій у готській мові: Person — 77 %, Zahl — 62 %, Modus — 54 %, Zeit — 44,5 %, Genera verbi — 30 % [4, 10–15].

Незалежних категорій із стовідсотковою морфологічною виразністю у готській мові не було.

Категорія стану залежала від інших категорій і являла собою двокомпонентну опозицію «актив vs медіапасив», яка була асиметричною, оскільки актив мав дві часові форми (презенс та претерит) та повну модальну парадигму (індикатив, опта-тив, імператив). Його опонент — медіапасив — тільки форму теперішнього часу та два способи: індикатив та опта-тив. Категорія стану готської мови залежить від категорій особи, числа, часу та способу. Отже, наявність синкретичних форм у складі категорії стану у готській мові свідчить про асиметрію її парадигми й відображає зміни, якими вона охоплена. Периферійне положення категорії стану у дієслівній підсистемі є показником її перетворення у плані перспективи розвитку й свідчить про відмирання цієї категорії.

Ще М. Гухман зазначала, що у більшості випадків форма готського медіапасиву вживалася у значенні пасивного стану (теперішній та майбутній час): *all bagme ni taujandame arken god usmaitada jah in fon galagjada* (будь-яке дерево, що не дає стиглі плоди, зрубається та кидається у вогонь). У деяких випадках за цією формою називається діяч: *ei hauhjandau frat mannat* (щоб бути славетними людьми). Однак є й інші випадки, коли форма медіапасиву вживалася у дещо іншому значенні. Наприклад, від дієслова *þreihan* (тіснити) медіапасивні форми мали неперехідно-зворотне значення: *ni þreihanda jus in uns is þreihanda in hairþram iuwaraim* (не тісниться в нас, але тісниться у ваших серцях); з іншим лексичним відтінком: *aþþan jafþe þreihanda in izwaraizios gablhtaiz* (але якщо терпимо, то заради вашої втіхи). Моральний стан, афект виражали й форми дієслів *ifblesan* (звеличувати), *ingramjan* (дратувати), які зустрічалися виключно у медіапасиві: *friarþwa ni aljanorþ, friarþwa ni flauteiþ, ni ifblesada, ni aiwiskoþ... ni ingramjada* (кохання не задрить, кохання не вихваляється, не звеличує, не бешкетує, не дратує). Іноді медіапасивні форми змінювали не стільки станове, скільки лексичне значення дієслова. Так, дієслово *afwandjan* (повертати, відвернути, змінити) у медіапасиві отримує значення «змінити думку» [3, 174–180].

Таким чином, готський медіапасив генетично пов'язаний із медіумом, як наслідок він не завжди мав значення пасивного стану, проте міг виражати такі медіальні відтінки, як неперехідність, моральний стан, афект. Система форм медіапасиву могла виражати теперішній та майбутній часи. Наприклад, вживання майбутнього часу: *saei habaiþ gibada imta* (хто має, тому буде віддано).

Обмеженість у готській мові часових форм медіапасиву зумовила залучення до системи станових протиставлень лексичних групувань дієслів IV класу та конструкцій партиципу II перехідних дієслів із формами дієслів *wisan* (бути) та *wairþan* (ставати). IV клас слабких дієслів являв

собою достатньо обмежене лексичне групування: усі дієслова були неперехідні, причому більшість означала стан, який не залежить від дії суб'єкта. Тому співвідношення ознак (визначального дієслова) із носієм цих ознак (суб'єктом-підметом) були подібні до тих значень, які виражалися медіапасивною формою. Особливо яскраво ця близькість станових значень обох категорій проявляється під час зіставлення дієслів IV класу із медіапасивом перехідного дієслова, утвореним від того ж самого кореня. Порівнюємо форми дієслова IV класу *usfullnjan* (здійснюватися) та медіапасивні форми дієслова *usfulljan* (виконувати, виповнюватися): а) *ei usfullnodedi pada gamelido þairh Esaian praufetu* (щоб виконалося сказане пророком Ісайєю); б) *ei faheþs meina in izwis sijai jah faheds izwara usfulljaidau* (щоб радість моя перебувала у вас, та радість ваша виповнилася) [3, 174–180].

Іноді в одному і тому ж реченні використовуються обидві граматичні категорії як повні граматичні синоніми, що передають одну і ту ж саму форму оригіналу. Порівнюємо вживання форми третьої особи однини теперішнього часу від дієслова IV класу *gataurnjan* (припинитися, знищитися, ліквідуватися): *friarþwa aiw ni gadriusip, ip jarþe paraufetja gatairanda jarþe razdos galveiland jarþe kunþi gataurnip* (кохання ніколи не пропаде, навіть якщо пророцтва припиняться, мови замовкнуть та знання знищаться).

Однак у вживанні медіапасивних форм та дієслів IV класу були наявні й суттєві відмінності: форми дієслів IV класу ніколи не вживались у реченні, де позначався діяч. Наприклад, у реченні: *ei hauhþjandau frat tapnat* (щоб бути славетними людьми), медіапасивна форма не могла бути замінена формою дієслова IV класу. У поєднаннях партиципу II тут і далі із формами дієслів *wisan*, *wairþan* носієм станового значення був партицип; форми службових дієслів вносили модифікації переважно видо-часового характеру. У структурному відношенні ці словосполучення являли собою іменний присудок: партицип виконував функцію предикатива та узгоджувався у роді, числі та відмінку із підметом, форми дієслів *wisan*, *wairþan* виконували функцію зв'язку [3, 174–180].

Поєднання партиципу II із формами теперішнього часу дієслова *wisan* вживалося для позначення будь-якого стану або якості, наявних у теперішньому часі, які, проте, були результатом переддії: *hausideuþ þatei qirþan ist þaim airizam* (слухайте, що було сказано пращурами). Медіапасивні форми від таких дієслів не мали результативного значення і підкреслювали реалізацію самого процесу. Конструкції партиципу II із формами претериту дієслова *wisan* (бути) означали стан, якість, що позначалися минулим часом і також були результатом переддії: *jah bundans*

was eisarnabandjom (був прив'язаний залізними ланцюгами). Разом з тим це ж поєднання могло вживатися для позначення якого-небудь факту, що трапився у минулому часі (констатуючий минулий час): *insandipþs was aggilus* (надісланий був ангел). Вживання словосполучення такого типу у функції констатуючого минулого часу без результативного відтінку зустрічалося досить рідко, оскільки у цій якості використовувалося переважно поєднання партиципу II із формами претериту від дієслова *wairþan* (ставати) [3, 174–180].

Конструкції партиципу II із формами теперішнього часу від дієслова *wairþan* (ставати) зустрічалися тільки один раз. Наявність форм медіапасиву теперішнього часу, форм теперішнього часу дієслів IV класу й, нарешті, поєднання партиципу II із формами теперішнього часу дієслова *wisan* (бути) не залишало, вочевидь, місця для вживання подібних конструкцій. І, навпаки, поєднання партиципу II із формами минулого часу від дієслова *wairþan* були дуже поширені у готських текстах. Поєднання ці використовувалися виключно для позначення факту, що трапився у минулому, тобто у функції констатуючого минулого часу або претериту пасивного стану: *jah gataihan warþ imma* (і було йому повідомлено) [3, 174–180].

Незважаючи на різноплановість засобів вираження, пов'язаних із пасивним станом, ми можемо узагальнити, що у готській мові не існувало єдиної граматичної парадигми цього стану. Багатозначність тієї ж самої форми й категорії перетиналася із наявністю майже синонімічних утворень, що розкривало багатоаспектність та опозиційність їх вживання. Подальший розвиток історії показав, що медіапасив, який відносився у готській мові до периферії системи, повністю відмер вже у давньовірхньонімецькій мові. Наведене Н. Жуковою відсоткове співвідношення засвідчує це: Zahl — 93 %, Zeit — 80 %, Person — 73 %, Modus — 48 % [4, 10–15].

Е. Агрікола, В. Фляйшер, Х. Протце та В. Еберт, корифеї німецької класичної лінгвістики, досліджуючи становлення аналітичних вербальних форм, зазначали, що старонімецькі та старосаксонські дієслова мали такі форми: активний стан, часові форми (презент та претерит), модус (індикатив, кон'юнктив та імператив), вербальні номінативні конструкції (інфінітив презенс, партицип презенс та партицип претеритум). Описові форми пасивного стану, часів перфекту, плюсквамперфекту та футуру розвивалися у лише у ранньонімецький період. У старонімецькому періоді описові форми презенсу та претериту пасиву розвивалися завдяки дієсловам *wesan* та *werdan* у поєднанні із партиципом претеритумом. Форми *wesan* та *werdan* розвивалися паралельно, наприклад: *er ist ginoman* — *er wirdit*

ginoman — er wird genommen; er was ginoman — er ward ginoman — er würde genommen. Описові форми з *werdan* існували лише відмежовано та виключно для позначення презенту та претеритуму, а описові конструкції з *wesan* слугували для вираження перфекту і плюсквамперфекту та перебували під впливом латини, наприклад: *er ist ginoman, er was ginoman* означали у перекладі на сучасну німецьку мову *er ist genommen worden, er war genommen worden*. На цей період часова форма пасивних конструкцій повністю переформатовувалася. Активний стан будувався за допомогою перфекту та плюсквамперфекту із групою інтранзитивних дієслів та із дієсловом *wesan*. Наприклад, *er ist queman, er was queman — er ist gekommen, er war gekommen*. Поряд із цим у старонімецький період з'явилися описові конструкції перфекту та плюсквамперфекту із *haben* та *eigan* із транзитивними та інтранзитивними дієсловами, наприклад: *er haben gizeigöt — er hat gezeigt; wir eigin gisprochan — wir haben gesprochen* [8, 129–130].

Сучасні дослідження також доводять, що у давньоверхньонімецький період ще не було категорії стану, оскільки пасив як опозиційний компонент активу ще не сформувався, що, у свою чергу, було зумовлено недостатнім розвитком відповідних синтактичних засобів, необхідних для оформлення категорії стану як морфолого-синтаксичної категорії. Конструкції з *wesan*, які часто зустрічалися у давніх пам'ятках, являють собою переважно предикативне використання партиципу у функції означення із значенням стану як результату якої-небудь дії. Наприклад: *“dhiu chiholan ist... joh... giborgan” — “Weisheit ist verschlossen und verborgen”*. Навіть якщо ці конструкції означали дію, що спрямовувалася на суб'єкт, вони все одно не могли протиставлятися активу як представники однієї опозиції, оскільки ще не були морфологізовані, тобто пасив ще знаходився у стадії становлення [4, 10–15].

У середньоверхньонімецькому періоді закінчується процес граматикалізації пасиву. Це, у свою чергу, пов'язано з тим, що саме у цей історичний період розвиваються синтаксичні засоби, які беруть участь в організації плану вираження категорії стану, а саме: двокомпонентність речення (вираження суб'єкта стає обов'язковим), усталений порядок слів (фіксована позиція присудка), необхідні для оформлення агенсу у пасивному реченні прийменники. Таким чином, у середньоверхньонімецькій мові вже існує опозиція «актив vs пасив». Згідно з класичним підходом (Л. Зіндер, Т. Строева), вважалося, що у цей період пасивний стан мав довершену часову парадигму [5].

Проте Н. Жукова вважає, що у середньоверхньонімецькому періоді пасивний стан не мав аналітичних форм перфекту, плюсквамперфекту та кон'юнктиву, тому ступінь морфологічної виразності категорії стану складав лише 33 %

(Zahl — 93 %, Zeit — 54 %, Person — 61 %, Genera verbi — 33 %, Modus — 18 %) [4, 10–15].

У цей період історичного розвитку німецької мови утворюються пасивні форми перфекту та плюсквамперфекту, однак розглядати відповідні конструкції як довершені граматикалізовані було б не виправдано. Віддаленість цієї категорії від ядра дієслівної системи й асиметричний характер її парадигми доводять доцільність такого підходу, оскільки свідчать про нерозгорнутість категорії стану й тим самим характеризують її як таку, що знаходиться у процесі становлення. Остаточна граматикалізація перфекту та плюсквамперфекту пасивного стану, на думку Н. Жукової, завершується у ранньоновісверхньонімецький період паралельно із таким відсотковим розвитком відповідних синтаксичних засобів: Genera verbi — 100 %, Modus — 100 %, Zahl — 93 %, Person — 70 %, Zeit — 67 %, Redart — 58 %, Willenäußerung — 7 % [4, 10–15].

Картина ієрархії дієслівних категорій у ранньоновісверхньонімецький період вказує на те, що пасивний стан має повну парадигму та свідчить про завершення процесу становлення категорії стану, парадигма якої стала симетричною, тобто характеризується відсутністю синкретичних форм і, як наслідок, стовідсотковою морфологічною виразністю. У ранньоновісверхньонімецький період категорія стану посідає провідне місце в системі німецької мови, зберігаючи його й у сучасній німецькій мові.

Саме тому аналіз граматичної системи німецької мови у різні періоди розвитку показав, що генеза категорії стану відбувалася паралельно із розвитком синтаксичної структури речення, оскільки категорія стану із самого початку складалася як синтаксично-морфологічна категорія. Синтаксичний бік досліджуваної опозиції полягає в тому, що актив та пасив презентовані та виражені не тільки у формах дієслів, а й за його межами — у відношеннях дієслова-присудка із підметом та додатком. Інакше кажучи, йдеться про активну та пасивну конструкції, про активні та пасивні звороти, де дієслово є лише одним з учасників відношень стану [1, 28].

З огляду на вищезазначене ми отримали можливість дійти таких висновків: процес розвитку станових категорій у німецькій мові має закономірну та зумовлену певними об'єктивними причинами періодизацію, а саме: 1) синкретичний період (внутрішньорівнева та міжрівнева залежність станових категорій одна від одної, їх відносна розмитість та неоднозначність); 2) ієрархічний період (процес перебудови категорій стану та зміна морфологічного статусу ієрархічних залежностей, їх подальша деталізація); 3) період граматикалізації (процес отримання граматичного статусу, розвиток синтаксичних засобів зв'язку між категоріями, організація загального плану

вираження категоріального стану); 4) період морфологізації (остаточна відмова від синкретичних відношень, виокремлення станових категорій, довершеність засобів їх вираження); 5) морфолого-синтаксичний період (паралельне системне співвідношення та/або опозиція синтаксичної та морфологічної сторін).

У подальшому ми вважаємо за доцільне продовжити детальне дослідження періодизації та типології категорії стану, станового поля; здійснення багатоаспектного історичного та порівняльно-типологічного дослідження категорій стану у германських мовах, а саме: у німецькій, готській, англійській, ісландській, шведській.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. К теории поля в грамматике — залог и залоговость / А.В. Бондарко // Вопр. языкознания. — 1972. — № 3. — С. 28.
2. Булычева Е.А. О проблемных вопросах залоговых форм / Е.А. Булычева, А.И. Орлова // Вестник удмуртского университета. Филологические науки. — 2007. — № 5. — С. 177–180.
3. Гухман М.М. Готский язык : учеб. пособ. для филол. ф-тов ун-тов / М.М. Гухман. — М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1958. — 291 с.
4. Жукова Н.С. Глагольная подсистема немецкого языка в различные периоды его развития / Н.С. Жукова // Вестник ТГПУ. — Серия: Гуманитарные науки (філологія). — М., 2005. — Вып. № 4 (48). — С. 10–15.
5. Зиндер Л.Р. Историческая морфология немецкого языка / Л.Р. Зиндер, Т.В. Строева. — М.—Л., 1968.
6. Некрасова И.М. Семантика и функции немецкого пассива : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.19 / И.М. Некрасова. — Пермь, 2000. — 161 с.
7. Шахматов А.А. Очерк современного русского литературного языка / А.А. Шахматов. — М. : Учпедгиз, 1941. — 288 с.
8. Agricola Erhard, Fleischer Wolfgang. Die deutsche Sprache: kleine Enzyklopedie. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1969. — S. 613.

СТРУКТУРА АППОЗИТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ З УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИМ ЕЛЕМЕНТОМ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Зінченко Г.Є.,

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто структурні характеристики аппозитивних конструкцій англійської мови VII–XI ст., у яких один з аппозитивів має узагальнювальне значення. Структуру аппозитивів, реалізованих іменними фразами, об'єднаними сурядним зв'язком, проаналізовано відповідно до різних підходів у межах генеративного синтаксису.

Ключові слова: аппозитивна конструкція, генеративна граматики, іменна фраза, координація, сполучникова фраза.

В статье рассмотрены структурные характеристики аппозитивных конструкций английского языка VII–XI вв., в которых один из аппозитивов имеет обобщающее значение. Структура аппозитивов, реализованных именными фразами, объединенными сочинительной связью, проанализирована в соответствии с различными подходами в рамках генеративного синтаксиса.

Ключевые слова: аппозитивная конструкция, генеративная грамматика, именная фраза, координация, союзная фраза.

The article focuses on the structural characteristics of appositive constructions in the English Language of the 7th–11th centuries. The structure of appositives represented by coordinated noun phrases has been analysed from various perspectives within the generative syntax.

Key words: appositive construction, generative grammar, noun phrase, coordination, conjunction phrase.

Новітні лінгвістичні розвідки свідчать про невинне прагнення науковців достеменно вивчити формальні, семантичні, функціональні характеристики граматичних одиниць, а також виявити шляхи та наслідки системних зрушень у мові. Застосування різних підходів і теоретичних практик сприяє глибшому розумінню таких фундаментальних понять синтаксису, як синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення. Синтаксичні зв'язки спрямовані на внутрішню будову синтаксичних одиниць-конструкцій, утворених двома або більше компонентами, і відбивають характер формальних граматичних стосунків між словами. Вони корелюють із семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами синтаксичних одиниць і формально їх виявляють [2, 17; 3, 12–16]. На противагу синтаксичним зв'язкам семантико-синтаксичні відношення виявляють зовнішнє спрямування: виражають стосунки між предметами та явищами позамовного світу. Відображаючи стосунки предметів і явищ дійсності, вони вказують на значеннєві (сміслові) стосунки мовних одиниць, поєднаних певним синтаксичним зв'язком.

Синтаксичні структури, побудовані на основі семантико-синтаксичного відношення аппозиції, яке маніфестується через кореферентність ядерних складників, визначаємо як аппозитивні конструкції (АК). Реалізація аппозитивного від-

ношення передбачає відчуження ознаки від однієї субстанції і перенесення її на іншу, репрезентовану стрижневим конституентом, шляхом асоціативного зіставлення [5, 8, 67]. Таким чином, значущими характеристиками аппозиції є субстантивна природа компонентів АК (аппозитивів) і наявність категоріального значення предметності.

Дослідження аппозиції у річищі X'-модуля теорії принципів і параметрів генеративної лінгвістики дає змогу визначити АК як іменні фрази (NP) і ґрунтовно вивчити їхні структурні та функціональні характеристики. Аппозитивні структури реєструються в усі періоди розвитку англійської мови, при цьому для давнього періоду характерною є надзвичайна насиченість ними текстів [1]. У давньоанглійській мові АК функціонують у вигляді структурних моделей, виокремлених відповідно до синтаксичних зв'язків і семантичних відношень між складниками. **Метою пропонованої статті** є аналіз конструкцій, у яких один з аппозитивів має узагальнювальне значення стосовно конституентів, що утворюють інший аппозитив.

У реченні (1) наявні три іменні фрази [_{NP} *twegen gebroðru*] і [_{NP} *Hengest*] та [_{NP} *Horsa*], поєднані сполучником *and*. Вони утворюють два аппозитиви у складі АК: [*twegen gebroðru*] та [*Hengest and Horsa*]. При цьому іменна фраза, що функ-

ціонує як перший аппозитив конструкції, має узагальнювальне значення щодо паратактично зв'язаних конститuentів, які разом із сполучником утворюють другий аппозитив конструкції.

(1) д.-англ. *Wæron þa ærest hiera latteowas and heretogan [twegen gebroðru, Hengest and Horsa]* (Bede's *Ecclesiastical History*, p. 9). — «Були тоді спочатку їхніми лідерами і командувачами двоє братів: Хенгест і Хорса».

У межах функціонально-граматичного опису одиниць мовної системи, здійсненого, зокрема, в україністиці І.Р. Вихованцем, синтаксичні угруповання типу *Hengest and Horsa* кваліфіковано як утворені на основі сурядного синтаксичного зв'язку словосполучення, що відтворюють єднальні семантико-синтаксичні відношення [2, 201–206]. В англomовних наукових джерелах до сурядних сполук застосовують термін “coordination” [8, 918–929; 9; 11, 26; 12, 233–235; 13, 21–25]. І.Р. Вихованець вважає координацію формою предикативного зв'язку, а її окремий різновид — незалежну координацію — формою сурядного зв'язку. Специфіку предикативного зв'язку становить взаємозалежність, двобічна залежність, взаємозв'язок головних членів речення (підмета і присудка). Натомість головною диференційною ознакою сурядного зв'язку є відсутність залежності, рівноправності поєднуваних компонентів [2, 30–34].

Сурядність у словосполученні і водночас у простому ускладненому з формально-синтаксичного боку реченні, де функціонують сурядні словосполучення, формується на основі складносурядних речень із певною кількістю лексично тотожних компонентів. Тобто складносурядне речення виступає базовою структурою щодо простого речення з однорідними членами. Згортання лексично тотожних одиниць зумовлює появу сурядних угруповань лексично різнорідних, але функціонально однорідних членів речення, наприклад: *Мати співає пісню, і дитина співає пісню* → *Мати й дитина співають пісню* [2, 132, 191].

На думку А.П. Загнітка, сурядний зв'язок у структурі простого речення формально його модифікує і перетворює семантично його елементарне речення на семантично неелементарне, репрезентуючи кілька пропозицій [3; 4, 25]. Ідею поліпропозитивності речень з однорідними членами відображено при аналізі об'єднаних координацією іменних фразових категорій, здійснюваному Н. Хомським у межах стандартної теорії (*Standard Theory*). Припускалося, що лише речення можуть поєднуватися шляхом координації, тому, згідно з *Conjunction Reduction analysis* [10], усі випадки координованих NPs репрезентують клаузальні одиниці, редуковані шляхом видалення певних конститuentів.

Інші лінгвісти заперечують ідею сурядного скорочення (А. Вежбицька, В.З. Санніков), посиляючись на стилістичну дефектність відтворених складносурядних речень. Окрім того, деякі сполучники суттєво ускладнюють або навіть унеможливають зазначену трансформацію. Також імовірно порушення смислової ідентичності фразової сурядної сполуки і відновленого на її основі складного речення. Наведемо приклад В.З. Саннікова: *Джон и Гарри любят своих жен* ≠ *Джон любит своих жен, и Гарри любит своих жен* (многоженство). У деяких випадках встановити правильність чи хибність твердження, актуалізованого у відповідному складносурядному реченні, можливо лише за допомогою позамовної інформації. Нарешті, за наявності у реченні кількох сурядних груп кількість перетворень збільшується настільки, що застосовувати трансформацію сурядного скорочення недоцільно, адже речення, отримане у результаті, буде надто громіздким і перенасиченим повторюваними елементами [6, 129–132].

Вважаємо слушною тезу про розрізнення координації фразових категорій і реченневих структур, отже, аппозитиви, репрезентовані сурядними сполуками, не слід тлумачити як похідні від складносурядних речень.

Те, що у сурядних сполуках немає ані стрижневого, ані залежного конститuenta, а паратактично поєднувані компоненти мають тотожні синтаксичні позицію і функцію, свідчить про рівноправність компонентів і симетричність утворюваних ними сурядних структур. Саме на симетричності ґрунтується аналіз фразової і реченневої координації, запропонований Р. Джекендоффом (1977 р.). Згідно з положенням його синтаксичної теорії, вузлом, що домінує над поєднаними сурядним зв'язком NPs, є відповідно NP [14, 50–51].

У цьому випадку дерево залежностей досліджуваної структури виглядає таким чином (рис. 1):

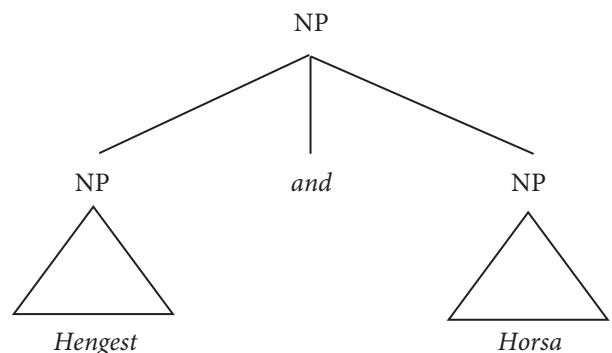

Рис. 1. Координація за Р. Джекендоффом

У подальшому відбуваються суттєві зміни у засадничих положеннях генеративної граматики, її процедурному апараті. Схема структури фразової категорії, яку передбачає Х'-теорія, ґрунтується на принципі бінарного гілкування (binary branching), згідно з яким кожний нетермінальний вузол дерева залежностей має рівно два дочірні вузли, тобто безпосередньо розкладається на два складники. З кінця 1980-х рр. цей принцип стає загальноприйнятим положенням генеративного синтаксису. Якщо аналіз у межах бінарного гілкування виявляється незадовільним, застосовують різні аналітичні прийоми з метою «вмістити» синтаксичний матеріал у бінарну структуру. Координовані елементи при цьому складають певні труднощі [7, 620–621; 20, 90–93].

Відповідно до вищезазначеного синтаксичним сполукам, утвореним на основі сурядного зв'язку, властива симетрія: кон'юнкти знаходяться на одному синтаксичному рівні, не підпорядковані один одному, будучи монофункціональними у семантико-синтаксичному аспекті. Водночас дослідники координаційного типу зв'язку вбачають у сурядних утвореннях структурну асиметрію, проявами якої є, зокрема, неможливість у деяких випадках змінити послідовність кон'юнктив, їхній неоднаковий відмінок, а також вплив на узгодження з іншими конституентами речення лише одного із координованих елементів.

Найвідоміші асиметричні трактування координації були зроблені Р. Кайне та Дж. Йоханнессен. Вони вважають, що координовані елементи разом із сполучником утворюють фразову категорію CoP (conjunction phrase — сполучникова фраза), ядром якої є сполучник. При цьому перший кон'юнкт займає позицію специфікатора, а другий — комплемента у складі CoP [15, 1–8, 108; 16, 57–68]. Структурну схему сполучникової фрази зображено у вигляді дерева залежностей на рис. 2.

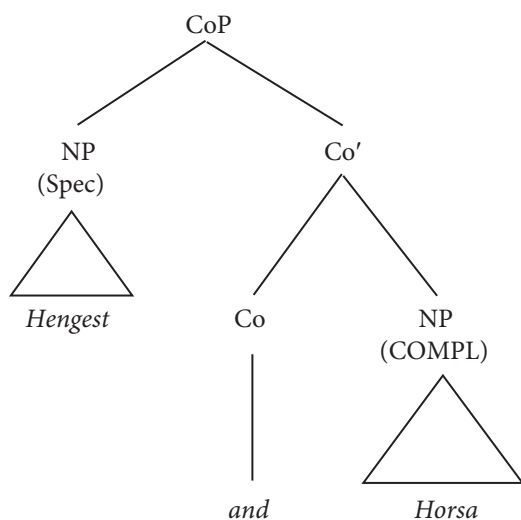

Рис. 2. Координація за Р. Кайне і Дж. Йоханнессен

Інше асиметричне трактування координації було запропоноване А. Мунном [9, 16–22]. Дослідник зазначає, що сполучник, як ядерний конституент, разом із другим кон'юнктом утворює фразову проєкцію — BP (Boolean Phrase): [_{BP} *and Horsa*]. Термін походить від прізвища англійського математика і філософа Джорджа Буля (George Boole, 1815–1864), який був одним із засновників математичної логіки, і позначає ланцюжок формантів, що містить такі логічні оператори, як-от: AND, OR, NOT, NEAR, FAR та ін. Водночас сполучник не виконує функцію ядра всієї сурядної структури (див. рис. 3).

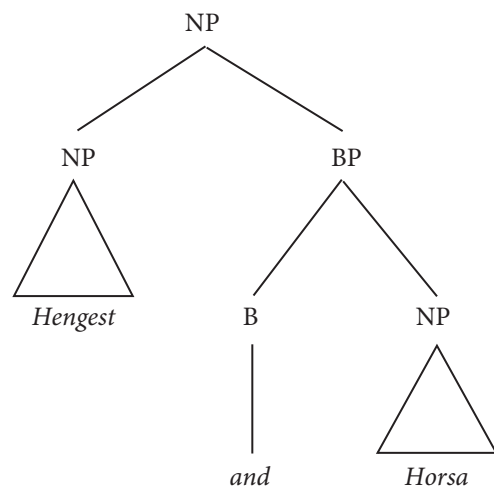

Рис. 3. Координація за А. Мунном

Питання природи координації залишається дискусійним і на сучасному етапі розвитку генеративної лінгвістики. Наразі природу таких мовних одиниць важко пояснити у межах наявних теорій, і перед дослідником постає дилема: модифікувати свою теорію, щоб вона дала змогу пояснити проблемний матеріал, або обґрунтувати нестандартний аналіз матеріалу, який не відповідає сформованим уявленням, але водночас не суперечить існуючій теорії. Вибір другого шляху часто дає змогу не тільки «врятувати» певну теорію, але й суттєво збагатити уявлення про досліджуване явище [7, 676].

У зв'язку з цим варто згадати ще один спосіб аналізу внутрішньої структури сурядних словосполучень, розроблений М. де Врізом, який працює у межах одного з останніх варіантів генеративної граматики — програми мінімалізму. Дослідник підтримує ідею виокремлення CoP і відзначає ієрархію її структурної організації. З метою одночасно відобразити і симетрію, притаманну координації, науковець уводить у синтаксис поняття тривимірності. Це означає, що поряд з відношеннями передування (precedence)

і домінування (dominance), які існують між конститuentами (вузлами) будь-якого синтаксичного утворення [17, 79–84], існує так зване відношення behindance (позиції за іншим конститuentом) [18; 19]. Це відношення позначено пунктирною лінією у дереві залежностей на *рис. 4*.

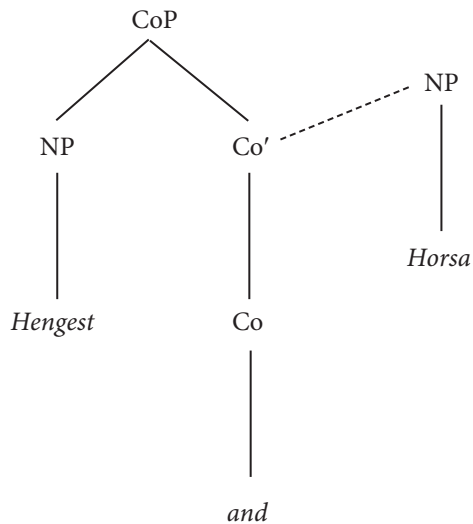

Рис. 4. Координація за М. де Врізом

Суть представленої просторової метафори полягає у тому, що паратактично поєднані кон'юкти сурядного словосполучення розміщені один поза одним у тривимірній структурі.

Речення (2) демонструє АК, другий аппозитив якої утворений чотирма NPs, об'єднаними координацією. Структурну схему цієї АК представлено на *рис. 5*.

(2) д.-англ. *þanon [untýdras | ealle] onwocon, || [[eotenas] ond [ylfe] ond [orcneas], || swylce [gigantas, | þa wið gode winnon || lange þrage]]* (*Beowulf*, 111–114). — «Звідти лихе плем'я було родом: монстри й ельфи, і (морські) чудовиська, також велетні, які проти Бога повставали довгий час».

Таким чином, АК з аппозитивами, об'єднаними узагальнювальними семантико-синтаксичними відношеннями, реалізують модель NP — CoP. Аналіз сучасних підходів граматистів до визначення природи координації дає змогу зробити **висновок** про те, що синтаксична інтерпретація паратактичних одиниць з єднальною семантикою як тривимірних конструктів (CoP) дає змогу відобразити одночасність ієрархії та симетрії їхньої структурної організації.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у виявленні тривимірних синтаксичних одиниць інших типів та вивченні їх структурних та семантичних характеристик, зокрема, з точки зору новітніх теорій генеративної лінгвістики.

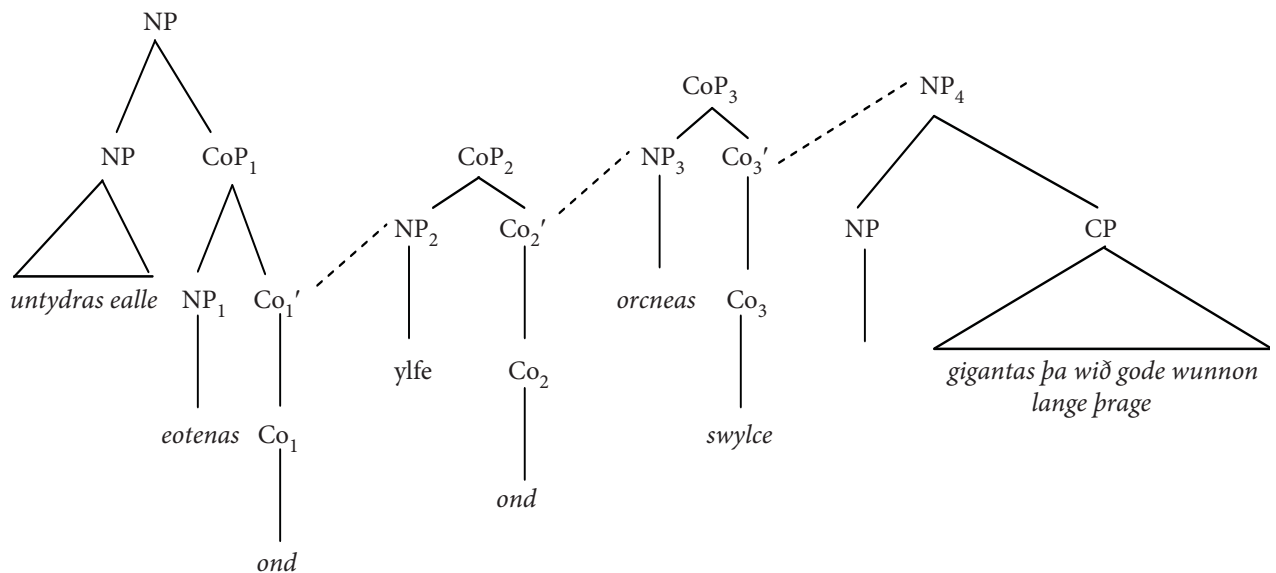

Рис. 5. Структура АК з координативно зв'язаними конститuentами

ЛІТЕРАТУРА

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.): [моногр.] / І.Р. Буніятова. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. — 327 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підруч.] / І.Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
3. Загнітко А.П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 1 / А.П. Загнітко. — Горлівка : ГДПІМ, 2004. — 228 с.
4. Загнітко А.П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 2 / А.П. Загнітко. — Горлівка : ГДПІМ, 2004. — 254 с.
5. Малкина Н.М. Взаимосвязь и взаимозависимость синтаксиса и семантики (на материале французского аппозитивного словосочетания) / Н.М. Малкина. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. — 147 с.
6. Санников В.З. Русский синтаксис в семантико-прагматическом пространстве / В.З. Санников. — М. : Языки славянских культур, 2008. — 624 с.
7. Тестелец Я.Г. Введение в общий синтаксис / Я.Г. Тестелец. — М. : Изд-во РГГУ, 2001. — 800 с.
8. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik ; [ind. by David Crystal]. — Harlow (Essex) : Longman, 2000. — X, 1777 p.
9. Camacho J. The Structure of Coordination: Conjunction and Agreement Phenomena in Spanish and Other Languages / Jose Camacho. — Dordrecht (The Netherlands) : Kluwer Academic Publishers, 2003. — 184 p.
10. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax / Noam Chomsky. — Cambridge, Mass. : M.I.T. Press, 1965. — 251 p.
11. Downing A. English Grammar: A University Course / A. Downing, Ph. Locke. — [2nd ed.]. — London, New York : Routledge, 2006. — 610 p.
12. Greenbaum S. The Oxford English Grammar / Sidney Greenbaum. — Oxford : Oxford University press, 1996. — 668 p.
13. Huddleston R.D. A Student's Introduction to English Grammar / R.D. Huddleston, G.K. Pullum. — [2nd ed.]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2005. — 309 p.
14. Jackendoff R.S. X-Syntax: A Study of Phrase Structure / Ray S. Jackendoff. — Cambridge, Mass. : The MIT Press, 1977. — 249 p.
15. Johannessen J.B. Coordination / Janne Bondi Johannessen. — Oxford : Oxford University Press, 1998. — 292 p.
16. Kayne R.S. The Antisymmetry of Syntax / Richard S. Kayne. — Cambridge (Mass.) : The MIT Press, 1994. — 195 p.
17. Radford A. Transformational Syntax: A Student's Guide to Chomsky's Extended Standard Theory / Andrew Radford. — Cambridge : Cambridge University Press, 1983. — 403 p.
18. Vries M. de. Coordination and Syntactic Hierarchy [Електронний ресурс] / Mark de Vries // *Studia Linguistica*. — Oxford : Blackwell Publishing, 2005. — Vol. 59. — № 1. — P. 83–105. — Режим доступу : <http://odur.let.rug.nl/~dvries/pdf/2005-coord-hierarchy-studli.pdf>
19. Vries M. de. Three-dimensional grammar [Електронний ресурс] / M. de Vries // *Linguistics in the Netherlands* / [ed. by L. Cornips, P. Fikkert]. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Co, 2003. — P. 201–212. — Режим доступу : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.117.721&rep=rep1&type=pdf>
20. Velde J. R. te. Deriving Coordinate Symmetries: a phrase-based approach integrating Select, Merge, Copy and Match / John R. te Velde. — Amsterdam : John Benjamins Publishing Co, 2005. — 385 p.

ГЕРМАНСЬКІ ПРЕТЕРИТО-ПРЕЗЕНТНІ ДІЄСЛОВА: МОРФОЛОГІЧНИЙ І СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Моренець І.М., Галицька Є.А.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена вивченню особливостей дієслів у германських мовах. Розглядаються морфологічні і семантичні характеристики претерито-презентних дієслів у давніх і сучасних мовах як західного, так і північного ареалів. Дієслівний розвиток включає різні фонологічні і морфологічні стадії, що веде до подальших модифікацій дієслівних форм. У результаті морфолого-семантичного аналізу були виокремлені певні тематичні підгрупи дієслів.

Ключові слова: аблаут, германські мови, інфлексія, претерито-презентні дієслова, сильна і слабка дієвідміна, дієслівне значення, дієвідміна.

Статья посвящена изучению особенностей глаголов в германских языках. Рассматриваются морфологические и семантические характеристики претерито-презентных глаголов в древних и современных языках как западного, так и северного ареалов. Глагольное развитие включает различные фонологические и морфологические стадии, что ведет к дальнейшей модификации глагольных форм. В результате морфолого-семантического анализа были выделены определенные тематические глагольные подгруппы.

Ключевые слова: аблаут, германские языки, инфлексия, претерито-презентные глаголы, сильное и слабое спряжения, глагольное значение, спряжение.

The paper studies certain peculiarities of the Germanic languages in the sphere of verb groups. The article deals with the morphological and semantic characteristics of preterite-present verbs in old, middle and new languages. Development of paradigmatic relations within that verb groups has been shown through the related languages of west and north groups. Verb development involves different phonological and morphological stages which leads to the further modifications of verb forms. As a result of morphological and semantic analysis some thematic subgroups have been singled out.

Key words: ablaut, germanic languages, inflexion, preterite-present verbs, strong and weak conjugation, verb meaning, verb conjugation.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблему нашого дослідження можна окреслити словами про те, що «основною задачею порівняльно-історичного дослідження груп споріднених мов необхідно вважати не реконструкцію “архетипів” або “системи архетипів” мови-основи, іншими словами, гіпотетичної моделі “прамови” (задача хоча і важлива, але допоміжна). Найважливіша мета подібного роду досліджень полягає у розкритті внутрішніх закономірностей (тенденцій) розвитку, що проявляється в історично обумовлених відмінностях і подібностях між цими мовами» [4, 277].

Мета статті: з'ясувати специфіку природи претерито-презентних дієслів у межах східного, західного і скандинавського ареалів від прадавніх часів до сьогодення.

Актуальність дослідження полягає у тому, що аналіз морфологічних і семантичних змін дає змогу зрозуміти, які саме претерито-презентні дієслова і чому були залучені до формування аналітичних темпоральних формантів. Порівняння

цих змін у германських мовах різних ареалів і досі не проведено на належному рівні, а тому і залишається відкритим питання про селективне залучення претерито-презентних дієслів до утворення аналітичних дієслівних структур. **Наукова новизна** дослідження полягає у спробі прослідкувати інтегровані зміни в корпусі претерито-презентних дієслів усіх трьох мовних ареалів.

Об'єктом дослідження є претерито-презентні дієслова усіх давніх і сучасних германських мов, які були ідентифіковані у пам'ятках давньо-германського і середньогерманського періодів (із залученням мовного матеріалу класичних мов). **Предметом дослідження** є морфологічні (парадигми дієвідмінювання) і семантичні характеристики претерито-презентних дієслів у процесі історичного розвитку германських мов (які розглядаються з урахуванням фонетичних змін і залученого флексивного інвентаря).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Претерито-презентні дієслова були об'єктом лінгвістичних досліджень як в аспекті формування модальності в германських мовах [7], так і щодо

особливостей етимології цієї дієслівної субгрупи [5, 274–294]. Були зроблені спроби проаналізувати параметризацію цих дієслів, а також прослідкувати процес десквамації (відшарування) претерито-презентних дієслів від корпусу сильних германських (готських дієслів) [1]. Ще у другій половині XIX ст. була зроблена ґрунтовна описання претерито-презентних дієслів з морфологічної точки зору [8, 515–525]. Але не спостерігалось системного підходу до інтегрованого дослідження цієї дієслівної групи, яке б пов'язало морфологічний і семантичний аспекти.

Виклад основного матеріалу. Переваги системного вивчення мов є очевидними і такими, що не потребують зайвих пояснень при інтродукції нових підходів і ракурсів наукового дослідження в лінгвістиці. Серед різних наукових розвідок у цій сфері порівняльно-історичний метод може вважатися найскладнішим, але і найглибшим, найдетальнішим, оскільки саме він дає змогу виявити усю архітектоніку лінгвістичних процесів, які відбулися в мові з прадавніх часів і не припиняються досі. Варіювання фонетичних і морфологічних складників призвело до семантичної флуктуації мовних одиниць. Ці явища особливо чітко спостерігаються на тлі порівняння споріднених мов (як індо-європейської мовної спільноти, так і германської групи). Проблеми, які постають при залученні порівняльно-історичного методу, потребують не лише всеосяжної селекції мовного матеріалу, але і залучення тих методів аналізу, які дають змогу виявити у процесі пошуку явища, відповідальні за наявні зміни в досліджуваних мовних об'єктах. Виокремлення субкорпусу претерито-презентних дієслів у межах сильних дієслів германських мов і порівняння форм у східно-, західно- і південногерманських мовах у процесі їх історичного розвитку окреслює основний напрямок дослідження. А вивчення у тісній (інтегрованій) взаємодії трьох аспектів (фонетичного, морфологічного і семантичного), які віддзеркалені у претерито-презентному субкорпусі, уможливорює спрямування подальшого дослідження у чітко окреслене русло, що у перспективі дасть змогу заповнити інформаційну лакуну, яка має місце в германістиці.

Вибір мовного матеріалу для подальшого аналізу та зіставлення є однією з важливих початкових стадій дослідження. І досі остаточно не з'ясовані до кінця кордони і межі існування окремих германських мов у певних ареалах. На цьому етапі доречно послуговуватись медіальною тригональною моделлю, яка дислокується між пангерманським тригоном, вершинами якого є східногерманські, західногерманські та північногерманські мови, та мікротригоном, вершинами якого є діалекти англійської мови: південно-західний (саксонський), північний (англійський) та кентський (ютський), — і дає змогу чіткіше

виявити спільні структурні компоненти та прослідкувати зміни, які відбувалися у континентальних і острівних діалектах. Діалектна варіативність сучасної німецької мови (новонімецької) є відбитком реліктових прадавніх германських мов. На північному заході відсутній чіткий кордон з нідерландською мовою, а діалектні кордони німецької і фризької, навпаки, є визначенішими. Нижньонімецька мова (всупереч сподіванням) не виходить з ужитку. Серед західних нижньонімецьких діалектів диференціюють нижньофранкський і нижньосаксонський. Нижньофранкський має особливу позицію і утворює перехідну зону між діалектами Бельгії, Нідерландів і Німеччини. Нижньосаксонський діалект розпадається на вестфальський, остфальський та північно-саксонський [2, 69–70]. Така розгалуженість на діалекти та варіанти свідчить про те, що триангулярна модель набуває складніших обрисів на рівні сучасних германських мов.

Не менше проблем спостерігається і на рівні давніх мов. Зокрема, серед давньогерманських мов, які не мали писемної традиції, насамперед називають мови східногерманських племен — вандальську і бургунську, а також лексичні релікти гепідів, ругів, скирів. До мов (діалектів) цього неписемного типу доречно віднести і мову герулів, ареальна приналежність яких залишається суперечливою. Герулів ідентифікують або як східних, або як західних германців, або як скандинавів, а іноді вважають певною соціальною групою. Ареальне співвідношення герулів відбувається не на базі аналізу лексичних реліктів, а на базі нелінгвістичних фактів. У західногерманському ареалі лангобардська мова не мала власної писемної традиції, але обсяг і певне розмаїття лексичного матеріалу, що дійшов до нас у неавтентичній (латинській) письмовій фіксації, відрізняє цю мову від перелічених східногерманських мов (діалектів).

Доречно підкреслити, що при розробці проблеми давньогерманських реліктових мов і лексичних реліктів доволі перспективними вбачаються не такі екзотичні теми, як мова ругів, скирів, гепідів (кожна з яких до того ж могла б бути не окремою мовою, а діалектом якоїсь із східногерманських мов), але дані, які можна співвіднести з широким надійним мовним фондом. Це власне готський лексичний матеріал — фрагменти календаря, договори купівлі-продажу, Алкуїнів рукопис, окремі готські глоси у ранньосередньовічних грецьких і латинських авторів, імена готських мучеників у православних святцях, ост- та вестготська ономастика, релікти топоніміки, що запозичені з готської у романські мови. Стосовно класичної готської мови такі факти утворюють «реліктову готську» або «готську малого корпусу», але інформативність матеріалів цих лексичних одиниць виявляється значно більшою, ніж у ван-

дальської та бургундської, які не мають подібного порівняльного фону [3, 13–16].

У межах готської мови диференціюється кримсько-готська мова, яка набуває ознак реліктової, але ця реліктовість не асоціюється з часом існування готської мови, а зумовлена 1200 роками «прірви» між різночасовими мовними зрізами (Бусбек написав лист про свої подорожі у 1562 р. у Франкфурті-на-Майні) [6, 22]. Це все свідчить про те, що дослідження претерито-презентних дієслів набуває ознак інтегрованого процесу, зумовленого залученням мовного матеріалу якомога більшої кількості германських мов з усіх трьох гілок германської групи. Невизначеність і певне суперечливе тлумачення даних кримсько-готської мови змушують брати до уваги лише матеріали «класичної», «церковної» готської мови, якою написано сакральні євангельські тексти. Лише цим джерелом обмежується східногерманський ареал. Скандинавський ареал обмежений давньонорвезькою мовою (текстами Старої Едди). Найрізноманітнішим матеріалом репрезентований західногерманський ареал, який охоплює давньоанглійську, давньоверхньонімецьку, давньосаксонську і давньофризьку мови. Результати аналізу германських мов давнього періоду зібрано і унаочнено у табл. 1. Дослідження було б неповним без залучення даних класичних мов (латини і грецької).

У межах дієслівної системи індоєвропейських мов однією зі специфічних рис є наявність групи дієслів, які у процесі історичного розвитку втратили прадавні форми теперішнього часу (презенса) і, щоб заповнити морфолого-семантичну лакуну, почали експлуатувати форму претериту у значенні презенса. Серед них добре відомі приклади як латинських дієслів (*odi*, *coepi*, *temini*), так і грецьких (*oīdō*).

Дієслова цієї групи у германських мовах мають здатність заміщувати новою претеритною формою вільне місце, яке утворилося після переходу давньої претеритної форми у функцію презенса. Ця нова претеритальна форма утворюється за рахунок дентального суфікса *-da* слабких дієслів, що приєднується до форми множини давнього сильного претериту. І як результат таких багатостадійних змін претеритальні форми дієслів цього класу об'єднують у своєму складі аблаут сильною і дентальний часовий суфікс слабкої дієвідміни. Відповідно до вивчення значення цих дієслів доречно проаналізувати спільні характеристики, які мають місце в готській та інших давньогерманських мовах, а потім дослідити ті явища, що не були віднайдені в готській мові. Логічно було б порівняти їх з латинськими (грецькими) аналогами: гот. *kani* (латин. *novi*) має своє походження в дієслові гот. *kinpan* (латин. *gignere*), з якими можна порівняти давн. *chind*, нім. *kind* (лат. *proles*); гот. *kann*,

претеритальна форма від гот. *kinpan*, було ідентичне за значенням латин. *genui*. Готське дієслово *parf* (латин. *egere*) є претеритом втраченого інфінітива гот. *hairban* (латин. *agere, facere, operari*) і безперечно виразом, що вживався у сакральних церемоніях у значенні «я витратив», «я запропонував», «я без жертви і очікую на іншу». Готське *dars* (латин. *audeo*), від гот. *daíršan*, можливо, із первісним значенням «я поборов», «я виборов». Готське *skal* (латин. *debeo*) дуже ймовірно походить від форми теперішнього часу гот. *skila*, що означає «я вбиваю» і з якою можна порівняти гот. *skilja* — «різник», тоді як форма *skal* означала «я вбив», «я повинен сплатити викуп», «я перебуваю під зобов'язанням», «я повинен». Готське *tan* розглядається у семантичній єдності з формою теперішнього часу гот. *mina* (латин. *cogito*) і має значення латин. *temini* — «я обміркував», «я пам'ятаю». Готське *tag* (латин. *possum*) є формою претериту давнього слова гот. *mitan* (латин. *crescere, gignere*) і має значення «я зробив», «я створив», а також «я спромігся». Готське *nah* (латин. *sufficere*), від інфінітива гот. *naihan*, вважається, має таке ж саме значення, як і попереднє дієслово. Готське *aih* (латин. *babeo*) походить від інфінітива гот. *eigan* — «працювати», тоді як претеритальна форма мала значення «я опрацював», «я зробив», «я володію». Готське *lais* (латин. *didici*, грец. *oīda*) походить від втраченої форми теперішнього часу гот. *leisa* (латин. *calce, pede premi*), що чітко означає «я простежив», «я переслідую» і може бути порівняне з давн. *leisa* — «слід» (латин. *vestigium*). Готське *vait* (латин. *scio*) походить від кореня *vit* і потребує форми теперішнього часу гот. *veitan* (лат. *videre*), яка зберегалася у складених дієсловах гот. *in veitan* (латин. *adorare*), *fraveitan* (латин. *ulcisci*); гот. *vait* має значення «я побачив», «я звідси», «я знаю». Якщо порівняти грец. *oīda*, санск. *vēda*, то видно, що обидва дієслова походять від спільного кореня *vid* (бачити) із фактичним значенням «я знаю». Готське *daug* (латин. *prosum, valeo*) — від форми теперішнього часу гот. *diugan*, можливо, із значенням латин. *gignere* — «виробляти», «породжувати». Готське дієслово *mōt* (латин. *locum habeo*) від форми теперішнього часу гот. *tata* має незрозуміле значення і походження. Чіткіше можна прослідкувати походження і значення готського дієслова *og* (латин. *timeo*), яке походить від форми теперішнього часу гот. *aga* (латин. *tremo*), від якої збереглася форма дієприкметника теперішнього часу гот. *unagands* — «без страху», «безстрашний». В готській мові не зустрічається дієслово *an* (латин. *faveo*), але зустрічається у давньоверхньонімецькій мові та інших діалектах і беззаперечно походить від інфінітива *inna*. Дієслово *knā* (латин. *possum*) зустрічається лише у давньонорвезькій мові, безперечно, воно споріднене з давньоверхньонімецьким іменником *kniot* (латин.

natura), гот. *knôda* (грец. γένος) і санскритським коренем *jan* (латин. *gignere*). Давньонорвезьке дієслово *muna* (латин. *recordari*) і *muni* (грец. μέλλειν) мають споріднене походження, оскільки вони близькі за значенням: цікавою є відмінність інфінітивних форм, *muna* є інфінітивом теперішнього часу, а *muni*, цілком ймовірно, є залишком прадавнього претеритального інфінітива у давньонорвезькій. Семантичний аналіз не вичерпує всієї специфіки претерито-презентних дієслів, а дослідження системи дієвідмінювання дає змогу чіткіше прослідкувати генезу цих дієслів.

Особливістю **готських** претерито-презентних дієслів є те, що їх закінчення є такими, як і у претеритальних формах сильних дієслів. У формі другої особи однини теперішнього часу (який можна вважати прадавнім претеритом) спостерігається закінчення *-t*, у формі першої особи множини — *-um*. Претеритальний суфікс *-da* діє як у випадку слабких дієслів і приєднується безпосередньо до претеритальної основи без з'єднувальної голосної, і тому приголосна закінчення *-da* і передуюча приголосна претеритальної основи часто визначають одна одну. Це прослідковується при порівнянні форми теперішнього часу і претеритальних форм. Так гот. *kann* (теперішній час, однина) — *kunþa* (претерит); гот. *þarf* (теперішній час, однина) — *þairbum* (теперішній час, множина) — *þairfta* (претерит); гот. *mag* (теперішній час, однина) — *mahta* (претерит). Доречно зазначити наявність *f* і *h* через наступну *-t*. Готське дієслово *vait* (теперішній час, однина) — *vitum* (теперішній час, множина) — *vissa* (претерит). Оскільки дентальний звук перед дентальним змінюється на *s*, то замість **vis-ta > vissa*, **vit-ta > vissa*. Аналогічно *môt* (теперішній час, однина) — *môsta* (претерит), де *môsta* утворюється замість **môt-ta* відповідно до готських фонетичних законів. Стосовно аблауту можна зазначити, як корінь форми теперішнього часу (прадавної претерит) множини змінюється у *skulum* на **skêlum*, *munum* на **mênum*, тоді як *mâgum* (множина) зберігає *a* у формі претериту однини замість загальної множини в *ê*. Інфінітив завжди має корінь теперішнього (прадавної претерит) часу множини. Готське дієслово *ôgan* має у другій особі однини наказового способу *ôgs*. Можливо, звідси можна зробити висновок стосовно наказової форми *môts*, *dugs*? З огляду на форми дієслів *kunnan*, *munan*, *vitan* можна передбачити, що їх «співбрати» *munan* (*mente agitare, velle, μέλλειν*), *vitan* (*observare*), *ga-kunnan* (*observare*) виявляють ознаки третьої слабкої дієвідміни.

У **давньовірменській** мові закінчення у претерито-презентних дієсловах такі ж самі, як і у сильній дієвідміні взагалі. Лише у другій особі однини теперішнього часу (прадавної претерит) прадавнє закінчення *-t* збережене, але у другій особі претериту усіх інших сильних дієслів воно

було втрачене. Спостерігається додавання *-s* до *-t* у дієслові *chan*, *chan-st*. Можливо, що це закінчення *-st* споріднене з аналогічним *s-t* у випадку *vais-t*, *fait-t*, де готський фонетичний закон вимагає зміни дентального приголосного на *-s* перед закінченням *-t*. Це закінчення *-st* поступово поширилося на другу особу теперішнього часу і претериту. Але при цьому в окремих претерито-презентних дієсловах прадавнє *-t* збереглося до сьогодення. Так, *an* утворює претеритальні форми *onda*, *onsta*; *kann* утворює претеритальні форми *konda*, *konsta*, *kunda*, *kunsta*; аналогічним чином *bi-ginnan* утворює паралельно з формою сильного претериту *bi-gan* також *bigonda*, *bi-ganst*.

У **давньосаксонській** мові спостерігається для другої особи однини закінчення *-t*, за винятком *can-st*, *farmanst*; дієслово *bignnan* має окрім сильної претеритальної форми *began* також і форму *begonsta*.

У **давньоанглійській** мові дієслівна форма другої особи однини мала спочатку закінчення *-t*, але поступово голосне закінчення загального претериту сильних дієслів заступило прадавнє закінчення. Звідси походять форми *an*, *inne*, *can*, *cunne*, *þearf*, *þurfe*; але дієслово *dear* має окрім форми *durre* ще і прадавнішу форму *dearst*. Крім того, збереглися форми *canst*, *gemanst*, *āht* — усі вони мають вставлене *-s-* перед закінченням *-t*. Спостерігається форма *siðe* з *ð* замість *nd* (порівн. літери *n* і *ð*).

У **давньофризській** мові закінчення другої особи однини зустрічається лише один раз, для дієслова *skila* — це форма *skalt*. При цьому форми *skilu*, *tugu* є двоїною, але вживаються на позначення множини. Деякі претерито-презентні дієслова цієї західногерманської мови залучили форми слабкої дієвідміни; так, наприклад, *wêt* (форма інфінітива *wita*) має інколи слабку форму *wit*, а у множині *witath*. Дієслово *duga* у третій особі однини має форму *ducht*; а форма множини у пізньодавньофризській була *dâged*; дієслово *âga* мало у третій особі однини форму *âcht*. Дієслово *bijenna* має окрім форм сильного претериту також слабкі форми дієвідміни *bigunde*, *bigonste*.

У **давньонорвезькій** мові для претеритальної форми сильної дієвідміни у другій особі однини спостерігалось закінчення *-t*. Під впливом цього закінчення приголосні змінювалися так само, як було продемонстровано вище стосовно сильних дієслів. Зокрема, *þora* (латин. *andere*), *duga* (латин. *valere*) формують форми теперішнього часу *þori*, *dugi*, претериту *þorða*, *dugða*, *ôga* (латин. *metuere*) підпадають під другу слабку дієвідміну. Схоже на те, що інфінітиви *skulu*, *muni* є залишками прадавньої форми претеритального інфінітива у давньонорвезькій мові. До цієї групи дотичні також *fôru* (латин. *ivisse*), *stôðu* (латин. *stetisse*); спостерігаються форми *skyldu*, *myndu*, а також *bendu*, що є претеритальним інфінітивом *benda*.

ФОРМИ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ ПРЕТЕРИТО-ПРЕЗЕНТНИХ ДІСЛІВ

давніогерманська мова	теперішній час, однина (презент)	теперішній час, множина (презент)	минулий час (претерит)	інфінітив	латинський (грецький) відповідники
давніоверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніонорвезька	an [an] an anna	unnumēs [unnun] unnon unnum	onda, onsta onsta úðe unna	unnan [unnan] unndn unna	favere
готська давніоверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніофризька давніонорвезька	kann kan can can kan kann	kunnum kunnumēs cunnun cunnon kunnon kunnum	kunþa kunda, kunsta consta cūðe kunda kunna	kunnan kunnan cunnan cunnan kunna kunna	nosse novisse
готська давніоверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніофризька давніонорвезька	þarf darf tharf þarf, þearf thurf þarf	þaúrbum durfumēs thurþun þurfon thurvon þurfum	þaúrfta dorfta thorfta þorfte þurfta	þaúrban durfan thurþan þurfan thurva þurfta	egere opus habere indigere
готська давніоверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніофризька	dars tar gí-dar dar thur-dur	daúrsum turrumēs [-durrun] durron thuron	daúresta torsta -dorsta dorste thorste	daúrsan turran -durran durran thura	audere
готська давніоверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніофризька давніонорвезька	skal scal scal sceal skil skal	skulum sculumēs sculun sculon skilu(n) skulum	skulda scolta scolda sceolde sklde skulda, skylda	skulan sculan sculan sculan skila skulu	debere
готська давніосаксонська давніоанглійська давніонорвезька	man far-man ge-mon man	munum munum munon munum	munda -munsta, -montsa -munde munna, munda	munan -munan -munan muna	meminisse contemnere meminisse recordari
готська давніоверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніофризька давніонорвезька	mag mac mag mäg mei, mî mâ	magum mugumēs, magumēs magun mâgon mugu(n) megum	mahta mahta, mohta mahta, mohta meahte machte mâtta	magan magan, mugan [mugan] magan [mega] mega	posse
готська давніоанглійська	nah neáh	nauhum nugon	nauhta nohte	nauhan nugan	sufficere
готська давніоверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніофризька давніонорвезька	áih [éh] ák äch â	áigum eigumēs êgun âgon âgon eigum	áihta êhta âhte ächte âtta	áigan, áihan eigan êgan âgan âga, hâga eiga	habere
готська	láis	lisum	lista	lisan	didicisse

давніогерманська мова	теперішній час, однина (презент)	теперішній час, множина (презент)	минулий час (претерит)	інфінітив	латинський (грецький) відповідники
готська давніверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніофризька давніонорвезька	vâit weiȝ wêt wât wêt, wit veit	vitum wiȝumēs witum witon vitum	vissa wissa, wista wissa wiste, wisse vissa	vitān wiȝan witan witan wita vita	scire
готська давніверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніофризька	dāug touc dōg deāh duch	dugum tugun dugun dugon	dāuhta tohta duhte	dugan tugan dugan dugan duga	valere
готська давніверхньонімецька давніосаксонська давніоанглійська давніофризька	mōt muoȝ mōt mōt mōt	mōtum muoȝumes mōtun mōton mōton	mōsta muosa, muosta mōsta mōste mōste	mōtan muoȝan mōtan mōtan mōta	locum habere
готська	ōg	ōgum	ōhta	ōgan	timere
давніонорвезька	mun, man	munum	munda	munu, mundu	μέλλειν
давніонорвезька	knā	knēgum	knātta	knēgda	posse

У германських мовах є невелика підгрупа дієслів, які схожі на претерито-презентні дієслова за способом утворення претеритальних форм. Вони так само експлуатують аблаут і претеритальний суфікс слабкої дієвідміни, який приєднується без з'єднувальної голосної. Ці дієслова спостерігаються в усіх трьох відгалуженнях германських мов (східному, західному, північному). У **готській** мові таких дієслів налічується шість, зокрема: дієслово *þagkjan* (латин. *cogitare* — «думати») має корінь *þak*, претерит *þahta*; дієслово *þugkjan* (латин. *videri*, нім. *dünken*) — претерит *þuhta*; дієслово *brūkjan* (латин. *uni*, нім. *brauchen*) — претерит *brūhta*; дієслово *bugjan* (купувати) — претерит *bauhta* (купили); дієслово *vaúrkan* (латин. *operari* — «спричиняти», «працювати») — претерит *vaúrhta* (спричинити); дієслово *káupatjan* (латин. *colaphizare*) — претерит *káupasta*.

У **давніверхньонімецькій** мові таких дієслів налічується п'ять, серед них *denkan* (нім. *denken* — «думати») — претерит *dāhta*, дієприкметник *dāht*. Дієслово *dunkan* (латин. *videri*, нім. *dünken* — «здаватися», «траплятися») — претерит *dūhta*. Дієслово *wurkan*, *wirkan* (працювати) — претерит *wothta*, *wurhta*, *worahta*, *warahta*, дієприкметник *worht*, *wurht*, *woraht*. Дієслово *furhtan* (нім. *fürchten* — «боятися») — претерит *forhta*, *forahta*, дієприкметник *forht*, *foraht*, *furhtit*. Дієслово

bringan (приносити) має окрім форми сильного претериту *brang*, *brangumēs* аномальні форми *brāhta*, *brāhtumēs*.

У **давніосаксонській** мові спостерігається теж п'ять таких дієслів. *Thenkjan* (думати) має форму претериту *thāhta*, *thunkjan* (латин. *videri*, нім. *dünken*), *thūhta*; дієслово *wirkjan* (латин. *operari*) має форму претериту *warhta*; дієслово *buggjan* (купувати) має лише форму дієприкметника *gi-boht*; дієслово *brengejan* (приносити) має форму претериту *brāhta*.

У **давніоанглійській** мові ідентифікується теж п'ять дієслів цієї морфо-семантичної підгрупи, зокрема *þencan* (думати) має форму претериту *þohte* (думав); *þyncan* (латин. *videre*) — форму претериту *þūhte*; дієслово *weorcan*, *wircan*, *wyrcean* (працювати) має претеритальні форми *worhte*, *weorhte*; *byscan* (купувати) має претеритальну форму *bohte* (купив). *Bringan* має як форми сильного претериту *brang*, *brungon*, так і аномальні форми *brohte*, *broht*.

Давніофризька мова оперує чотирма дієсловами цієї групи: *werka* (латин. *laborare*) має претеритальну форму *wrochte* (зробив, вплинув); *branga*, *brendza* (приносити) — форму претериту *brochte*; дієслово *thankan*, *thenzja* (думати) має форму претериту *thochte*; *thinszja* має у західнофризькому варіанті форму претериту *tūchte*

замість *thûchte*; *bijenna* (починати) має форму сильного претериту і аномальні форми *bigunde*, *bigonste*. У давньонорвезькій мові ця підгрупа є незначною, де *þynkja* (латин. *videri*) має форму претериту *þôtta*, але дієслово *þenkja* (думати) замість претеритальної форми *þátta* має форму *þenk-ta*.

Окрім вищенаведеної морфосемантичної підгрупи дієслів, в усіх германських мовах спостерігаються споріднені дієслова із значенням «хотіти», «виявляти волю або бажання». Так, готське *viljan* (хотіти) має багато аналогій з претерито-презентними дієсловами, але характеризується цілою низкою специфічних рис. Готське *viljan* (я хочу) має у формі теперішнього часу лише цей варіант умовного способу, який походить з прадавнього претериту. Паралельно з цією формою безсумнівно існували прадавні форми претериту у дійсному способі однини *váil*, множини *vilum*, а також форма теперішнього часу однини *veila* (V клас). Претеритальна форма умовного способу вживається на позначення теперішнього часу дійсного способу, а нова (аномальна) форма претериту *vilda* сформована з форми множини *vilum*. Форма теперішнього часу (яка походить з претеритальної форми умовного способу) має традиційні закінчення для цієї часової форми у сильній дієвідміні *viljan*, *vileis*, *vili*. Новий претерит формує у дійсному способі *vilda*, *vildēs*, в умовному *vildēdjaui* за допомогою дентального суфікса. У **давньовірхньонімецькій** мові дієслово *wëllan* виявляє ознаки дійсного способу у теперішньому часі, а тому має специфічну дієвідміну. Так, спостерігаються претеритальні форми умовного способу *wili*, *wilis*, *wili*; але форми теперішнього часу умовного способу множини уподібнюються *wëllēmes*. Спостерігається тенденція залучення індикативних форм у другій особі однини *wilt*, ця форма є аналогічною до претерито-презентних дієслів, а також у випадку третьої особи множини спостерігаються *wollent*, *wëllent*, *wëlant*, споріднені з *willēn*, а у третій особі однини — *wilt*, що споріднені з *wili*. Претеритальні форми дійсного способу завжди демонструють уподібнення ознакам претерито-презентних дієслів, *wolta*, рідше форма *wëlta*, форма умовного способу *wolti*. У **давньосаксонській** мові спостерігається чіткіша і послідовніша тенденція (у порівнянні з дивн.) до залучення форм дійсного способу для дієслова *willjan*. Зокрема, спостерігається чітка диференціація між формами дійсного способу і умовного. Так, форми дійсного способу *willju*, *wili* або *wilt*, *wili*, *wil* або *wilit*, форма множини *willjad*; протиставлені структурам, де функціонують форми умовного способу *willje* (-ea), *willjes* (-eas), форми множини *willjen* (-ean). Морфологічна відмінність помітна, якщо порівняти форми теперішнього часу *welda*, *wolda* і форми умовного способу *weldi*, *woldi*. У **давньоанглійській** мові спостерігаються

такі ж самі тенденції. Форма теперішнього часу однини *wille*, *wilt*, *wille*, множини *willað*, претерит *wolde*. У **давньофризській** мові спостерігаються форми теперішнього часу однини *wille*, *wilt*, *wille* (а також *wilt*, *will*); множини *willath*, претеритні форми *welde*, *wolde*. У **давньонорвезькій** мові дієслово *vilja*, *velle* має відповідні форми: у теперішньому часі однини *vil*, *vill* та *vilt*, *vill* (для *vil-r*), множини *viljum*, *vilið*, *vilja*, умовний спосіб *vili*, претеритальна форма *vilda*.

Виявлені у давньогерманських мовах закономірності мають своє продовження і у середньогерманських, і у новогерманських мовах, які отримали у процесі розвитку чіткіші обриси і стабільніші морфологічні форми, за якими закріпилися певні семантичні відповідності. **Англійська** мова демонструє широке розмаїття процесів, які відбувалися на зламі давньоанглійської-середньоанглійської мови. При цьому для достеменності аналізу залучаються матеріали як готської мови, так і ранньодавньоанглійської, ранньоновоанглійської, пізньодавньоанглійської. Готське *kann*, р.д.англ. *can* (*con*) спостерігається в усіх трьох періодах розвитку англійської мови. У середньоанглійський період воно мало закінчення -*st* у другій особі (*canst*): у формах множини спостерігається аблаут на *u* (*sunnen*, *kunnen*). У новоанглійському періоді форми однини і множини співпадають. При цьому -*n*- готського претериту *kunþa* зникає вже у ранньодавньоанглійському періоді *cūðe*,Orm. *cuþe*, пд.англ. *couþe*, с.англ. *coude*. У новоанглійському періоді претерит *could* формується, можливо, під впливом *would*, *should*. Порівняння гот. *þarf*; р.д.англ. *þearf* свідчить також про існування у давніх саксонських діалектах форм множини *þurfen*, претериту *þurfte*, що відповідало д.англ. *tharf*; але у новоанглійський період це дієслово зникло з ужитку. Гот. *dars*, р.д.англ. *dear* збереглися в англійській мові у формах *der*, *dar* ранньоновоанглійського періоду, а в сучасній англійській мові функціонує *dare*. Закінчення другої особи однини -*st* спостерігалось стабільно. Закінчення третьої особи однини (як і в усіх претерито-презентних дієсловах) співпадають з першою особою. Але у новоанглійський період з'являється форма *dares* паралельно з формою *dare*; добре прослідковується кореляція форм цього дієслова у ряду давньосаксонського *durren*; д.англ. *durre*, с.англ. *durn*, н.англ. *dare*. Претеритальна форма гот. *daursta*, р.д.англ. *dorste* відстежується у давньосаксонському діалекті *durste*, д.англ. і с.англ. *dorste*, н.англ. *durst*. Ранньодавньоанглійське дієслово *gemunan* спостерігається лише у рукописі Ormulum у формі умовного способу *tune*, претеритальній формі *munde*. Ранньодавньоанглійське дієслово *innan* спостерігається у рукописі Lagumon у формі *on*, множині *i-unnen*, претеритальній формі *ūðe*, в рукописі Ormulum *ūþe*, а у д.англ. формі

інфінітива і однини теперішнього часу співпадали і функціонували як *an*. Чітко спостерігається кореляційний зв'язок у ряду гот. *skal*, р.д.англ. *sceal*,Orm. *shall*, д.англ. і с.англ. *schall*, н.англ. *shall*. У другій особі всюди спостерігається закінчення *-t*. Форми множини репрезентуються прикладами р.д.англ. *sculon*, Lay. *sculen*,Orm. *shulenn*, д.англ. *schulleþ* с.англ. *schullen*, н.англ. *shall*. Претеритальні форми добре прослідковуються у ряду гот. *skulda*, р.д.англ. *sceolde*, Lay. *scolde*,Orm. *shollde*, д.англ. і с.англ. *schulde*, н.англ. *should*. Літера *l* не читається, можливо, по аналогії з *could*, як було у с.англ. *could*. Ранньодавньоанглійське *deāh* зустрічається у формі третьої особи однини *dæh* (Ormulum) і у д.англ. *deah*.

Варіативність форм спостерігається у ряду гот. *mag*, р.д.англ. *mæg*, Lay. *mæi*,Orm. *mazz*, д.англ., с.англ., н.англ. *may*; у формах другої особи р.д.англ. *meaht*, д.англ., *miht*, *mizt*, с.англ. *maist*, н.англ. *mayst*; форми умовного способу р.д.англ. *māge*, д.англ. *mowe*, н.англ. *might*.

У ряду гот. *vait*, р.д.англ. *wāt*, давньосаксонський діалект *wat*, д.англ. і с.англ. *wot(e)*, н.англ. *wot*; у другій особі спостерігалися форми *wast*, *wost*. У новоанглійській мові ці форми були втрачені, так само як і форми множини *witon*, *witen*. Простежується ряд претеритальних форм р.д.англ. *wiste*, Lay. *wuste*,Orm. *wisste*, д.англ. і с.англ. *wiste*, н.англ. *wist*; інфінітивні форми р.д.англ. *witan*, пізньосаксонський діалект *witen*, д.англ. і с.англ. *witen*, *wite*, н.англ. *to wit*.

Специфічною виглядає кореляція ще одного дієслова, а саме: гот. *aiħ*, р.д.англ. *āh*, пізньосаксонський діалект *ah*, д.англ. *auh*, *ouh*, с.англ. *awe*, *owe*, н.англ. *owe*, у другій особі однини спостерігається закінчення *-est*, *-ist*, у множині *-en*; претеритальні форми гот. *āihta*, р.д.англ. *āhte*, пізньосаксонський діалект *ahte*, *ahhte* д.англ. *aʒte*, с.англ. *owʒte*, н.англ. *ought*. У рукописі Layamon вживає це дієслово у двох чітко окреслених значеннях (володіння, зобов'язання), що підтверджує приклад *he ah to don* — «він має робити». У зв'язку із таким значенням дієслово розвиває значення «бути у боргу, завинити». Дієслово наслідую слабку дієвідміну. Але семантика дієслова *ought* позбавлена відтінку морального зобов'язання. Значення «володіння» у н.англ. пов'язується з дієсловом *to own*, яке походить з дієприкметникових форм *āgen*, *awen*, *owen*, або з р.д.англ. *āgnjan* (володіти).

Доволі чітка кореляція в усіх періодах у дієслова р.д.англ. *mōt*. Форма теперішнього часу зникла у новоанглійський період. Претеритальні форми гот. *mōsta*, р.д.англ. *mōste* реалізуються як р.н.англ. *moste*, н.англ. *must*. Найчіткіше і послідовніше реалізується р.д.англ. *wille* у доволі подібних формах *wille*, *wolle*, *wulle* в різні етапи д.англ. періоду, кінцева форма у н.англ. *will*. У другій особі однини спостерігалася форма *wilt* (або *wolt*,

wult у р.д.англ.). Форми множини *willeþ*, *wulleþ* або *wilen*, *wolen* н.англ. *will*. Претеритальні форми р.д.англ. *wolde*, р.д.англ. *wolde*, *walde*, н.англ. *would*. Літера *l* не вимовлялася, можливо, по аналогії з *could*, с.англ. *coude*.

У **німецькій** мові у середній період спостерігалися процеси, наближені до процесів середньоанглійського періоду. Зокрема, у першій особі у с.вн. *muoz*, у другій особі *muost*, у множині *muezen*, претеритальні форми *muoste*, *muosta*, *muese*. У н.вн. *muß*, *mußt*, *müßen*, *mußte*. Середньовірхньонімецькі варіанти *weiz*, *weist*, *wizzen*, *wiste*, (*weste*, *wisse*, *wesse*) реалізуються у нововірхньонімецькому періоді *weiß*, *weißte*, *wißen*, *wußte*. У середньовірхньонімецькій мові спостерігаються форми *toic*, *tōht*, *tügen*, *tohte*, які у нововірхньонімецькій мові змінилися на *tauge* (слабка дієвідміна). Середньовірхньонімецькі форми *mac*, *maht*, *mügen*, *mohte* (*mahte*) реалізувалися у нововірхньонімецькій мові *mag*, *magst*, *moegen*, *mochte*. У середньовірхньонімецькому періоді відстежуються форми *sol*, *solt*, *süln*, *solte*, які у нововірхньонімецькій мові мають відповідник *soll* (слабка дієвідміна). Середньовірхньонімецька мова оперує формами *gan*, *ganst*, *günnen*, *gunde*, які реалізуються у нововірхньонімецькій мові у вигляді *gönne* (слабка дієвідміна). Спостерігається кореляція с.вн. *kan*, *kanst*, *künnen*, *kunde*, н.вн. *kann*, *kanst*, *können*, *konnte*: с.вн. *tar*, *tarst*, *türren*, *törste*, але у нововірхньонімецькій мові це слово зникло. С.вн. *darf*, *darfst*, *dürfen*, *dorfte* змінюється у н.вн. *darf*, *darfst*, *dürfen*, *durfte*. Специфічне дієслово у с.вн. *wil* (*welle*), *wil* (*wellest*, *wellen*, *wolte*), а у н.вн. *will*, *willst*, *wollen*, *wollte*. Специфічний (неорганічний) умлаут спостерігається у формах множини теперішнього часу дійсного способу, а також в інфінітиві (як у середньовірхньонімецькій, так і у нововірхньонімецькій мові). Але цілком можливо передбачити функціонування у середньовірхньонімецькій мові інфінітивів *muozen*, *tügen*, *kunnen*, *dürfen* паралельно з формами *muezen*, *tügen*, *künnen*, *dürfen*. Претеритальні форми умовного способу ніколи не мають умлаута у слабких дієсловах, наприклад: *brennen*, претерит умовного способу с.вн. *brante*, н.вн. *brannte*, але не *brente*, *brünnte*.

Нідерландська мова у середньому періоді демонструє у першій особі *moet*, у другій *moetes*, у множині *moeten*, у претериті *moeste*; у новонідерландській мові у першій особі спостерігається форма *moet*, у множині *moeten*, у претериті *moest*; дієприкметник *gemoeten*. Середньонідерландські форми *dôch*, *doghes*, *doghen*, *dochte* віддзеркалені у новонідерландських формах *deug*, *deugen*, *docht*. Так само с.нідер. *mach*, *moghes*, *moghen*, *mochte* трансформуються у н.нідер. *mâg*, *môgen*, *mocht*, *gemocht*. Середньонідерландські варіанти *sal*, *sules*, *sulen*, *sulde* (*soude*) проявилися

у новонідерландській *zal, zullen, zoude (zon)*. Але с.нідер. *an, onnes, onnen, onste* зникли у новонідерландському періоді. Дієслово с.нідер. *can, connes, connen, conste* у новонідерландському періоді мало форми *kan, konnen, konde (kon, kost), gekonnen (gekost)*. Середньонідерландське *dar, dorres, dorren, dorste* у новонідерландській трансформується у *derr* (слабка дієвідміна). Середньонідерландські форми *dærf, dorves, dorven (dorfte)* у новонідерландській змінюються на *durf, durven, dorst* (цей претеритальний варіант походив від *der*). Середньонідерландські *wille, willest, willen, wilde (woude)* трансформуються у новонідерландські *wil, willen, wilde* (простомовне *woude, woul*), *gewilt*. Середньонідерландські *wêt, wêtes, wêten, wiste* віддзеркалилися у новонідерландській як *wêt, wêten, wist, gewêten*.

У **скандинавських** мовах теж спостерігалися процеси адаптації середньоскандинавських форм у вже сформованих національних мовах, як-от шв. *vêt*, множина *vête*, теперішній час *viste*; дан. *vêd, vîde, vidste*. Шведські форми *må, måge, mätte*; дан. *maa, maae, maatte*; шв. *skal, skôle, skulle*; дан. *skal, skulle, skalde*; шв. *kan, kunne, kunde*; дан. *kan, kunne, kunde*; шв. *æger* (латин. *habeo*, слабка дієвідміна); дан. *ejer* (слабка дієвідміна); шв. *törs* (пасивна форма), претерит *torde*; дат. *toer, turde*. Шведські форми теперішнього часу і претериту *måste* (латин. *debui, debeo*). Давньошведське *mānde*, давньоданське *mon, monne* (порівн. з д.норв. *man, mundi*). Шведські форми *vill, vilja*, претерит *ville*; данські форми *vil, ville, vilde*.

Дієслова, які розвинули форми, подібні до форм претерито-презентних дієслів, існували не лише у давньогерманському періоді, але й у середньогерманському і новогерманському; вони прослідковуються як у західних, так і скандинавських мовах. В **англійській** мові ідентифікується дев'ять дієслів цієї морфологічної групи, р.д.англ. *bringan, brohte* прослідковується у д.англ. і с.англ. *brozte, brouhte*, н.англ. *brought*. Ранньодавньоанглійське *byrgan, bohte*, д.англ. і с.англ. *bozte, bouhte*, н.англ. *bought* підтверджує загальні тенденції наслідування формотворення. Так само це підтверджують р.д.англ. *þencean, þohte*, д.англ. *þozte*, с.англ. *thozte, thouht*, н.англ. *thought*; р.д.англ. *þyncð, þozte*, Lay. *þunced, þuhte*, Orm. *þincheþ, þuhte*, д.англ. *þyncþ, þozte*, с.англ. *thinketh, thozt (thouzt)*, н.англ. *thinks (me-thinks), thought*; р.д.англ. *wyrcean, worhte*, Lay. *wurthen, worhte*, Orm. *wirrkenn, wrohhte* (метатеза), д.англ. *wyrce, wrozte, wroht*, с.англ. *worche (wyrke), wrozte (wrouhte)*, н.англ. *work, wrought, worked*. Іншими аномальними структурами в англійській мові є р.д.англ. *clādjan, clād-ode*, яке трансформується у д.англ. *cloþen*; претеритальні форми *cloþ-ed, cladde*, н.англ. *clothed i clad*; р.д.англ. *makjan,*

mac-ode, д.англ. *maked i made*, н.англ. *made*; р.д.англ. *sagian, secgan (to say)*, претеритальні форми *sāgde, sæde*, д.англ. і с.англ. *seide*, н.англ. *said*; р.д.англ. *lagjan i lecgan*, претеритальні форми *lagode, legede, lêde*, д.англ. *leide*, н.англ. *laid*.

У **німецькій** мові відстежується три дієслова цієї підгрупи, зокрема, с.вн. *bringen, brāhte*, н.вн. *brachte*; с.вн. *denken, dāhte*, н.вн. *dachte*; с.вн. *dunken, dūhte*, н.вн. *dünken, dauchte (däuchte)*; форма *däucht* замість *dünkt* у теперішньому часі є помилковою; с.вн. *würken (wirken), worhte; vürhten, vorhte*; н.вн. *wirken, fürchten* (слабка дієвідміна).

У **нідерландській** мові виокремлено чотири дієслова такого морфологічного типу, такі як: с.нідер. *bringhen, brochte*, н.нідер. *brengen, brocht*; с.нідер. *denken (dinken), dachte (dochte)*; н.нідер. *denken, docht*; с.нідер. *werken, wrochte*; н.нідер. *werleen, wrocht, vruchten* (метатеза; порівн. з с.вн. *vürhten, vrochte; duchten* (боятися), *dochte*).

У **скандинавських** мовах таких дієслів лише два, у шведській *bringe, bragte*; дан. *bringe, bragte*; шв. *tänka, tycka* (слабка дієвідміна); дан. *tänke, tykkes* (пасив, слабка дієвідміна).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Всі претерито-презентні дієслова як окремий тип виникли і оформилися ще в епоху германської мови — основи. Однак сам процес формування цього типу ще до кінця незрозумілий. При дослідженні цієї проблеми необхідно врахувати, що претерито-презентні дієслова глибоко увійшли до системи германського словника. Так, паралельно до претерито-презентних дієслів *witan, opan* існують в готській мові сильні дієслова *witan, agan* (пор. дієприкметник *unagands* (безстрашний)). До дієслова *witan* належать архаїчні дієприкметники *weitwōps i un-wiss*, а також слабкі дієслова *fair-weitjan* (глядіти), *witan (спостерігати)* (пор. латин. *vidēre*). Від дієслів *lais* та *ōg* утворені каузативні *laisjan, ōgjan*, дуративні *gaþarban sik, kunnan, minan* належать до претерито-презентних дієслів *þaírban, kunran, minan* [5, 275–276]. Претерито-презентні дієслова стали тими центрами формування специфічної моделі утворення часових форм (презенсу/претериту), навколо яких почали згуртовуватися і не претерито-презентні дієслова, які, утім, наслідували моделі утворення часових форм. Семантика претерито-презентних дієслів, її варіювання, змінення у процесі історичного розвитку германських мов слугує, на наш погляд, тим чинником, який призвів до залучення частини цього дієслівного корпусу до формування аналітичних темпоральних форм. Проте семантичний аспект поки що залишається на периферії дослідження і чекає своєї черги, щоб потрапити в орбіту лінгвістичних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боцман А.В. Особливості походження готських претерито-презентних дієслів / А.В. Боцман // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. пр. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. — К. : КНЛУ, 2012. — Вип. 28. — С. 58–76.
2. Боцман А.В. Тригональна апроксимаційно-асимптотична модель порівняння германських мов / А.В. Боцман // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. — К. : Логос, 2011. — Вип. 20. — С. 56–71.
3. Ганина Н.А. Древнегерманские релинговые языки; проблемы и перспективы исследования / Н.А. Ганина // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. — М. : Изд-во МГУ, 2006. — № 3. — С. 9–25.
4. Жирмунский В.М. Общие тенденции фонетического развития германских языков / В.М. Жирмунский // Общее и германское языковедение. Избранные труды. — Л. : Наука, 1976. — 696 с.
5. Задорожний Б.М. Порівняльна фонетика і морфологія готської мови / Б.М. Задорожний. — Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1960. — 297 с.
6. Огуй О.Д. Кримсько-готська пам'ятка: історичні та лінгвістичні аспекти / О.Д. Огуй // *Studia Germanica et Romanica*: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання. — Донецьк : Вид-во ДНУ, 2004. — Т. I, № 3. — С. 18–31.
7. Скибицька Н.В. Епістемічна модальність в англійській мові (діахронічний аспект) : моногр. / Н.В. Скибицька. — К. : Логос, 2010. — 215 с.
8. Holfenstein J.A. A Comparative Grammar of the Teutonic languages / J.A. Holfenstein. — London : Macmillan and Co, 1870. — 527 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Миронов С.А. Историческая грамматика нидерландского языка. Кн. 1: Фонология. Морфология / С.А. Миронов, А.Л. Зеленецкий, Н.Г. Парамонов. — М. : Эдиториал УРСС, 2000. — 272 с.
10. Brave O. The Elder of Poetic Edda commonly known Sæmund's Edda / O. Brave. — L. : King's Weighouse Rooms, 1908. — 328 p.
11. Chausar J. Canterbury Tales / J. Chausar // The Works of Geoffrey Chausar. — Boston : Houghton Mifflin, 1957. — P. 17–265.
12. Craigie W.A. An Icelandic-English Dictionary / W.A. Craigie, R. Gleasby. — Oxford : Clarendon Press, 2003. — 564 p.
13. Forshall J. The Holy Bible in the Earliest English Versions made from the Latin Vulgate / J. Forshall, F. Madden. — Oxford : Clarendon Press, 1850. — 576 p.
14. Holt R. The Ormulum / Richard Holt. — Oxford : Clarendon Press, 1878. — 310 p.
15. Streitberg W. Die Gotische Bibel / Wilhelm Streitberg. — Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag, 1965. — 498 s.
16. The Ormulum. Ed. by R.Holt. Oxford, 1878. — 310 p.
17. Wycliff. The Holy Bible in the Earliest English Versions made from the Latin Vulgate / J. Wycliff; ed. by J. Forshall, F. Madden. — Oxford, 1850. — 576 p.

STRUCTURAL PECULIARITIES OF OLD ENGLISH NP IN GENERATIVE FRAMEWORK

Volnytska D.O.,

Zhytomyr Ivan Franko State University

The article considers peculiarities of the Old English syntax in general with the specific reference to OE Noun phrase. The paper highlights basic structural components of NP used in Old English prose and verse. The author makes a brief comparison between structural peculiarities of NP in OE and ModE. The results of the analysis are interpreted in the light of a modern linguistic approach namely X-bar theory.

Key words: generative grammar, Old English syntax, noun phrase, X-bar theory, modification, word order.

У статті розглядаються особливості давньоанглійського синтаксису, зокрема специфічні риси іменної фрази у світлі генеративної парадигми. Розвідка висвітлює типові приклади іменних фраз на матеріалі віршованих та прозових творів давньоанглійської мови. Використовуючи процедурний апарат сучасної лінгвістичної науки, а саме Ікс-штрих-теорії, проілюстровано основні моделі іменних фраз у давньоанглійській мові.

Ключові слова: генеративна грамати́ка, давньоанглійський синтаксис, іменна ф́раза, Ікс-штрих-теорія, модифікація, порядок слів.

В статье рассматриваются особенности древнеанглийского синтаксиса, в частности специфические свойства именной фразы в свете генеративной парадигмы. Исследование освещает типичные примеры именных фраз на материале стихотворных и прозаических произведений древнеанглийского языка. Используя процедурный аппарат современной лингвистической науки, а именно Икс-штрих-теории, проиллюстрированы основные модели именных фраз в древнеанглийском языке.

Ключевые слова: генеративная грамматика, древнеанглийский синтаксис, именная ф́раза, Икс-штрих-теория, модификация, порядок слов.

Modern linguistic schools present an increasing interest towards the grammatical system research of any language. Diachronically and synchronically earlier investigated notions need to be interpreted in a new light of up-to-date theories.

The research goal is to analyze syntactic and structural peculiarities of Old English noun phrase applying the methodology of generative grammar.

The object of the investigation is noun phrases in OE prose and verse.

The subject of the paper is the structural peculiarities of NPs, the analysis of their syntactic peculiarities in generative framework.

Language plays an essential role in forming our thoughts about abstract notions, objects in general. In generative linguistic theory it is obvious that one of the qualities that all languages have in common is their **“creative” aspect** [4]. An important function of the language lies in giving a possibility to express a lot of thoughts and react to an indefinite number of new situations. Due to the last investigations in modern linguistics the dominant trend of syntax is generative grammar. The emergence of generative grammar marked a new approach to studying language and language process. N. Chomsky as an originator

of this linguistic field talks about **I-language** as an inborn ability to speak any (particular) language. Noam Chomsky also calls this the **Human Language Capacity** [3]. The rules and theories of the generative grammar help to analyze historical syntactic notions in a new light.

Researching Old English syntax one may notice that it presents a combination of the old and the new. Modern English sentences have much in common with the Old English ones but there are several significant differences between them.

Old English belongs to a synthetic language type that is why it is characterized by a great number of inflections and the grammatical relations in a sentence are represented with the help of inflectional endings. Old English is considered to be a language with relatively free word order, inversion of SV to VS is quite common for OE texts, for example (1) *“þa wurdon hie”* — *“then became they”* [9]. Old English is described as a language with the so-called **“rule of concord”** that means that the parts of a sentence which belong together have to agree in gender, number, case. For example, in (2) *“se munuc”* — *“the monk”*, the definite article *“se”* and the noun *“munuc”* are both masculine nominative singular. Likewise,

in (3) “*þa gesette se munuc*” — “*Then put down the monk*”, “*se munuc*” is the subject and the verb “*gesette*” agrees with it in person and number [12].

In traditional grammar NP is considered to be a part of a sentence where it takes the position of subject, verb complement or prepositional complement. For example:

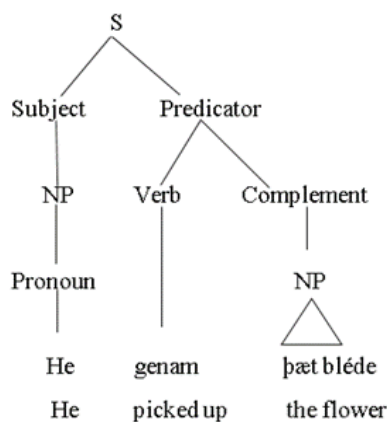

Fig. 1. NP as Verb complement

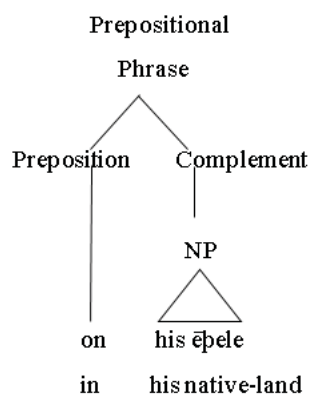

Fig. 2. NP as Prepositional complement

The main element of the noun phrase is the **head** that can be explicated as a noun or a pronoun. If the head is a noun so the NP can be extended and include adjectives, determiners (or designators), other NPs, possessive pronouns or a part of a relative subordinate clause [8]. Using the rules of X-bar theory we illustrate the model of NP with a determiner and an adjective:

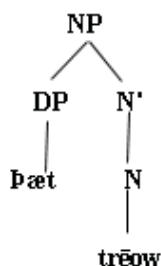

Fig. 3. NP with a determiner in adjective in X-bar theory

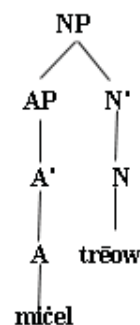

Fig. 4. NP with an X-bar theory

NP is the maximal projection of a noun. In fig. 3 the position of the **Specifier (Spec)** is occupied by a determiner expressed by a demonstrative pronoun **þæt**. N is the head of the phrase with a complement **trēow**. In fig. 4 the position of the **Specifier** is taken by **Adjective phrase (AP)** with the head **miċel** and a complement **trēow**.

Basic syntactic elements of NP in Old English agree in number, gender and case. According to J. Hladký there were two types of inflections in OE: thematic and athematic [7]. The mentioned types of declension are based on the presence (thematic declension) or absence (athematic declension) of the stem suffix. Such a notion is not common to Modern English. Consider the following examples:

(4) ModE: “*The woman gave the man the book*”.

(5) OE: “*þæt wif geaf þæm menn þā bōc*” [9].

Judging by the example (5) we can observe three different instantiations of the definite article usage in OE. Each NP has a different case: nominative, accusative and dative. Nouns in ModE never demonstrate case inflection. There is only one situation in ModE where we have the relicts of case inflection that is possessiveness. For example:

(6) “*The man’s tree*”.

(7) “*þæs mannes trēow*”.

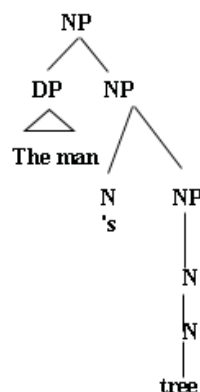

Fig. 5. ModE genitive NP

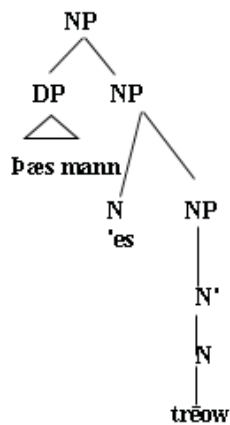

Fig. 6. OE genitive NP

In ModE 's is no longer an inflection but a **clitic** which is attached to an immediately-preceding NP. The present-day possessive in comparison to the OE genitive is not a case inflection because it is not attached to a preceding noun, but rather to a whole NP [8].

The average Old English NP resembles modern English NP especially in prose texts. For example, a typical ModE model of NP like **determiner+adjective+noun** is also found in OE texts:

- (8) OE: "*se maga geonga*" [15] — "молодий чоловік".

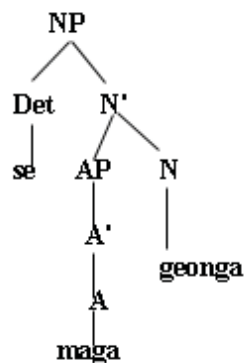

Fig. 7. Model of NP in Old English

- (9) ModE: "*the young man*"

While studying NP we have to be careful because the position of its components may differ from ModE one. This may happen to adjectives which come not only as premodifiers of a modified noun. At the same time two adjectives which modify noun can be presented on either side of the noun. For example:

- (10) OE: "*Sidroc eorl se ealda*".

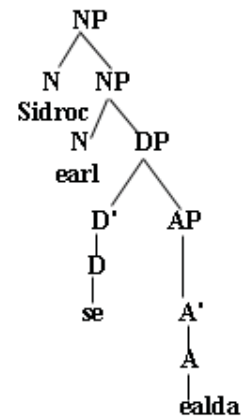

Fig. 8. NP with two modifiers

- (11) ModE: "*Earl Sidroc the elder; the elder earl Sidroc*" [14]. — "Граф Сидрок старший".

In OE noun phrase a possessive pronoun may come after the noun, it modifies especially in direct address. For instance:

- (12) OE: "*Fæder min, hwær is seo offrung*" [13].

- (13) ModE: "*My father, I ask where is the offering*" — "Отець мій, а де ягня для жертвоприношення".

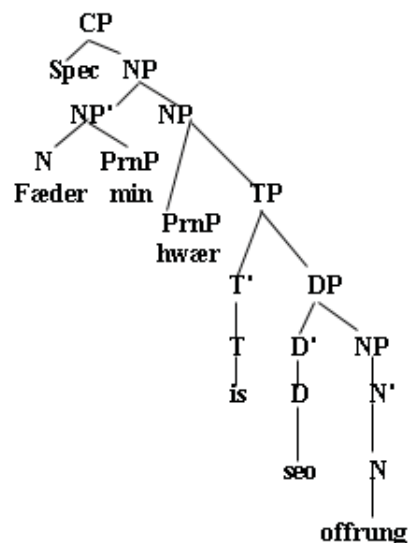

Fig. 9. OE NP with direct address

In sentence (12) we see the direct address "*fæder*" has a postmodifier "*my*" which is expressed by a possessive pronoun.

In ModE to use two determiners at the same time (articles and possessives are the main determiners) is restricted. In OE we may observe such examples:

- (14) "...*hæleð mīn se lēofa*", (15) "*my beloved hero*" — «мій коханий герой» [16].

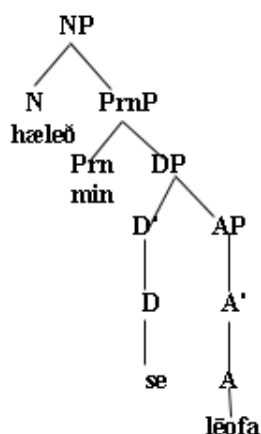

Fig. 10. OE NP with two determiners

The ModE translation (15) “*my beloved hero*” does not have a demonstrative “*se*” as it is in Old English version.

Taking into account the studied data we may highlight several examples of NP patterns in Old English:

1. Det+Noun: *se aéglaeca* (the wretch), *séo cwén* (the queen) [15].
2. Adj+Noun: *dyrnra gásta* (obscure spirits), *dýgel lond* (secret land) [15].
3. Det+Adj+Noun: *se hwíta helm* (the shining helm), *se wísa mann* (the wise man) [15].
4. NP+PossPrn: *Fæder min* [13].
5. NP+PrnP+Det: *hæleð min se lēofa* [16].

Conclusions

Generative grammar gives a possibility to investigate syntactic elements of OE in a new light. One of the basic elements of the Old English syntax is a noun phrase that needs up-to-date investigation and explanation in generative framework. We have analyzed only some aspects of the NP in OE that is why the perspective of further research is to find out new frequently used NP patterns in Old English written records.

REFERENCES

1. Abney, S. (1987). The English Noun Phrase in its Essential Aspect / S. Abney. — 1987. <http://www.vinartus.com/spa/87a.pdf>
2. Baker, C. L. I (1978). Introduction to Generative-Transformational Syntax / C. L. Baker. New Jersey : Prentice-Hall, 1978. — 470 p.
3. Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax / N. Chomsky. — Cambridge, Mass. : M.I.T. Press, 1965. — 251 p.
4. Chomsky, N. (1995). The Minimalist Program / N. Chomsky. — Cambridge, Mass. : M.I.T. Press, 1995. — 420 p.
5. Corbett, J. (2007). Beginning Old English / J. Corbett, C. Hough. — UK : Palgrave Macmillan, 2007. — 240 p.
6. Fischer, O. (2004). The Syntax of Early English / O. Fischer, A. Kemenade, W. Koopman. — Cambridge : CUP, 2004. — 361 p.
7. Hladký, J. (2003). A Guide to Pre-Modern English / J. Hladký. — Brno : Masarykova Univerzita, 2003. — 359 p.
8. Hogg R. (2002). An Introduction to Old English / R. Hogg. — Edinburgh : Edinburgh University Press, 2002. — 174 p.
9. McGillivray, M. (2010). A Gentle Introduction to Old English / M. McGillivray. — Canada : Broadview Press, 2010. — 208 p.
10. Radford, A. (1981). Transformational Syntax: A Student's Guide to Chomsky's Extended Standard Theory / A. Radford. — Cambridge : University Press, 1981. — 402 p.
11. Roberts, I. (2007). Diachronic Syntax / I. Roberts. — New York : Oxford University Press, 2007. — 523 p.

SOURCES OF EMPIRICAL MATERIAL

12. Ælfric's Life of St. Edmund. <http://www.english.ox.ac.uk/oecoursepack/edmund/>
13. Abraham and Isaak. <http://www.ucalgary.ca/uofc/eduweb/engl401/texts/abrfram.htm>
14. Anglo-Saxon Chronicle. http://www.forgottenbooks.com/readbook_text/Two_of_the_Saxon_Chronicles_Parallel_1000708791/153
15. Beowulf. <http://www.heorot.dk/beowulf-rede-text.html>
16. The Dream of the Rood. http://www.dreamofrood.co.uk/frame_start.htm

APPLICATION OF GENERATIVE PROCEDURES FOR SYNTACTIC STRUCTURES INVESTIGATION (ON THE BASIS OF THE EXISTENTIAL *THERE*)

Polkhovska M.V.,

Zhytomyr Ivan Franko State University

The article highlights the advantages of generative methods in the investigation of syntactic structures and explains the emergence of expletive there in the sentence structure. The adverb there occurs in the sentence as an expletive topic [Spec, CP] preventing the verb from occupying this position especially in the V2 languages. Due to the development of SVO word order as well as the re-interpretation process it starts to function in the canonical [Spec, T] subject position.

Key words: expletive, CP projection, TP projection, Probe — Goal agreement, interpreted / uninterpreted features.

У статті висвітлюються переваги залучення генеративних методів під час дослідження синтаксичних утворень, пояснюється процес породження експлетивного there в структурі речення. Адвербіалія there з'являється у мові в позиції експлетивного топіка [Spec, C] для недопущення вживання в ній дієслова в мовах з V2-вимогою. З переходом мови від SOV- до SVO-моделі порядку слів в результаті реінтерпретації експлетивний топік починає вживатися в каноничній позиції підмета [Spec, T].

Ключові слова: експлетив, CP-проекція, TP-проекція, узгодження «проба — ціль», інтерпретовані та неінтерпретовані ознаки.

В статье освещаются преимущества использования генеративных методов во время исследования синтаксических образований, объясняется процесс порождения эксплетивного there в структуре предложения. Адвербиалия there появляется в языке в позиции эксплетивного топика [Spec, C] для недопущения употребления в нем глагола в языках с V2-требованием. С переходом языка от SOV- к SVO-модели порядка слов в результате реинтерпретации эксплетивный топик начинает употребляться в канонической позиции подлежащего [Spec, T].

Ключевые слова: эксплетив, CP-проекция, TP-проекция, согласование «проба — цель», интерпретированные и неинтерпретированные признаки.

For the last two decades of the 20th century the prime postulate of generative grammar was the hypothesis that every sentence has Deep structure which with the help of transformational rules is converted in speech into Surface structure. However, the publication of the Minimalist Program triggered a drastic reframing of the theoretic framework, namely the refusal from basic terms Deep and Surface structures. The latter was replaced by LF and PF respectively [4, 26].

The **object** of our research is the existential *there*.

The **subject** of our research is the structural peculiarities of the expletive and the processes that determine its generation and functioning.

The main **goal** of the article is to explain the process of expletive emergence in the structure of the sentence with the help of generative procedures.

The language is understood as a cognitive system that accumulates information about sound, meaning and structure. The language generates an expression $Exp = \langle PF, LF \rangle$ that consists of two levels: *PF* — where Phonetic component provides “instructions” for sensorimotor system about

a sound (its categorical features *F*) and *LF* which gives “instructions” for system of thought [3, 90–91]. The interaction of language and these two external systems is determined by legibility conditions. The expression is legitimate if at the interface level *Exp* comprises solely the elements that give instructions to external systems (sensorimotor and conceptual). All unnecessary elements and derivational steps should be eliminated. The latter are justified only by significant reasons, namely the influence on the sentence interpretation [3, 95].

According to minimalist procedures the Language Faculty consists of two subsystems:

- 1) the computational system that generates expressions with the help of transformational rules and commands to the system of realization;
- 2) vocabulary that comprises all lexical information of a language.

There are two systems of linguistic expression realization: *articulatory-perceptual* (which corresponds to Phonetic Form) and *conceptual-intentional* (which corresponds to Logical Form). The language does not possess optional syntactic

processes. The difference between languages lies in the fact that in some languages they occur on the syntactic level (overtly) after Spell-out operation, in others on the interpretational level (covertly) before Spell-out operation. For instance, both English and Chinese allow the basic operation of *wh*-movement in questions. However, English allows this operation overtly and Chinese covertly. This constitutes the deep structure similarity of these languages.

The structure of the English existential sentence, as of any other type of the sentence according to the Minimalist Program splits into functional and lexical projections, each of them having the head, specifier, and complement. The functional projection CP determines the communicative type of the sentence, its mood, and hosts complementizer. The functional projection TP contains a tense marker, and the feature of Extended Projection Principle (EPP) (the grammatical subject position, which is located in [Spec, T]). These features are uninterpreted (nonsemantic, structural), they constitute the core of agreement, case marking and movement operations, have an indirect impact on the interpretation of the expression, and must be checked (agreed and deleted). The verb is generated in the position of the lexical projection VP and moves to the functional projection *v*P to be verbalized.

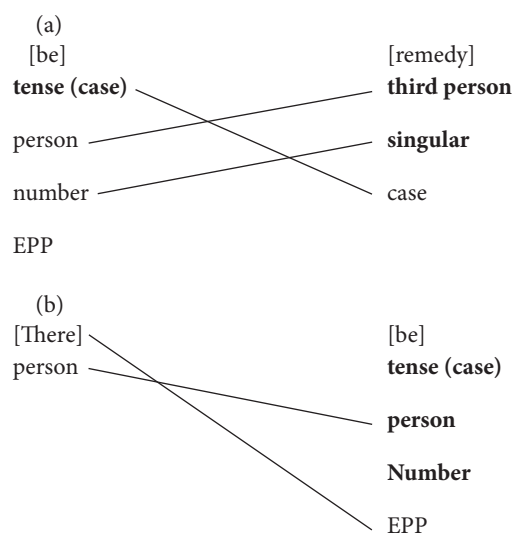
The main operations, that constitute the transformational system are Merge, Agree and Move. Move is more complex than its subcomponents Merge and Agree, or even the combination of the two, it is a “last resort” operation chosen when nothing else is possible [3, 101; 6, 209]. Movement should be motivated and occurs only for feature-checking. For instance, in any predicative structure according to VP-internal subject hypothesis, NP moves to the position of [Spec, TP] to get case and this movement occurs before Spell-out operation. Agree sets up the conditions for case checking and agreement between a language unit and a categorical feature (F) in a limited domain. A new term of distant agreement has been introduced into linguistics, namely *Probe-Goal* agreement. From a theoretical perspective, Minimalist considerations lead us to the conclusion that we should restrict the distant agreement to the relation of c-command [9, 281]. To say that constituent X c-commands another constituent Y is (informally) to say that X is no lower than Y in the structure (i.e. either X is higher up in the structure than Y, or the two are at the same height). More formally, a constituent X c-commands its sister constituent Y and any constituent Z that is contained within Y [9, 446].

While considering the structure of the English existential sentence the majority of linguists agree that existential *there* is an expletive, which merges into the structure of the sentence in the position of specifier *v*P of unaccusatives to satisfy the EPP

feature, according to which this position must be obligatory filled in English [3; 8].

It is well-known that the derivation of a sentence is endocentric [9, 68]. Initially the NP is generated with interpreted (semantic, inherent) features of person and number and an uninterpreted feature of case (which should be checked before Spell-out operation) [1]. Then the verb *be* appears in the structure of the sentence, it has an interpreted feature of tense and uninterpreted features of person and number. Agreement (the deletion of uninterpreted features) occurs on this derivation level. Uninterpreted features of the verb are *the probe* that seeks *the goal* and finds it in interpreted features of NP, and vice versa, NP is *the probe* that seeks *the goal* to be marked with the case (a):

Agree operation in the existential sentence “There is no remedy”.

After agreement with post verbal NP, verb EPP feature is left uninterpreted. The derivation process continues when at some point *there* appears and serves the *goal* to satisfy this *probe* (b). To be *the goal* a constituent must have an uninterpreted feature, in this case the expletive possesses the feature of person. It should be mentioned that the EPP feature can be satisfied with the help of NP movement to the position of [Spec, TP]. This movement is forbidden in the existential sentence because with the NP movement out of the VP scope the former loses the indefinite interpretation.

The ontology of the expletive has been much debated recently. [Spec, TP] position in early Germanic languages of SOV type was the position of *v*P complement movement. The movement is motivated by one of the constituents of this projection (specifier, when the features are checked in NP, or verb, when the features are checked in verb morphology). Feature checking occurs simultaneously with piedpiping operation (like in Modern German) or without it (like in Modern English).

In the development of English T (the probe) used to check its nominal features in the rich verb morphology (goal), the EPP feature was satisfied with the *head piedpiping operation*. As the result of the loss of verb inflections T seeks another goal for nominal features checking. The language is transformed from the language that uses *head piedpiping operation*, to the language which uses *spec piedpiping operation* because in this case the movement is triggered by NP in [Spec, vP]. The question arises: Why does the expletive emerge in the language despite the rich verb morphology? It must have appeared in the position of [Spec, CP] as an adverb to meet V2 requirement on condition of other topicalized element absence. With the time due to the reanalysis expletive *there* starts functioning in [Spec, TP] position [7, 68]. The plausibility of the hypothesis is also contributed to by the fact that vP that contains NP loses its ability to move to the [Spec, TP] because T-feature is not checked in the verb morphology. The expletive merge in the structure of the sentence is regarded as the last resort operation that occurs to check the EPP feature of T [10, 15].

The typological research of Germanic languages shows that the expletive functions in the position of specifier C in Scandinavian languages that have been transformed from the languages with rich inflection system and free word order to the languages with the obligatory usage of the grammatical subject [5, 61]. It was excluded from the structure

of the sentence in case of indirect word order and in questions. In Middle High German there appeared the correspondent of English *there* — *es* which functions in the initial position of the sentence to fill [Spec, CP] position. Its emergence and grammaticalization is closely connected with syntactic development of the sentence, namely with V2-rule. The similar situation can be observed in Icelandic. Expletive *það* was used with nature phenomena verbs and in existential sentences (with transitive verbs included) only in the initial position and disappears when this position hosts another element, for example in general questions. In Modern Icelandic which is a symmetric V2 language, the expletive functions as topic in main and embedded clauses. In Danish in which V2-rule does not occur in embedded clauses, the emergence of expletive is explained by the necessity of subject position projection when the external argument of the verb is absent. In this case the expletive functions as the subject.

In the process of its development, due to the reanalysis *there* changes its position. Adverb *there* is duplicated by a locative, its usage becomes abundant, it loses its stress and locative meaning and functions as an expletive topic [Spec, C] to keep the verb out of the CP projection. With the change of the word order the expletive topic starts to function as the expletive subject. Expletive actualization is obligatory in SOV—SVO change, which leads to the strengthening of role of positional subjects.

REFERENCES

1. Adger, D. (2007). Three Domains of Finiteness: A Minimalist Perspective [Електронний ресурс] / D. Adger // *Finiteness: Theoretical and Empirical Foundations*. Oxford : Oxford University Press, 2007, P. 23–58.
www.ling.auf.net/lingBuzz/000296.
2. Biberauer, T. (2005). Changing EPP Parameters in the History of English: Accounting for Variation and Change / T. Biberauer, I. Roberts // *English Language and Linguistics*. 2005. № 9, P. 5–46.
3. Chomsky, N. (2000). *Minimalist Inquiries: the Framework* / N. Chomsky // *Step by Step*. — Cambridge, Mass. : MIT Press. 2000, P. 89–155.
4. Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program* / N. Chomsky. — Cambridge, London : The MIT Press, 1995, 420 p. 26
5. Faarlund, J. T. (1994). Old and Middle Scandinavian / J. T. Faarlund // *The Germanic Languages*. London, New York : Routledge, 1994, P. 38–71.
6. Haegemann, L. (1999). *English Grammar. A Generative Perspective* / L. Haegemann, J. Gueron. Oxford, Berlin : Blackwell Publishers, 1999, 672 p.
7. Hegarty, M. (2005). A Feature-based Syntax of Functional Categories. The Structure, Acquisition, and Specific Impairment of Functional Systems / M. Hegarty // *Studies in Generative Grammar* № 79. — Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2005, 348 p.
8. Lasnik, H. On Greed and Other Human Failings / H. Lasnik // *Linguistic Inquiry*. — 1995. — Vol. 26. — № 4. — P. 615–633.
9. Radford A. (2004). *English Syntax. An Introduction* / A. Radford. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004, 384 p.
10. Richards, M. Explaining EXPL / M. Richards, T. Biberauer.
people.pwf.cam.ac.uk/mtb23/NSP/Explaining%20Expl.pdf.

THE ANALYSIS OF *SEEM*-CONSTRUCTIONS FROM THE STANDPOINT OF GENERATIVE GRAMMAR

Ochkovska A.P.,

Zhytomyr Ivan Franko State University

The article studies seem-constructions in the history of the English language from the standpoint of generative grammar. It analyzes the main functional and structural characteristics of seem-constructions. The said constructions emerge and are regularly used at the end of Middle English and turn into regular grammatical construals in Early Modern English. The analyzed constructions are regarded as raising structures involving the movement of the predicate's argument from a lower clause towards the position of the subject in a higher clause.

Key words: generative grammar, seem-constructions, subject raising structures.

У статті розглядаються seem-конструкції в історії англійської мови з позицій генеративної граматики. Проаналізовано основні функціональні та структурні особливості seem-конструкцій, які регулярно використовуються наприкінці середньоанглійського періоду, проте остаточно фіксуються в ранньомодерноанглійській мові. З позицій генеративної граматики seem-конструкції з інфінітивним компонентом є рейзинговими конструкціями, які допускають пересув аргумента присудка з позиції підрядного речення до позиції підмета в головній клаузі.

Ключові слова: генеративна граматика, seem-конструкції, рейзингові конструкції з підметом.

В статье рассматриваются seem-конструкции в истории английского языка с позиций генеративной грамматики. Проанализированы основные функциональные и структурные особенности seem-конструкций, которые регулярно используются в конце среднеанглийского периода, однако окончательно фиксируются в раннеомодерноанглийском языке. С позиций генеративной грамматики seem-конструкции с инфинитивным компонентом являются рейзинговыми конструкциями, которые допускают передвижение аргумента сказуемого с позиции придаточного предложения к позиции подлежащего в главной клаузе.

Ключевые слова: генеративная грамматика, seem-конструкции, рейзинговые конструкции с подлежащим.

Generative grammar has had a huge impact on theoretical syntax since 1950s. During the last years the views on theoretical syntax have undergone a number of changes due to the developments in the syntactic theory referred to as the Minimalist Program [7, 8, 9]. The developments in the Minimalist theory have had a large influence on a more classical Government and Binding-type approach to the study of syntactic phenomena. Minimalism leads to re-examination of the concepts standardly assumed in previous works in syntax and to exploration of ways in which Minimalist concepts can be incorporated in a more classical approach [11, 1, 2].

The Minimalist Program is built on the idea that fundamental principles of the knowledge of a language are innate and differences between the grammars of languages can be reduced to parameters and language-specific idiosyncrasies [2, 13]. N. Chomsky suggests that three factors which influence the development of language are: genetic endowment, principles which select languages that

are attainable so that language acquisition can take place; external data which has to do with experience that aids the selection of one language or the other; and certain principles that are not specific to the faculty of language such as principles of structural architecture and computational efficiency [5, 6]. An important assumption in the Minimalist Program is that all syntactic parameters are associated with grammatical features of functional categories. Minimalist theories of linguistic variation try to identify which features of which category are responsible for grammatical differences between languages [8].

The aim of the paper is to analyze *seem*-constructions from the standpoint of generative grammar in the history of the English language.

The object of the paper is *seem*-constructions.

The subject of the paper is functional and structural characteristics of *seem*-constructions in the historical perspective.

The English language allows a number of clause-internal and clause-external syntactic operations which are either impossible or limited in other

languages. One of the clause-internal effects is the relatively large degree of freedom in selecting the basic syntactic functions of subject and object which results in a great number of alternations, that is occurrences of a verb with a range of combinations of arguments and adjuncts in various syntactic contexts such as transitivity alternations or the middle construction. Among the clause-external effects are raising constructions, syntactic operations that move arguments across clause boundaries [4, 2].

Raising has been an essential concept in syntactic analysis and linguistic theory since it first appeared in the works by P. Rosenbaum, N. Chomsky and P. Postal. Raising is a syntactic operation that causes certain types of matrix (main clause) verbs to trigger the movement of an NP / DP from the subject position of an embedded clause to the subject position of the main clause [13, 284]. It turns out to be another instance of the more general A-movement operation by which T attracts the closest nominal which it c-commands to move to spec-TP. Words like *seem* / *appear* (when used with an infinitival complement) have the following property: the subject of the *seem* / *appear*-clause is created by being raised out of a complement clause, and for this reason these verbs are known as raising predicates [14, 138].

Three types of raising are recognized in the linguistic literature and are exemplified below:

- subject-to-subject raising
(1) *Sue*₁ seems to t₁ be tired.
- subject-to-object raising
(2) We believe *them*₁ to t₁ retire next week.
- object-to-subject raising /tough-movement
(3) *He*₁ is difficult to argue with t₁.

In (1) and (2) above, the subjects of the subordinate clauses, *Sue* and *they* respectively, are moved to the subject / object position of the higher clauses. In (3), it is the object of the subordinate clause which is realised as subject of the matrix clause [4, 203].

In the case of subject-to-subject raising, there are two possible structural variants with complement clauses that are controlled by a number of verbs and adjectival predicates. D. Biber's findings show that in all registers subject-to-subject raising is used for the great majority of complement clauses that are controlled by *seem* and *appear*, *be likely*, *be unlikely*, *be certain* and *be sure* [3, 732].

In languages like English, the subject is the essential grammatical part in the structure of the sentence, i.e. the T-head is assumed to have the uninterpretable feature, called the EPP-feature. This feature is an implementation of what used to be the Extended Projection Principle, a principle which

requires that the subject position of a sentence be filled [16]. But the EPP-feature was not always necessary. For example, in the Old English language the word order was not fixed and grammatical relations were expressed by morphological endings, so the subject was not explicated in the surface structure of the sentence. In the Middle English language when the word order became fixed and the presence of the subject in the structure of the sentence was necessary, frequent usage of raising structures with raising verbs like *seem*, *happen* is observed. During Middle English the subject became more structural and expressed more semantic roles due to the loss of the morphological endings [12, 28].

The verb *seem* is without a doubt the quintessential raising verb in English, that's why the syntactic properties of *seem* and peculiarities of subject raising constructions with this verb in the history of the English language are analyzed. According to the *English Oxford Dictionary* the verb *seem* is a borrowing from Old Norse but does not appear until Middle English. The earliest example in the *English Oxford Dictionary* dates from ca. 1200. In Old English the verb *þyncan* served the role of *seem*, for example:

(4) *Mæg þæs þonne ofþyncan ðeodne [MS -en]
Heaðo-Beardna ond þegna gehwam þara
leoda þonne he mid fæmnan on Xett gæð...*
(Beo 2032–8);

*Can as then seem lord Heathobards and thegns
each those princes when he with bride on Xoor
goes...*

*It can seem to go too far to the lord of the
Heathobards, and to each of the thegns of those
princes, when he walks on to the Xoor with his
bride... [19, p. 112]*

(5) *þinceð him to lytel þæt he lange heold
(Beo 1740–52);*

seems him too little that he long held;

*It seems too little to him, what he has long held
[19, 97].*

Though in both sentences (4) and (5) the semantics of the verb *þyncan* is close to the raising verb *seem* as it expresses some shades of evidentiality. They are not considered to be raising constructions yet because there is not any formal subject in the structure of these sentences. In Old English the *hit*-pronoun is not frequently used with the impersonal two-place verb *þyncan*. The only case, when the verb *þyncan* occurs with *hit*, is in conjunction with a dative experiencer. The development of the raising verb behavior, for the verbs commonly referred to as raising verbs, seems to go together with the non-thematic use of the pronoun *hit* in clausal argument constructions [17, 2].

During *Middle English* verbs like *thenchen* (*think*) and *thinchen* (*seem*) transform into *thenchen* and *thinken*, which in Modern English are used as verb *think* [1, 158]. Moreover in Middle English the pseudo-impersonal construction *me thinceth* (6) is also used, which later undergoes the process of lexicalization (*methinks* = *it seems to me*) and is still occasionally found in Modern English (7):

(6) *Me thinketh thus, that nouthen ye nor I Oughte half this wo to make skilfully* [18, 107].

(7) *Methinks he is not mistaken.*

In the Middle English language the verb *seem* is used as a main verb meaning “*to be suitable, befit, beseem*”. At the end of the Middle English period the frequent usage of constructions with the verb *seem* is observed, for example:

- *seem* as a link verb (56 %):

(8) *He seemed such, his wordes were so wise, Justice he was full often in assize* [18, 29].

(9) *And yet he seemed busier than he was* [18, 30].

In the sentences (8) and (9) the verb *seem* is used with adjectives *such*, *busier* and adverb *well*. These sentences are examples of the copular use of *seem*.

- *seem* + *that* clause construction (44 %):

(10) *It semeth nat that love dooth yow longe* [18, 30].

(11) *And if to lese his Ioye he set a myte, Than semeth it that Ioye is worth ful lyte* [18, 67].

(12) *It semed not she wiste what he mente* [18, 131].

Sentence (10), (11) and (12) are examples of unraised constructions *seem* + *that* clause. Thus, there is just the beginning of development of raising constructions in Middle English because during this period the endings are leveled (for example, the infinitive has only ending *-e(n)*), the word order becomes more fixed and particle *to* begins to be widely used with the infinitive [1, 279].

In *Early Modern English* final formation of syntactic structure and semantics of raising constructions takes place. During this period the verb *seem* is used in the following patterns:

- as a link verb (53 %):

(13) *By this marriage All little jealousies, which now seem great, And all great fears, which now import their dangers, Would then be nothing* [20, 123].

- as a parenthetical construction (1 %):

(14) *No, nor thy tailor, rascal, Who is thy grandfather; he made those clothes, Which, as it seems, make thee* [20, 390].

- as an unraised construction (*seem* + *that* clause) (11 %):

(15) *It seems he hath great care to please his wife* [20, 239].

- as a subject raising construction (*seem* + *to* infinitive) (35 %):

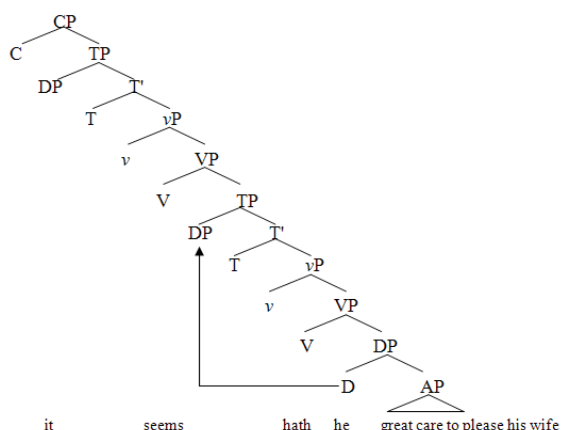
(16) *If I could meet that fancy-monger, I would give him some good counsel, for he seems to have the quotidian of love upon him* [20, 210].

The embedded clause in (15) is a CP. This implies that T has a complete set of grammatical features (ϕ -features and tense); therefore, the embedded subject *he* gets nominative case. Once the case feature of *he* has been valued, *he* becomes frozen in place (it becomes inactive) and can no longer be involved in any syntactic operation [6]. One distinctive feature of raising predicates like *seem* is that they are unaccusative and do not assign an external thematic role. For this reason, it is possible for an expletive, a semantically null element like *it*, to be inserted as the subject of a raising predicate.

In (15) the derived AP merges with *hath* (V) to form the VP *hath great care to please his wife*. The derived VP merges with the light verb *v* in order to derive the *v'*. The function of the light verb is to introduce the subject argument and to link the subject to the (VP) predicate. In the language like English the light verb is a null element — (it lacks phonological features but still has semantic and syntactic significance in the structure) [2, 23]. The light verb *v* is affixal in nature, it therefore triggers *have* (V) to adjoin it, an operation known as head movement. The *v'* further merges with its so-called *specifier*, the subject DP *he*, to derive the *vP*. The propositional content of a sentence is syntactically represented within the *vP* through the verb (plus light verb) and their arguments (subject, object). In order to be specified for tense, *vP* merges with the tense-head T to derive the T' — *he hath great care to please his wife*. Functional categories like T have grammatical features and these features are highly significant when syntactic relations between elements in the syntactic representation are considered.

The resulting TP is subsequently merged with the verb *seem* to form the VP *seem he hath great care to please his wife*. A finite T has an EPP-feature requiring it to have a subject and one way of satisfying this requirement is to merge expletive *it* with the resulting T-bar [15], to form the TP shown in (17):

(17)

When the verb *seems* selects an infinitival complement clause in (16), the structure changes. The thematic subject of the embedded infinitive *he* is now in the matrix subject position, which means that it has undergone the process of raising, namely movement to [Spec, T] of the matrix clause.

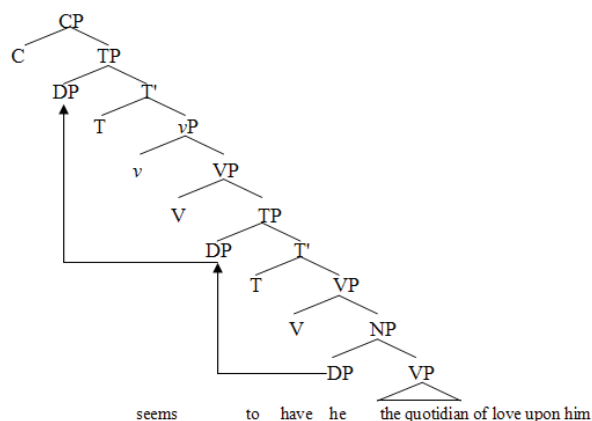
In (16) the derived NP merges with *have* (V) to form the V-bar *have the quotidian of love upon him*. This V-bar then merges with (and assigns the agent θ -role to) its external argument / thematic subject *he*. The resulting VP *he have the quotidian of love upon him* is then merged with the infinitival tense particle *to*, so forming the TP *to he have the quotidian of love upon him*. This in turn merges with the raising verb *seem* to form the VP *seem to he have the quotidian of love upon him*.

Without a C-head from which T can inherit its features, the embedded T lacks tense and agreement features (T is defective). The defective T cannot value the case feature of a DP, the infinitival T-head *to* is unable to assign nominative case to the embedded subject-DP *he* in [Spec, v]. Without its case feature valued by the embedded defective T, the embedded thematic subject remains active. The derivation now proceeds with TP combining directly with the raising verb *seems* in order to derive the VP, which in turn merges with the affixal null light verb in order to derive the matrix vP. Since *seems* is unaccusative and does not have a full argument structure (there is

no external argument in the matrix [Spec, v]), the matrix vP is not a phase. The vP combines with matrix T to form the T'. Since matrix T is finite and has uninterpretable ϕ -features, it acts as a Probe and searches a Goal in its c-command domain.

Matrix T can enter an agreement relation with the embedded subject and assign case to it. The EPP-feature of T subsequently causes the embedded subject to raise to the matrix subject position [2, 23]. The subject DP *he* then merges with the T' to derive the TP. The derived TP finally merges with a null declarative complementiser to form the CP (18):

(18)

Thus, in the Early Modern English language there is a final formation of subject raising constructions with the verb *seem* due to the following factors:

- the subject is explicated in the surface structure of the sentence because of the fixed word order;
- T-head has the EPP-feature requiring the position of the subject to be filled;
- subject raising is only possible with bare infinitival TPs;
- the verb *seem* is unaccusative and doesn't have a full argument structure;
- the verb *seem* is a one-place predicate whose only argument is its infinitival TP complement, to which it assigns an appropriate θ -role — perhaps that of theme argument of *seem*. This means that the VP headed by *seem* has no thematic subject.

REFERENCES

1. Иванова И.П. История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь / И.П. Иванова, Л.П. Чахоян, Т.М. Беляева. — СПб.: Лань, 2001. — 512 с.
2. Ademola-Adeoye F.F. A Cross-linguistic Analysis of Finite Raising Constructions [Електронний ресурс] / Feyisayo Fehintola Ademola-Adeoye. <http://www.ajol.info/index.php/lnr/article/view/93035>
3. Biber D. Longman Grammar of Spoken and Written English / D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad and E. Finegan — Harlow: Longman, 1999. — 139 p.
4. Callies M. Easy to Understand but Difficult to Use? Raising constructions and information packaging in the advanced learner variety [Електронний ресурс] / Marcus Callies. <http://www.staff.uni-mainz.de/mcallies/papers/raising.PRE-PUB.pdf>

5. Chomsky N. Three Factors in Language Design / N. Chomsky. — *Linguistic Inquiry*, 2005. — № 36. — P. 1–22.
6. Chomsky N. Derivation by Phase / In M. Kenstowicz (Ed.) // *Ken Hale : A life in Language*. — Cambridge : MIT Press, 2001. — P. 1–52.
7. Chomsky N. A Minimalist Program for Linguistic Theory / N. Chomsky, K. Hale, S.J. Keyser // *The view from building 20*. — Cambridge, Massachusetts : MIT Press, 1993. — 400 p.
8. Chomsky N. The Minimalist Program / N. Chomsky. — Cambridge : MIT Press, 1995. — 420 p.
9. Chomsky N. Minimalist Inquiries: The framework / N. Chomsky, R. Martin, D. Micheal, J. Uriagereka // *Step by Step : Essays on Minimalist Syntax in honour of H. Lasnik*. — Cambridge : MIT Press, 2000. — P. 89–155.
10. Chomsky N. On Phases / N. Chomsky, R. Freidin, C. Otero, M. Zubizarreta // *Foundational issues in linguistic theory*. — Cambridge, MA : The MIT Press, 2008. — P. 133–166.
11. Haegemann L. Elements of Grammar. Handbook of Generative Syntax / L. Haegemann. — the Netherlands : Kluwer Academic Publishers. — 1997. — 349 p.
12. Fisher O. On Problem Areas in Grammaticalization: Lehmann's Parameters and the Issue of Scope / O. Fisher // *Formal Evidence in Grammaticalization Research* — Amsterdam : John Benjamins Publishing Co, 2010. — P. 17–43.
13. Postal P.M. On Raising: One Rule of English Grammar and its Theoretical Implications / P.M. Postal. — Cambridge : MIT Press, 1974.
14. Radford A. An Introduction to English Sentence Structure / Andrew Radford. — New York : Cambridge University Press, 2009. — 445 p.
15. Radford A. English Syntax. An introduction / Andrew Radford. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004. — 258 p.
16. Radford A. Analysing English Sentences. A Minimalist Approach / Andrew Radford. — New York : Cambridge University Press, 2009. — 526 p.
17. Ramhöj R. On Clausal Subjects and Extraposition in the History of English [Електронний ресурс] / Rickard Ramhöj.
<http://www.lfg2015.org/abstracts/ramhoj.pdf>

SOURCES OF EMPIRICAL MATERIAL

18. Chaucer G. Troilus and Criseyde [Електронний ресурс] / G. Chaucer.
www.manybooks.net.
19. North R. The Origins of Beowulf From Vergil to Wiglaf / R. North. — New York : Oxford University Press, 2006. — 368 p.
20. Shakespeare William. Full Collection of Works [Електронний ресурс] / W. Shakespeare.
<http://www.twirpx.com/file/305276/>

MODAL OPERATORS IN MODERN ENGLISH AND DUTCH

Botsman A.V.,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article deals with the peculiarities of modal verbs and periphrastic constructions in modern English and Dutch. The status of these verb groups was determined, and the most recognitive features of them were singled out and described. The semantic aspects of these groups were observed in close comparison of English and Dutch. Distinct criteria for the classification of modals, auxiliaries and periphrastics were set out. Comparison of similarity and difference was based on the belonging of English and Dutch to the West subgroup of the Germanic languages.

Key words: modal verb, periphrastic construction, quasi-auxiliary status, English and Dutch.

Статтю присвячено проблемі функціонування модальних дієслів і перифрастичних конструкцій в сучасних англійській та нідерландській мовах. Було визначено статус цих дієслівних груп, а також виокремлено й описано їх найбільш характерні ознаки. Семантичний аспект досліджено при ретельному порівнянні англійської та нідерландської мов. Також встановлено чіткі критерії для класифікації модальних та допоміжних дієслів, перифрастичних конструкцій. Виявлення подібних та відмінних рис здійснювалося на основі приналежності англійської та нідерландської до західної підгрупи германських мов.

Ключові слова: модальне дієслово, перифрастична конструкція, квазідопоміжний статус, англійська і нідерландська мови.

Статья посвящена проблеме функционирования модальных глаголов и перифрастических конструкций в современных английском и нидерландском языках. Был определен статус этих глагольных групп, а также вычленены и описаны их наиболее характерные признаки. Семантический аспект исследован при тщательном сравнении английского и нидерландского языков. Также установлены четкие критерии для классификации модальных и вспомогательных глаголов, перифрастических конструкций. Определение сходства и различий осуществлялось на основе принадлежности английского и нидерландского к западной подгруппе германских языков.

Ключевые слова: модальный глагол, перифрастическая конструкция, квазивспомогательный статус, английский и нидерландский языки.

The Germanic languages being united in one large group within the huge family of the Indo-European languages are separated according to some specific phonetic and especially morphological features in particular. Germanic morphological peculiarities are numerous but the most significant ones are the features of the verb system. All the modern Germanic languages have a group of modal verbs which having common basic features may be partially different in their functions and meanings in different Germanic languages. In any case modal verbs may be traced back to preterite-present verbs gradually changing on their historical way of development. Some Germanic languages lost a few verbs, but some developed a few new ones. The most effective way to investigate these changes is to compare (two) closely relative modern languages. Modern English and Modern Dutch seem to be the most interesting for further comparison. Both the languages are well developed and operate with modal verbs to a large extent. Linguistic relativeness between these two languages may be explained if we observe the ways of English and Dutch development.

In all modern Germanic languages there are verbs, which after having lost their present, express the meaning of the lost tense by means of the preterite. Verbs of this class in the Germanic languages have, moreover, the peculiarity to substitute a new preterite form in the place of that which has undertaken the functions of the present. This new preterite is formed by means of the dental suffix of weak verbs, which is added to the plural of the original strong preterite of this class of verbs shows both the ablaut of the strong and the tense-suffix of the weak conjugation [8, 515].

The modern Germanic languages are found settled in almost exactly the same localities which were the seat of their mother dialects. The modern Frisian dialects still nestle in those dear old "Halligs" along the coast of the North Sea, between the Weser and the Elbe, and into Holstein and Schleswig. In spite of centuries of humiliation and neglect under the Norman invaders, the Anglo-Saxon (Old English) language yet holds its ground all over England and English of the present day is in its grammatical form quite as Germanic (Teutonic) as the Anglo-Saxon of the 10th century [8, 5]. The Saxons who

settled in England called themselves simply Saxons in contradistinction of the “Old Saxons”, that is, those tribes of their nation which had remained behind in the old country. Though the Saxon emigrants and the German Old Saxons must have been most intimately relation existing between Saxons and Angles, their joint enterprises and settlement in a new country, one might feel inclined to take the English Saxons as belonging to a tribe which occupied the district north of the Elbe, and which is to be distinguished from the Southern Saxons. Still the question remains to be settled, whether their language was identically the same or not [8, 9].

The Modern English language has gained in spiritual maturity what it has lost in the more material advantages of inflexional forms; and it has during the 17th and 18th centuries been worked out so elaborately that it combines the vigour of the Germanic language with the elegance of the Latin language, and must be considered completely sufficient for the expression of every thought in poetry and prose [8, 13]. All the dialects spoken in the Lowlands of Germany between the Rhine and the shores of the Baltic are comprised under the term of Low German. Anglo-Saxon is a Low German dialect, and there are belonging to the same category several others which require a passing allusion. The Old Frisian dialect extends across the north coast of Germany between the Rhine and the Elbe, and to the north of the Elbe. Though it is preserved in literary documents which do not reach back beyond the 14th century, and therefore are contemporary with the Middle, not the Old, High German literature, the Old Frisian dialect nevertheless displays a more antique cast and resembles more closely Old, than Middle, High German. The political isolation and the noble adhesion of the Frisians to their ancient laws and traditions imparted to their language also a more conservative tendency. Old Saxon is the dialect which was spoken in the German Lowlands between the Rhine and the Elbe in the district which lie at the foot of the central plateau of Germany [8, 15]. The Old Saxon is the mother of the middle Low German which is to be distinguished from the Middle German and Middle Netherlandish or Middle Dutch, are the modern derivative of which we find in Modern Low German or “Platt-Deutsch”. The Dutch language boasts of no such antique documents as we find in English and German for its literature cannot be traced further back than the sixteenth century. Still it is to be the present day a literary and national language, although confined to a small area. Flemish too was in those times the language used in the counts of Flanders and Brabant, but at a later period it had to give way before the official languages of Holland and Belgium, and its use is almost completely confined to the Flemish peasantry [8, 16].

Returning to English it is necessary to note that the profusion of complex verb forms with

a quasi-auxiliary status (*have got to*, *used to*, *be able to*) is a striking feature of present-day English. Since the true modals (understood in a strict sense as *can*, *could*, *may*, *might*, *must*, *shall*, *should*, *will*, *would*) are morphologically defective, it is commonly assumed that a number of these complex, periphrastic forms (hereafter called “periphrastics”) fulfil suppletive syntactic roles: in some cases, there is fairly general agreement about this role (with *must*, there is the past form *had to* for the wanting **musted*; with *can*, the infinitive *to be able to* for **to can*; and with *may/can* (permission), the participle *being allowed to* for **may-ing*, **canning*; in other cases, there is not so (with *will*, the infinitive *to be going to* for *to will*; and with *should*, the past form *was supposed to* for **shoulded*).

The semantic aspects of this situation are rather more obscure. A close relation between some modal-periphrastic (here — after “M-P”) pairs is standardly accepted (*must* — *have (got) to*, *should* — *ought to*), between others is less agreement as to the exact nature of the relation (*will* — *be going to*), while in certain cases a periphrastic is not obviously relatable any one modal (*is to*). In cases where a close semantic relationship is posited, this is commonly presented, whether implicitly or explicitly, as one of “synonymy” (however that term may be understood) [27, 1]. Nevertheless, certain specific semantic — or pragmatic — distinctions have often been argued for. Three well-known examples can be mentioned here: first, the association of some form of speaker involvement or orientation with *must*, in contrast to *have (got) to*; second, the relation of the explicit expression of the performance of an action to the use of *was able to*, in contrast to that of that of *could*; and third, various hypotheses to account for distinctions in use between *will* and *be going to*. Such matters have not always been assigned great importance. Thus, distinctions between *the must* — *have (got) to* pair are treated in different ways [22; 13], and, generally, in more detailed pedagogical materials; but they are ignored in [23] (however, this is rectified in [24]), and they have no established place in theoretical accounts of the auxiliary verbs.

There have been few proposals for semantic distinctions to M-P sets, as opposed to individual pairs. Three very broadly comparable approaches can be singled out here. *Firstly*, the general notion that modals are maximally unmarked items, both syntactically and semantically [4; 21], provides one obvious basis for such a contrast; the same is suggested by the statement [12, 21] that “modals have purely privative meanings, quasi — auxiliaries are additive too”. The term “quasi-auxiliary” is applied to any lexical verb that takes an information complement; in fact, however, Joos concentrates on eight commonly occurring items including, for example, *be going to*, *have to* [12, 20-30], and these correlate closely with the periphrastics that will be discussed here. *Secondly*, it is claimed in an examination of modals

and periphrastics a basic contrast between the sets as follows: the modal system is a system of hypothesis in which the speaker considers and arrives at statements of probability. The periphrastic system expresses autonomic responses to external circumstances. Both sets of items are here seen as being concerned with statements that cannot be true or false; however, while modals are represented as speaker-oriented, the validity of assertions expressed by periphrastics is specifically contingent upon some other state of action. Such comments can be related to the claim sometimes made that modals are inherently “subjective”, and periphrastics “objective”. There is some similarity between these two approaches, in that both suggest that the semantic content of periphrastic is more highly specified. The *third approach*, which will be referred to as the “Larkin / Lakoff proposal”, is relatable to second, but makes the most specific claim in this area and will be investigated in some details. Lakoff claims [14, 239] that the simple modals and their periphrases — “two parallel sets of forms” — have normally been treated as “perfect semantic equivalents” (the only exceptions cited being [16; 1; 2]) and suggests that the contrast between related pairs could be as follows: when the speaker agrees with, or takes upon himself, the atomic meaning of the modal, he can use the simple modal form. Otherwise he must use the periphrastic variant. The proposed set of pairs discussed by Lakoff is as follows modal / periphrastic: *must / have to; may / be allowed to; will / is to; should / be supposed to*. Lakoff explicitly restricts the set of pairs as above, and reports failing to find a parallel distinction between *can* and *be able to* [14, 240]. In a later discussion of this issue [15] she offers a rather different list, as follows modal / periphrastic: *must / have to; may / be allowed to; can / be able to; should / be obliged to*. Despite Lakoff’s statement to the contrary, these claims do reflect wide spread feelings about some M-P pairs; however, the Larkin / Lakoff proposal is uniquely wide in application and explicit in an area where vague or qualified comments have been more normal. This hypothesis does not seem to have been taken up by other scholars working in the field of modality in English (understood in a sufficiently broad sense to include periphrastic exponents), apart from brief comments of qualified approval by Palmer [20, 81], and of rejection by Bouma [4, 324–325].

The term “periphrastic” is used to denote a complex verb that ideally displays the following three features: (a) grammaticalization; (b) idiomaticity; (c) semantic relatedness to a central modal auxiliary. These features requires some clarification. Feature (a), grammaticalization, requires that periphrastics have in common a set of syntactic and semantic features which together suggest the existence of a grouping of some significance but with less than categorical status [18, 3–7; 5, 230–244; 9]. Feature (b), idiomaticity, requires that the meaning of a complex form is not simply a function of the meaning of its components.

This is intended to distinguish periphrastics from simple paraphrases (or paraphrastic forms). Feature (c), semantic relatedness, is the basic constraint here. Establishing truth conditional equivalence should be an appropriate way of showing whether an M-P pair are semantically equivalent, and the possibility of doing this will be explored. Before dealing with the classification of periphrastics, it is necessary, first, to set out criteria for the classification of auxiliaries, and, within them, of modals, and then go on to deal with items that are, in various ways, intermediate modal and full verb status. The following set of syntactic criteria has been widely accepted as a test of auxiliary status [19, 14–21]:

- (a) negation: the existence of *-n’t* negative forms, as in *shouldn’t* but **workn’t*;
- (b) inversion: the possibility of occurrence in first position, before the subject, as in *should you?* but **work you?*;
- (c) “code”: the possibility of recurrence without a full verb, as in *so should we* but **so work we*;
- (d) emphatic affirmation: the possibility of use, when stressed in affirmation of a denied or doubted statement, as in *but he should!* but **but he works!* (for *but he does work!*).

These criteria often referred to as the “NICE” properties, define the primary auxiliaries (*be, have, do*) and, allowing for a few anomalies, the secondary auxiliaries or modals (*can, could, may, might, shall, should, will, would, must, ought to, dare, need*). This list of modals can be narrowed down to be “pure” central group, which would exclude the last three. These three items have, in particular, the following characteristics: *ought to* (at least in standard BE) standardly requires *to* with the infinitive, while *dare* and *need* also occur as lexical verbs; in addition, *used to*, with considerable restrictions, may show NICE features, but is usually excluded Palmer terms it “very marginal” [19, 170]. Beyond these items, there are verbs commonly treated as being semantically related to modals like *is to, be going to* and *had better*, which all start with a primary auxiliary, and in that respect display auxiliary characteristics. Obviously, there has to be some way of deciding how a limit can be set to complex forms of this kind, since while items such as those mentioned are felt to be fixed units, there are also cases of a less obviously idiomatic status (*be willing to* and *be allowed to*).

A relatable, but rather more detailed, treatment of this question is provided in [24, 121–127]. The criteria for auxiliaries here are as follows:

- (a) operator in negation with *not* (*cannot*);
- (b) negation and verb contraction (*isn’t, ’ve*);
- (c) inversion of subject and operator (*will she?*);

(d) emphatic position (*I will try*);

(e) operator in reduced clauses (*can you? — no, I can't*);

(f) pre-adverb position: positional option available for frequency adverbs and disjuncts like *certainly* (*she would never / certainly believe that story* but **she believed never / certainly that story*);

(g) quantifier position (*the boys will all be there* but **the boys play all there*); (h) semantic independence of the subject, manifested in three different ways:

(1) of subject-auxiliary restrictions (*the bus ought to be here at 5* but **the bus hopes to be here at 5*);

(2) possibility of existential *there* — constructions (*there used to be a school* but **there hoped to be a school*);

(3) active-passive correspondence (*thousands of people will meet the president = the president will be met by thousands of people*; but *thousands of hope to meet the president = the president hopes to be met by thousands of people*).

Assuming that the auxiliaries as a whole can be satisfactorily listed, the modals can then be defined as a subset according to the following two syntactic criteria [19, 26]: (a) no *-s* form: thus **he shoulds*; (b) no nonfinite forms: thus **to shold, shoulding, shoulded*; hence no co-occurrence: thus *I should can go*. There are following criteria for the characterization of the modals [24, 127–128]: (a) construction with the bare infinitive (*they must go* but *they ought to go*); (b) finite functions only; (c) no 3rd person singular inflection; (d) abnormal time reference (*he might return next May*); (e) is not simple: this refers to the fact that past forms of modals can be used in ways not available to other verbs — thus, *it was possible he will return next May* does not correspond to the standard epistemic sense of the *he might return next May*. On the other hand, the form in question, *might*, is not itself regularly available for past time reference (thus, **he might return yesterday*, to parallel *he may return today / tomorrow*). This means that it is doubtful how far forms like *might* and *should* can be treated as past tense of *may* and *shall*, respectively, except in specific uses, such as in reported speech. The modals do, in fact, generally have anomalous potential for time reference (with *must*, that *must be done later in the summer*), where *must* has future reference; but with *have to*, that *has to / will have to be done later in the summer*, with restriction on these uses, suggesting that *must* has wider temporal reference. This criterion for modals will be relevant to the comparison of certain M-P pairs below.

Finally, we must consider the question whether it is at all possible to define a set or sets of items

intermediate in status between auxiliaries (including modals) and lexical verbs. This is very obviously a confusing area, above all on account of overlapping criteria and variable usage, and some accounts have emphasized the non-categorical nature of any classification, and have seen question in terms of gradience between two relatively clearly defined poles. The most extensive description is provided in [24], but first it is necessary to mention two other relevant accounts. Huddleston, in an attempt aimed at descriptive classification, sets out syntactic data for 37 items ranging from auxiliaries to catenatives such as *begin* and *try*, according to 30 parameters; in toto since variation in use is allowed for, the overall picture this produces is very complex, and no attempt is made to subcategorize the items under discussion. Rather more simply, in [3] it is taken a set of ten items, ranging in order from *should*, an unquestionable auxiliary, through a group with roughly decreasing claims to auxiliary status — *ought to, used to, got to, be supposed to, have to, be going to, want to* and *try to regret to*, the last having none of the features associated with auxiliaries. The investigation is particularly interested in the gradience of the items under discussion, and in the potential state of transition of the intermediate items (between *should* and *regret*) towards full auxiliary status.

The scheme set out in [24, 136–148] involves four distinct categories between central modals and full verbs, listed as (b) — (e) below; although these categories are listed separately, they are treated as, ultimately, constituting a gradient:

(a) central modals (*can, could, may, might, shall, should, will, would, must*);

(b) marginal modals (*dare, need, ought to, used to*);

(c) modal idioms (*had better, would rather, would sooner, be to, have got to*); “less common idioms”: *would (just) as soon, may/ might (just) as well, had best*;

(d) semi-auxiliaries (*have to, be able to, be about to, be bound to, be going to, be obliget to, be supposed to, be willing to, be apt to, be due to, be likely to, be meant to, be unable to, be unwilling to*);

(e) catenatives (*appear to, keep + -ing*);

(f) main verbs.

To consider these sub-categories in turn, (a) is the set of items that fully meet the NICE criteria [19, 14–21], while (b) contains the four items that do so restrictedly, (c) is a group of items that are auxiliary-like in that their first element is an auxiliary, and modal-like in that they have no non-finite forms, and thus cannot co-occur with modals. Presumably the modal idioms, like the preceding two categories, are to be considered a closed set. Group (d) are also

idiomatic structures, formed of *be x to* (*x* being on adjective or participle, with the sole exception of *about*), apart from the item *have to*. These items differ crucially from the modal idioms in that they do have non-finite forms and can co-occur with modals. A striking feature of this syntactically based classification is the fact that the items *have to* and *have got to* are listed in different sets, although semantically they are always treated as close, if not synonymous. The boundaries of class (d) are not clear, and the last two items are introduced as doubtful members. Catenatives, group (e), are more obviously an open class, and can simply be treated as main or lexical verbs that enter into particular syntactic structures, while having certain syntactic and semantic similarities to semi-auxiliaries. The term “catenative” is used as in the text by [17:ch 8; 11:ch 5, 6; 19: ch 9], but has been used rather differently in the American tradition, by Twaddell [26]. For Twaddell, being catenatives is “a property of a construction, not of given verbs” [26, 22], and he applies the term variously to items termed “catenatives” in the text above as well as to “decaying modals” such as *ought to* and to items such as *be going to*.

There is no doubt that English and Dutch are related languages and their relative bounds are reflected in different ways showing the long and interesting process of their mutual coexistence and influence on each other. Separating the distinct elements and differences between them helps to find specifications in some branches, particularly in the field of modal verbs (their grammatical forms and periphrastics). The West Germanic languages being our special objects in this investigation, have some adjacent districts, their family likeness (between modal verbs and periphrastics) is more intimate and obvious. Some modal verbs have gradually become extinct in proportion to the amalgamation of periphrastics. Developing periphrastics as substitutes of lost modal grammatical forms present day vocabulary has consequently adopted a certain stock of these periphrastic structures (formed without modal verbs), part of which are still preserved in the active vocabulary of the present day. Like the great majority of studies in this area, this description is primarily at sentence level. Direct comparison of English and Dutch modal verbs at the sentence level provides adequate contextualization. The Dutch language operates with auxiliary verbs (*hulpwerkwoorden*), they are used for forming tenses and voices. Modal verbs (*modale hulpwerkwoorden*) express possibility, desire, necessity, suppositional meaning. Modal auxiliaries are verbs which help or complement another verb. Dutch has four modal auxiliaries which form a separate category not only by virtue of their use, but also because of their formation (*kunnen, mogen, moeten, willen*) [25, 127]. Modal verbs can have more than one meaning. In the past-tense form they often have a conditional meaning in the present tense [25, 128].

Kunnen = possibility or ability:

Ik kan niet gaan = I cannot go. *Zij kan goed schrijven* = She can write well. *Konden jullie niet komen?* = Couldn't you come? *Dat heft zij nooit gekund* = She has never been able to. *Dat kon well eens moeilijk zijn* = That could well be difficult.

Mogen = permission or possibility:

Jij mocht niet gaan = You were not allowed to go. *Mogen wij het zien?* = may we see it? *Hij mag dat niet doen* = He must not do that. *Mocht u hem spreken, zeg hem dat alles in orde is* = Should you (if you should) speak to him, tell him that everything is all right.

Moeten = obligation or certainty:

Je moet het doen = You must do it. *Moest jij ook werken?* = Did you have to work too? *Ik moet nu weg* = I ought to/ should go now. *Hij moet nog komen* = He hasn't come yet. *Zij moet het weten* = She must know it. *Dat moest hij niet doen* = He shouldn't do that.

Willen = desire:

Wil je het even voor me doen? = Do you mind doing it for me? *Hij wilde (wou) het niet zeggen* = He did not want to say it. *Zij hebben het altijd gewild* = They always wanted to. *Ik won graag een kilo aardappelen hebben* = I would like (to have) a kilogram of potatoes [25, 129].

It is necessary to note that the verb *moeten* (*must, to have to*) is regular in the present tense: *Ik moet* = I must; *wij moeten* = we must. The verb *mogen* (*may, be allowed to*) is irregular in the present tense: *Ik mag* = I may; *wij mogen* = we may. The verb *kunnen* (*can, be able to*) is irregular and needs some attention: *Ik kan* = I can; *wij kunnen* = we can; *U kan / kunt* = you can. These three verbs (called modal auxiliary verbs) express the idea that an action needs to be done, or that it is wished that it be done. They do not themselves convey the idea of action; they are used with the infinitive of an action verb, which in Dutch goes to the end of the sentence:

Ik moet naar de winkels traat gaan. = I have to go to the shopping street.

Mag ik iets u vragen? = May I ask you something?

Kan ik u helpen? = Can I help you? [7, 47–48].

Kunt U me zeggen waar we wonen? = Can you tell me where we live?

Mag ik Uw pas zien? = May (can) I see your passport? [6, 15, 34].

Dutch modal verbs are involved into the construction (*mogen van; moeten van; niet hoeven van*). This construction is hard to match in English, but it implies actual or implied permitter of the action by *van*:

Dat mag je niet van moeder. = Mother says you are not allowed to do that.

Van wie mag(ik) dat niet? = Who says I can't do that?

Dat moet ik wel van mijn ouders. = My parents say I have to.

Van mijhoef je niet te komen. = As far as I am concerned you don't need to come.

Dat hoeft niet van mijn hospita. = *My landlady says I don't have to.*

As is clear from these examples, negation of *moeten* changes the meaning:

Ik kan zwemmen. = *I can swim.*

Ik wil niet zwemmen. = *I don't want to swim.*

Ik mag zwemmen. = *I am allowed to swim.*

Ik moet zwemmen. = *I must swim.*

Ik hoef niet te zwemmen. = *I do not have to swim (Bel.)*

Ik moet niet zwemmen. = *I do not have to swim.*

Constrution *niet hoeven te* + Infinitive means *not to have for Infinitive*. This verb is only used in negation [25, 129–130].

Ik mag niet klagen. = *I can't complain.* = *I mustn't grumble.*

Dat mag niet. = *That is not allowed.*

Hij mag het niet doen. = *He must not do it.*

Hij moet het niet doen. = *He does not have to do it* [6, 34].

In Dutch, however, unlike English, you can often leave out the action verb and simply express the idea with these so-called modal auxiliaries:

Ik moet naar de school. = *I have to go to the school.*

Mag ik een bier? = *May I have a beer?*

Kan ik naar de winkelstraat? = *Can I go to the shopping street?* [7, 48].

When modal verbs are used independently, without an action verb, its meaning (*gaan*, *komen*, *does*, ...) is very frequently understood:

Ik kan het niet (doen). = *I cannot do it.*

Hij moet vroeg weg (gaan). = *He must leave early.*

Zij wil niet naar huis (gaan). = *She does not want to go home.*

Je mag niet naar binnen (gaan). = *You may not come / go in.*

Any of the modals can be used in an expression where they are introduced by *het* or *dat* and where the subject is merely implied:

Dat mag (niet). = *That is (not) possible.*

Dat hoeft niet. = *You do not need to do that.* = *That does not to be done.*

Het moet wel. = *It can't be helped.* = *It must be done* [25, 130].

Het mag (kan) waarzijn. = *It may be true* [6, 34].

Dutch modal auxiliaries show the variation of their meaning in different tenses, particularly in past simple:

De man wilde me waarschuwen. = *The man wanted to warn me.*

Kon je hem niet helpen? = *Were you not able to help him?*

U mocht hem niet storen. = *You were not allowed to disturb him.*

Wij moesten vijf minute wachten. = *We had to wait for five minutes.*

These verbs in the perfect tense are not formed with the past participle, but with the infinitive. For verbs with *te* + Infinitive, the *te* is dropped, and they also are not formed with the past participle but with the infinitive:

De man wilde me waarschuwen. = *The man wanted to warn me.*

Kon je hem niet helpen? = *Were you not able to help him?*

U mocht hem niet storen. = *You were not allowed to disturb him.*

Wij moesten vijf minute wachten. = *We had to wait for five minutes.*

These verbs in the perfect tense are not formed with the past participle, but with the infinitive. For verbs with *te* + Infinitive, the *te* is dropped, and they also are not formed with the past participle but with the infinitive:

De man heft me willen waarschuwen. = *The man has wanted to warn me.*

Hebje hem niet kunnen helpen? = *Have you not been able to help him?*

U heft hem niet mogen storen. = *You haven't been allowed to disturb him.*

Wij hebben vijf minute moeten wachten. = *We have had to wait for five minutes.*

Logic would seem to call for the use of *hebben* in the perfect tense of modals such as *kunnen* or *mogen*. Nevertheless, Dutch refuses as stoutly as any other language to be "logical". When an action verb occurs in a sentence like this, many speakers and not a few writers seem to be influenced by the perfect auxiliary of this verb (*hij is gemoken*; *wij zijn gegaan*), and say *hij is niet kunnen komen*; *wij zijn niet mogen gaan*, and so on [25, 132–133].

The sense of future time in Dutch is generally expressed with the same form of the verb as the present. Dutch does have a future form for its verbs, however, and this is used when you wish to stress intension:

Zullen wij de roltrap nemen? = *Shall we take the escalator?*

Dat zal ik doen. = *I shall / will do that.*

This tense is formed by using the verb *zullen* with the infinitive of the verb expressing the idea:

Ik zal gaan. = *I shall go.*

Wij zullen gaan. = *We shall go.*

The future can also be formed by using the verb *gaan* (to go) with the infinitive of the verb expressing the idea, as in English:

Ik ga kopen. = *I am going to buy.*
Wij gaan kopen. = *We are going to buy* [7, 76].

The verb *zullen* might be said to function as one in expressing conjecture, probability or inevitability. What *zullen* has in common with the modal verbs:

(1) That it syntactically acts exactly the same: the infinitive of the action verb normally stands at the end (*Ik zal het morgen doen.* = *I shall / will do it tomorrow.* *Wij zullen naar de stad moeten gaan.* = *We shall / will have to go down town.*)

(2) That past tense forms are used to express present but conditional meanings exactly as they are in English (*Dat zou hij nooit doen.* = *That he would never do.* *Zoe je dat misschien voor me kunnen doen?* = *Would you perhaps be able to do that for me?* *Eigenlijk moest het morgen klaar zijn.* = *It really ought to be ready tomorrow.* *Ik wou graag wat citroenen hebben.* = *I would like to have some lemons.* *Mocht hij dat toevallig niet weten, ...* = *If by chance he should not know that, ...* *Ik wou dat ik het kon!* = *I wish I could*) [25, 138–139]. Other meanings of *zullen* to express not what is true, but what is probably true right now:

Dat zal wel erg moeilijk zijn. = *That must be pretty hard.*

Hij zal wel heel knap zijn. = *He probably is quite smart.*

Zezullen dat wel gezien hebben. = *They've no doubt seen that.*

Dat zal wel. = *Probably so* [25, 139].

There is also a group of verbs that can be used together with an infinitive (the full verb), but in these cases *te* will have to be inserted before the infinitive. Some of these verbs are: *hoeven* = *have to*; *proberen* = *try*; *vergeten* = *forget*; *staan* = *to be*; *zitten* = *to be*; *beginnen* = *start*; *beloven* = *promise* (*U hoeft niet lang te wachten.* = *You don't have to wait long.* *Ik probeer te komen.* = *I am trying to come.* *Wij vergeten boodschappen.* = *We forget to do the shopping.* *Hij staat te wachten.* = *He is (stands) waiting.* *Ik zit te lezen.* = *I am reading.* *De trein begint te rijden.* = *The train starts to move.* *Ik beloof te komen.* = *I promise to come*). There are also such verbs as: *Ik durf niet te kijken.* = *I don't dare to look.* *Ik weiger dat te geloven.* = *I refuse to believe that* [7, 90]. Whatever meaning is intended normally becomes clear from the context. *Mogen*, *moeten*, *hoeven* express the idea that something needs to be done or that it is wished that it be done. *Moeten* could mean *must*, *have to*, *need to*, *should*: *Ik moet boodschappen doen.* = *I have to / must / need to / should do some shopping.* *Mogen* means *may*, *being allowed to*:

Ik mag hier fotograferen. = *I am allowed to take pictures here.*

U mag hier niet roken. = *You are not allowed to smoke here.*

Dat mag je niet doen. = *You are not allowed / supposed to do that.*

Mag ik u iets vragen? = *May I ask you something?*
May ik een enkeltje Haarlem? = *Can I have a single to Haarlem?*

Hoeven is normally used when you do not have to do something:

U moet lang wachten. = *You have to wait a long time.*

U moet komen. = *You have to come* [7, 91–92].

There is a certain semantic resemblance between *willen* (*to want*) and *gaan* (*to be going to*), they are closely connected with context:

Ik wil bellen. = *I want to phone.*

Wil jij een appel? = *Do you want an apple?*

Zij willen wat drinken. = *They want to drink something.*

These verbs are used very frequently and are often in conjunction with another verb which then appears in its full form (the infinitive) at the end of the sentence:

Ik wil bloemen kopen. = *I want to buy flowers.*

Ik ga bellen. = *I'm going to phone.*

Wij willen wat drinken. = *We want something to drink.*

Zij gaan boodschappen doen. = *They are going to do shopping* [7, 90].

It is possible to find a set of correspondence between Dutch and English grammatical forms incorporating modal verbs and periphrastics:

U hoeft niet ... = *you don't have ...;*

Ik durf wel ... = *I do dare ...;*

Wij gaan ... = *we're going ...;*

Ik moet ... = *I have to / must ...;*

Wil jij ... = *Do you want ...;*

Hij kan ... = *He can ...;*

Mag ik ... = *May I / Can I ...;*

Ga jij ... = *Are you going to ...*

In the field of modal verbs modern English and Dutch show different stages of these languages on their way of transforming the synthetical structures into analytical ones. The English language being among all the Germanic ones the most progressive according to analytisation demonstrates the absence of infinitive and participial (I, II) forms for modal verbs, absence of their future, perfect forms, functioning past forms only for a few modal verbs, impossibility of cooccurrence for two modal verbs in one common grammatical structure. As a reflection of these restrictions there is a very well developed group to periphrastics which not only compensates the lack of grammatical forms but demonstrates the tendency of further analytisation. Periphrastics having the property of flexibility to such a degree that they are able to cover all the cases of the field of modality that cannot be covered with modal verbs. Dutch operates with modal verbs and has only a few undeveloped periphrastics.

The aim of this study was to investigate the functioning of periphrastic verbal items in relation to the modals they seem to relate to, and, more specifically, to consider the possibility that there are systemic distinctions to be observed between the use of the two sets of items in English and Dutch. The focus of the investigation was the proposal, widely expressed in various forms but particularly associated with Lakoff [14; 15] and Larkin [16], that modals express speaker-related meanings and

intentions, while periphrastics express modal values that arise externally or independently of the speaker. English and Dutch having some correspondence in the modal verb groups (*can* = *kunnen*; *may* = *mogen*; *must* = *moeten*; *will* = *willen*; *would* = *wilde* (*wouden*); *shall* = *zullen*; *should* = *zouden*; *dare* = *durven*) demonstrate some difference in meanings and functions. Dutch mostly operates with different grammatical forms but English does with periphrastics.

REFERENCES

1. Binnic R.I. Will and be going / R.I. Binnic // Papers from the 7th Regional Meeting of Chicago Linguistic Society. — Chicago : Chicago Univers., 1971. — P. 40–52.
2. Binnic R.I. Will and be going II / R.I. Binnic // Papers from the 7th Regional Meeting of Chicago Linguistic Society. — Chicago : Chicago Univers., 1972. — P. 3–9.
3. Bolinger D. Wanna and the Gradience of Auxiliaries / D. Bolinger // G. Brettschneider and C. Lehmann, eds. *Wege zur Universalie for schung*. — Tübingen : Narr, 1980. — P. 292–299.
4. Bouma L. On Contrasting and Semantics of the Modal Auxiliaries of German and English / L. Bouma // *Lingua*. — N. Y., 1975. — № 37. — P. 313–339.
5. Croft W. Typology and Universals / W. Croft. — Cambridge : CUP, 1990. — 311 p.
6. Dutch Course. Explanatory Notes. — L. : Hodder Headline Plc., 1994. — 293 p.
7. Gilbert L. Dutch. Acomplete Course for Beginners. Teach yourself books / Lesley Gilbert, Gerdi Quist. — L. : Hodder Headline Plc., 1994. — 293 p.
8. Helfenstien J. A Comparative Grammar of the Teutonic Languages / James Helfenstien. — L. : Macmilan and Co., 1870. — 537 p.
9. Hopper P.J. Grammaticalization / P.J. Hopper, E.C. Traugott. — Cambridge : CUP, 2003. — 296 p.
10. Huddleston R. Criteria for Auxiliaries and Modals / R. Huddleston // *Studies in English Linguistics for Raundolph Quirk*. — L. : Longman, 1980. — P. 65–78.
11. Huddleston R. Introduction to the Grammar of English / R. Huddleston. — Cambridge : CUP, 1984. — 483 p.
12. Joos M. The English Verb Form and Meanings / M. Joos. — Madison : University of Wisconsin Press, 1968. — 251 p.
13. Kruisinga E. A Handbook of Present-day English. P II: English accidence and syntax 1 / E. Kruisinga. — Utrecht : Kemink ez Zoon, 1925. — 357 p.
14. Lakoff R. The Pragmatics of Modality / R. Lakoff // Papers from the 8th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. — Chicago : Chicago Univers., 1972. — P. 229–246.
15. Lakoff R. The 'Dear Robin' Column / R. Lakoff // *CATESOL New*, January 1981 (quoted in *The Lingistic Reporter*). — N.Y. : Logman, 1981. — 23/8. — P. 2.
16. Larkin D. Some Notes on English Modals / D. Larkian // *Syntax and semantics. Notes from the linguistic underground*. — N. Y. : Academic Press, 1976. — Vol. 7. — P. 387–398.
17. Matthews P.H. Syntax / P.H. Matthews. — Cambridge : CUP, 1981. — 306 p.
18. Palmer F.R. Mood and Modality / F.R. Palmer. — Cambridge : CUP, 1986. — 243 p.
19. Palmer F.R. The English Verb / F.R. Palmer/ — London : Logman, 1987. — 268 p.
20. Palmer F.R. Modality and the English Modals / F.R. Palmer. — L. : Longman, 1990. — 196 p.
21. Perkins M.R. Modal Expression in English / M.R. Perkins. — L. : Pinter, 1983. — 186 p.
22. Poutsma H. A Grammar of the Late Modern English. Part 1. The sentence sectional. The elements of the sentence / H. Poustma. — Groningen : Noordhoof, 1904. — 812 p.
23. Quirk R. A Grammar of Contemporary English / R. Quirk, S. Greenboum, G. Leech, J. Svartvik. — L. : Longman, 1972. — 1120 p.
24. Quirk R. A Grammar of Contemporary English / R. Quirk, S. Greenboum, G. Leech, J. Svartvik. — L. : Longman, 1985. — 1779 p.
25. Shetter W.Z. Dutch. An Essential Grammar / William Z. Shetter, Inge van der Cruysse-Van Antwerpen. — L., N.Y. : Routledge Taylor and Francis Group, 2006. — 322 p.
26. Twaddell W.F. The English Verb Auxiliaries / W.E. Twaddell. — L. : Provindence brown UP, 1963. — 221 p.
27. Westhey P. Modals and Periphrastics in English / Paul Westney. — Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995. — 225 p.

АРХАІЧНІ ПРАВОВІ ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОВИНИ У ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Федорова А.О.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

*У статті встановлюються джерела архаїчних правових термінів на позначення провини у германських та слов'янських мовах. На матеріалі германських, слов'янських мов виводяться семантичні моделі, за якими відбувся розвиток зазначеного поняття. Лексеми, що мають безпосередній стосунок до аналізованих правових термінів, розглядаються з позицій порівняльно-історичного мовознавства. Пропоноване дослідження ще раз на мовному матеріалі доводить взаємозв'язок таких інститутів, як право й релігія. Увага зосереджена на давніх правових термінах лексико-семантичної групи «провина», які сягають і.-є. етимонів **cei-* — «переслідувати, наступати», *(s)*ker-* — «вигинати, кривити, крутити» та прагерм. кореня **geld-* — «платити, жертвувати».*

Ключові слова: етимологія, семантика, семантична модель, індоєвропейський, провинна.

*В статье устанавливаются истоки архаических правовых терминов для обозначения вины в германских и славянских языках. На материале германских, славянских языков выводятся семантические модели, по которым шло развитие упомянутого понятия. Лексемы, имеющие непосредственное отношение к анализированным правовым терминам, рассматриваются с позиций сравнительно-исторического языкознания. Предлагаемое исследование еще раз на языковом материале подтверждает взаимосвязь таких институтов, как право и религия. Внимание сосредоточено на древних правовых терминах лексико-семантической группы «вина», которые восходят к и.-е. етимонам **cei-* — «преследовать, наступать», *(s)*ker-* — «выгибать, искривлять, крутить» и прагерм. корню **geld-* — «платить, жертвовать».*

Ключевые слова: этимология, семантика, семантическая модель, индоевропейский, вина.

*The origins of the archaic legal terms to the nomination of guilt in the Germanic and Slavonic languages are determined in the article. Semantic models, which reveal the development of the above-mentioned notion, are deduced in the article using the material of the Germanic, Slavonic languages. The lexemes, which have a direct relation towards the analyzed legal terms, are observed from the point of view of Comparative-Historical Linguistics. The suggested study (based on the linguistic material) corroborates once again the interconnection of such institutes as law and religion. Our attention is focused on ancient law terms of the lexico-semantic group "guilt" which date back to the Indo-European etymons **cei-* — "pursue, chase, follow, hunt", *(s)*ker-* — "arch, curve, bend, twist" and Proto-Germanic root **geld-* — "pay, sacrifice".*

Key words: etymology, semantics, semantic model, Indo-European, guilt.

Пропонована стаття орієнтована на вивчення термінології права (а саме — термінів на позначення провини) не тільки як факту мовної історії. Головним завданням нашої розвідки є виявлення сукупності номінацій лексем на позначення правового поняття «провина». Для більш повного аналізу досліджуваного феномена залучимо праці, пов'язані з історією, культурою, міфопоетикою індоєвропейських народів.

В'яч. Вс. Иванов та В.М. Топоров у статті «Про мову давнього слов'янського права» висловлюють погляди щодо першого порушення установленого порядку, що означає велику провину всього людства: «Не виключено, що у праслов'ян (як і в інших індоєвропейських племен) "передправовий" комплекс виник довкола основного міфу, який якраз і описує перше порушення його традицією установленого порядку, покарання того, хто переступив порядок та порушив тради-

цію, і відновлення нестачі» [4, 223]. На основі вже століттями установлених вірувань та традицій у слов'янській народній культурі сформувалася певна система «побутових» заборон і приписів, яких необхідно дотримуватися, щоб не порушити існуючого балансу; крім цієї системи існують ще дві нормативні системи — це весь корпус релігійних регламентацій життя і звичаєве право. Той, хто порушить ті чи інші заборони (писані чи неписані), візьме на себе провину, відповідно і гріх. Адже, за народними уявленнями (див., напр., статтю С.М. Толстої «Злочин і покарання у світлі міфології»), будь-яка дія, вчинок людини отримують певний відгук світу, природи, космосу, а вчинок чи дія, що порушує «норму» (тобто існуючі негласні заборони), порушує також рівновагу світу і загрожує негативними наслідками для світу та людини [6, 374]. Аналізу феноменів провини, гріха у філологічному, філософському, історичному, культурологічному аспектах при-

святили свої праці як вітчизняні, так і зарубіжні науковці [1; 2; 3; 5; 8].

Вивчення історії термінологічної семантики (провина) передбачає спостереження за значенневою еволюцією аналізованих лексем. Це стає можливим завдяки урахуванню всіх засвідчених синхронних станів семантики досліджуваних слів протягом їхньої писемної історії. Для зручності схема еволюції значення буде представлена у вигляді динамічної моделі семантики (ДМС).

1. Семантична еволюція архаїчних правових термінів на позначення провини у германських мовах

1.1. ДМС: приносити жертву → платити → бути винним; плата → провинна, гріх

Англ. **guilt** — вина, провинна, почуття провини, провинність, винуватість, гріх, юр. кáраність та похідні **guilty** — винний, винуватий, злочинний, **guiltiness** — винність, провинність, кáраність, **guiltless** — невинний, що не знає чогось, що не вміє робити чогось (< с.-англ. *gult, gilt*, < д.-англ. *gylt*), пор. ще сучасні англійські вирази: **guilt complex** — комплекс провини, **to bear guilt for smb** — приймати провину за когось, **to admit one's guilt** — визнавати свою провину, **to expiate one's guilt** — спокутувати, загладжувати свою провину, **to establish smb.'s guilt** — встановити чию-небудь винуватість та **guilt-ridden** псих. — що страждає від усвідомлення своєї вини [25, II, 504; 27, 163; 29, I, 686; 30, 95; 35, 1350]. Цікаво, що англійська лексема **guilt** у словнику "Chambers's Etymological Dictionary of the English Language" (CEDEL) [24, 218] має тільки юридичні значення, тоді як в інших сучасних тлумачних та етимологічних словниках фіксується ще й релігійне, а саме — «гріх».

Для глибшого розуміння витоків формування зазначеної аналізованої лексеми **guilt** звернімося до д.-англ. **gylt** (*gilt, gelt, gielt*) (вина, провинна, провинність, злочин, гріх, порушення, провинна, правопорушення, образа, помилка, хиба, неправомірність, борг, заборгованість, штраф, пеня, втрата (прав, майна, посади), позбавлення (прав, майна, посади), конфіскація), від якого походить суч. англ. **guilt**, пор. ще похідні **gyltan** (скоїти злочин (провину) або гріх, бути винним у чомусь), **gyltend** (дебітор, боржник, злочинець, правопорушник), **gyltig** (винний, винуватий, зобов'язаний, зв'язаний зобов'язанням, змушений; неодмінний), **gylting** (що грішить; гріх, провинна, помилка), **gyltlic** (грішний, гріховний, нечестивий, злочинний, огидний). Також пор. це слово ще у контексті *Man geütlagode Ælfgar būtan Ælcan gylte* (Елфгар був оголошений поза законом без доведення винуватості) [21, 494; 33, 330–331].

Е. Кляйн говорить про те, що невідомо, звідки походить англ. **guilt** (< с.-англ. *gult, gilt*, < д.-англ. *gylt*). Е. Партрідж зауважує, що д.-англ. **gylt** має незрозуміле походження, але разом з тим стверджує, що ця лексема споріднена з д.-англ. **scyld**, д.-сканд. **skuld** (гріх, вина, провинна), дат. **skyld** (борг, вина, проступок) і, можливо, з д.-в.-н. **sculd**, с.-в.-н. **schult, schulde**, нім. **Schuld** (вина, провинна, борг, зобов'язання). У словнику CEDEL знаходимо, що англ. **guilt** етимологічно тотожне нім. **Gült, Gülte** (застава земельного наділу, дохід із земельної ділянки, натуральна чи грошова повинність, оброк, борг, іпотечний борг), дат. **giæld, gjæld** (борг), д.-сканд. **gjalld** (плата, компенсація, борг) [23, 1183–1184; 24, 218; 29, I, 686; 30, 827; 32, 107; 34, 345; 35, 1350; 39, 323].

В.В. Левицький наводить гніздо слів, серед яких норв., дат. **gild** (борг), д.-англ. **un-gylde** (неоплачений), нім. **gültig** (законний), с.-в.-н. **gülte** (оброк, платіж, борг) (герм. ***geldja-/guldja-**), що пов'язані з інтерпретаційною базисною морфемою (герм. ***geld-** — платити, жертвувати). У цій же словниковій статті автор в першу чергу наводить д.-англ. лексему **giældan** (платити) і зауважує, що значення «платити» розвинулося на основі значення «жертвувати < приносити жертву», що в свою чергу може виникати або на основі поняття «різати», або на базі значення «палити, горіти» [13, 209–210]. Наведені лексеми (нім. **gültig**, с.-в.-н. **gülte**), безперечно, позначають юридичні поняття і мають пряме відношення до англ. **guilt**, що також знаходить своє підтвердження у словнику CEDEL, де зазначається, що англ. **guilt** етимологічно тотожне нім. **Gült**.

Е. Уіклі коментує, що NED (New English Dictionary, 1884) заперечує зв'язок д.-англ. лексеми **gylt** з д.-англ. **giældan**. Проте сам автор зауважує, що нім. **Schuld** одночасно має такі значення, як «вина, провинна» і «борг» [40, 674]. Тобто автор вважає цілком імовірним те, що д.-англ. лексема **gylt** належить до того ж гнізда слів, що й д.-англ. **giældan**, а отже, підтверджує думку В.В. Левицького (див. вище).

Наведемо розширено матеріал германських мов, який належить до аналізованого гнізда слів. Так, д.-сканд. **gjald** — плата, компенсація, штраф, покарання, стягнення, податок [38, 169];

д.-ісл. **gildi** (*gjalda*) — плата (за щось), податок, обов'язок платити податок, відшкодування, компенсація, покарання, розплата (за гріхи, злочиння), ціна; а також банкет, урочистий обід; гільдія, цех; часто вживається у складних словах **skatt-gildi** — податок, збір, плата за рахунком (пряме і перен. значення), **skulda-gildi** — плата боргів, ~ д.-англ. **weregild** [18, 237; 28, 199–200];

суч. норв. **gjeld** I — борг, **stå i gjeld** — бути у боргу по відношенню до когось, бути зобов'язаним комусь, **gjeldbundet** — зв'язаний боргами, **gjeldfri** — вільний від боргів, **gjelde** I — мати силу, діяти

(про закон) та ін. i *gjælde* II заст. — платити, виплачувати [11, I, 307];

дат. *gæld* (в інших словниках зустрічається інше написання (див. вище) — борг, *gældbetyngt* — обтяжений боргами, *den gældende lov* — чинний закон, *gældsafvikling* — ліквідація заборгованості [10, 248–249].

Розглянемо також д.-англ. лексему *scyld*, що має такі значення у словнику Дж. Босворта та Т.Н. Толлера: провина, вина, усвідомлення провини, гріх, злочин, помилка, проступок, порушення, борг, боргове зобов'язання, збори, податки; *scyldan* — обвинувачувати, звинувачувати, ставити за провину, приписувати (провину), записувати в борг; *scyld-full* — винний, винуватий, грішний, нечестивий, злочинний; *scyld-hæta* — той, хто вимагає борг, бейліф, судовий пристав, судовий виконавець; *scyld-hete* — ворог, супротивник; *scyldig* — винний, винуватий, злочинний, грішний, гріховний [21, 846–847].

Етимологічно тотожною лексемою д.-англ. *scyld* є суч. норв. *skyld* (борг, рідк. податок, гріх, проступок, провина) та ціла низка похідних: *skyldbevisst* (що визнає свою провину), *skyldbrev* (боргове зобов'язання, розписка), *skyld* (бути винним комусь, мати зобов'язання), *skyldfri* (невинуватий, що не має боргів), *skyldfølesle* (почуття провини), *skyldid* (винний комусь, зобов'язаний, винуватий) та ін. [11, II, 202–203]; дат. *skyld* (борг, вина, проступок), *skyldbevidst* (винуватий), *skyld* 2 (бути винним комусь), *skyldig* (винуватий, зобов'язаний), *skyldner* (боржник), *være skyld i ngt* (бути винним у чомусь) та ін. [10, 202–203; 20, 373–374; 37, 176].

Поняття «провина», безперечно, містить в собі як релігійний, так і юридичний складники, що прослідковується у семантичній моделі *принести жертву* → *платити* → *бути винним*; *плата* → *провина*, *гріх*.

2. Семантична еволюція архаїчних правових термінів на позначення провини у слов'янських мовах

2.1. ДМС: *переслідувати, наступати* → *винити*; *переслідування* → *вина*, *провина*

Д.-рус. *вина* — причина, підвалини, засади; вина, провина, проступок, гріх: «слышавъ же о братѣ яко въ тѣмъниці естъ вины не вѣдяще» (Патерик. Син., XI–XII вв.). У давньоруських текстах знаходимо давні формули (див. нижче), які перегукуються з уже виведеними нами, що сягають індоевропейської доби [9]. Крім попередніх значень, д.-рус. лексема *вина* має ще такі: осуд, ограда; покарання, відомщення, помста, право суду; *въ винѣ воленъ* — що має право діяти певним чином з власної волі, в праві осудити, покарати. Сюди ж належить д.-рус. *винити* — звинувачу-

вати, визнавати винним, судити, осуджувати, карати; *Царь Махмет выдал имъ (судьям) книги судебныя, по чему имъ винити и правити* (XVII ст.), *винитися* — зізнаватися, *винность* — винуватість; *винный* — прикм. до вина; *винование* — вина, провинність; *виновати* — те ж, що *винити*, *виновновати* — звинувачувати [16, 179–184].

У «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.» Л.Л. Гумецької лексема *вина* має такі значення: 1) (проступок) вина, провина; 2) грошовий штраф, тут же зустрічаємо *вина головнал* — пеня за вбивство; 3) судова справа; 4) оплата за суд; 5) (загроза) кара, покарання; 6) позичені гроші, борг; 7) (зобов'язання) повинність; 8) (основа для вчинку) причина [17, I, 173–174].

Поряд з д.-рус. та ст.-укр. лексемами стоять укр. *винá* (вина, провина, борг), *виновáтель* (обвинувач), *виновáцтво* (винність), *винувáтість*, *повинність*, *провинність* та однокореневі дієслова *винити*, *винуватити*, *звинувачувати*, *провинувáтитися* (провинитися), в.-луж., н.-луж., пол. *wina* (вина, провина), *wipny* (винуватий), рос. *вина* (вина, провина; причина, підвалини, засади), болг. *винá*, чес., слц. *vina*, псл. *vina* ~ лит. *vaina* (помилка), лтс. *vaĩna* (провина), *atvainòt* (вибачити), прус. *entwinūt* (вибачити; виправдати), можливо, також лат. *vindex* (месник, тобто той, хто назначає пеню), *venor* (полюю), д.-інд. *vēti* (переслідує, мчить, рветься), *váyati* (направляється, прямує (куди́сь)) (< i.-e. **uei-* — «переслідувати, наступати») [12, I, 376–377; 15, I, 84; 19, I, 316; 22, 622; 36, 1123–1124].

На основі проаналізованого матеріалу нам вдалося виокремити формули з давньою лексемою *вина*, що мають різне значення:

1) звинувачувати когось у чомусь, звалювати вину на когось, покласти провину на когось: ст.-укр. *вину ставляти* (И такъ <...> онъ на вашу милость сию вину ставляетъ, рекучы што онъ не радъ бы былъ тому, што межи вашою милостью зъ великимъ княземъ московскимъ такого дело сталоса (1499 р.) [17, I, 174]); д.-рус. *въ вину ставити, поставити* (Только того мы, христианский государ, въ вину вамъ, бояромъ нашимъ и служилымъ людемъ, не поставимъ, для того что есте учинили невѣдомостью (Ин. Сказ., XVII ст.); д.-рус. *уложити оу вину* («...што же оуложать его оу вину [...]» (1349 р.); д.-рус. *виннымъ творити* (И во всѣмъ творя себѣ винна ко обители его ... душу свою злѣ изверже (XVII ст.); ст.-укр. *виноу дати* (Тогди имає(м) звати до на(с) наше(г) млого ђцѣ и пріателѣ, пана мужила, и оучинити ему прав(д)у бжїу на ти(х) оуси(х), кому иму(т) они вину дати, яко(ж) на листо(х) глеитовны(х) стои(т) (1457 р.) [17, I, 174]); д.-рус. *возложити, положить на кого-либо вину* — покласти провину на когось (Таче возлагаху клеветныя ты вины на Феофила (XVI ст.);

2) залишитися винуватим через когось, мати на сумлінні вину чийось: ст.-укр. **зостати оу винѣ** (Вельможный Стефанъ <...> воевода землѣ молдавскои пришоу за саку доброи памати ие хотачи зостати оу винѣ оца свого прере(ч)ного Александра воеводи просилѣ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили (1433 р.) [17, I, 407]); ст.-укр. **изостати винѣ (оу винѣ)** (А не стане(т) ли виноватыи къ правжа пово(д) станет алюбо слжгж пошлетъ тогды виноватыи изостане(т) винѣ двема воли (XV ст.) [17, I, 407]). При цьому слід зауважити, що ст.-укр. лексема **зостати, зостать, изостати** має значення *залишитися (при комусь, на чомусь), дістатися у власність, стати* (у знач. допоміжного дієслова) [17, I, 407];

3) бути покараним штрафом: ст.-укр. **остати оу виноу** (Дае(м) видає твоєї мл(с)ти, аже ошаша ваши людне, на има щуль якобъ и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци брѣла(д)ски (1434 р.) [17, II, 97]).

2.2. ДМС: вигин → вина, провина; кривий, викривлений → винний, винуватий; викривляти, гнути → звинувачувати; кривити → несправедливо звинувачувати = (обманювати, ошукувати) → звинувачувати

Терміни цього кореня є вживаними у південнослов'янських правових текстах, пор. псл. ***krivъ(jb)**, ст.-сл. **кривъ** (кривий, неправильний), ст.-укр. **кривъ** (винний) (пор. вираз **криво оучинити** — «порушити діючий договір, обманути»), ст.-білор. **кривыи** (кривий, винний, неправильний), ст.-пол. **krzywy** (несправедливий, винуватий, винний, обвинувачений), словен. **krîv** (кривий, винуватий, винний) (пор. **kriva prisega** — «порушення (зламання) присяги»), серб., хорв. **крив** (лівий, кривий, винуватий, винний) (ідея співвідношення значень «лівий» і «винуватий, винний» є безсумнівною), болг. **крив** (кривий, винний, неправильний), діал. **криф** (винний), макед. **крив** (кривий, винний) [14, Вип. 12, 171–172; 17, I, 514].

Псл. лексема ***krivъ(jb)** дала розгалужену систему похідних, яка представлена чес. **křivati** (викривляти, гнути), болг. **кривее ми** (мені робиться неприємно, тяжко), болг. **кривица** (вина, провина, злодіяння), макед. **кривица** (вина, провина), сербо-хорв. **кривица, кривіца** (вина,

провина, проступок, злочин, кривда, несправедливість), словен. **krivica** (щось криве, рахіт, несправедливість, кривда), ц.-слов. **кривина** (зло, підлість, несправедливість), болг. **кривина** (кривда, кривизна), діал. **кривина** (неправда), **кривіна** (вина, провина), макед. **кривина** (поворот, вигин, згин, несправедливість, кривда, вина, провина), макед. **криви** (вигинати, викривляти, винити, звинувачувати), д.-рус. **кривляти** (чинити всупереч справедливості), рос. діал. **кривіть** (викривляти, порушувати обіцянку, брехати), укр. **кривіти** (чинити несправедливо), рос. **кривогляд** (у кого погляд, поняття викривлені), серб., хорв. **кривѡст** (викривлення, помилка, несправедливість); сюди ж чес. **křivosoud** (неправедний суд, несправедливий вирок), пол. рідк. **krzywosąd** (неправедний суд), пор. також прикм. рос. діал. **кривосудный** (несправедливий в рішеннях і вироках (про суддю)), укр. **кривосудця** (неправедний суддя) (саме ці лексеми відтворюють таку юридичну формулу — ***krivo sđiti**), (< псл. ***krivъ** — кривий, вигнутий, викривлений, покалічений, кульгавий, несправедливий, поганий, лівий, винний, < і.-е. ***(s)ker-** — вигинати, кривити, крутити) [14, Вип. 12, 162–168, 171–173; 4, 235–236].

Зв'язок релігії та права є очевидним і синкретично неподільним, якщо розглядати поняття «вина, провина» не тільки у юридичному контексті. У біблійному контексті «милосердя, доброта» протиставлені «кривому» (кривим шляхам), тобто злу, що може походити від людей [6, 366].

Необхідно згадати індоевропейський фон для слов'ян. ***krivъ**. Тож зауважимо, що слов'ян. ***krivъ** етимологічно тотожне лит. **kreivas** — кривий, косий, лит. **kaĩras** — лівий [26, I, 203]. Слов'ян. ***krivъ** без сумніву є і.-е. спадком, архаїзмом, що збереглося в розгалуженій системі слов'янських похідних і сягає і.-е. ***kṛuo-s**.

У цій статті описано лише декілька семантичних зрушень, які призвели до утворення правових термінів на позначення поняття «провина». Перспективу такого роду досліджень ми бачимо у віднайденні (й теоретичному обґрунтуванні з огляду на свідчення лінгвістичної типології) інших ключових семантичних моделей, які супроводжували формування слів цієї лексико-семантичної групи у германських, слов'янських та іранських мовах від часів індоевропейського діалектного стану до періодів ранньої й пізньої історії окремих індоевропейських мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белик И.А. Чувство вины в связи с особенностями развития личности [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / И.А. Белик ; Санкт-Петербургский гос. ун-т. — СПб., 2006. — 209 с.
2. Бушакова М.Н. Лексико-семантические и православно-культурные параметры концепта «Грех» в русском языке [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / М.Н. Бушакова ; Кубанский гос. ун-т. — Краснодар, 2010. — 204 с.
3. Дженкова Е.А. Концепты «стыд» и «вина» в русской и немецкой лингвокультурах [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Е.А. Дженкова ; Волгоградский гос. пед. ун-т. — Волгоград, 2005. — 237 с.
4. Иванов Вяч. Вс. О языке древнего славянского права (к анализу нескольких ключевых терминов) / Вяч. Вс. Иванов, В.Н. Топоров // Славянское языкознание: VIII Международный съезд славистов (Загреб—Любляна, сентябрь 1978 г.). — М. : Наука, 1978. — С. 221–240.
5. Козина Н.О. Лингвокультурологический анализ русского концепта «грех» : На материале лексических, фразеологических и паремических единиц [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н.О. Козина ; Нижегородский гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. — Иваново, 2003. — 144 с.
6. Логический анализ языка: Языки этики / отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко, Н.К. Рябцева. — М. : Языки русской культуры, 2000. — 448 с.
7. Лубська М.В. Мусульманське право як філософсько-релігійнознавчий феномен [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11 / М.В. Лубська ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. — 35 с.
8. Софіна Л.В. Індивідуально-психологічні відмінності переживання почуття провини [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Л.В. Софіна ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. — 19 с.
9. Федорова А.О. Правовий мікротекст / А.О. Федорова // Наукові записки. — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград : Видавець Лисенко В.Ф., 2015. — Вип. 137. — С. 149–154.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Большой датско-русский словарь / Н.И. Крымова, А.Я. Эмзина, А.С. Новакович. — М. : Живой язык, 2000. — 896 с.
11. Большой норвежско-русский словарь : в 2 т. Свыше 200 000 слов и сочетаний / В.Д. Аракин. — М. : Живой язык, 2000. — Т. I–II.
12. Етимологічний словник української мови / [за ред. О.С. Мельничука]. — К. : Наук. думка, 1982–2012. — Т. I–VI.
13. Этимологический словарь германских языков / В.В. Левицкий. — Винница : Нова Книга, 2010. — Т. I. — 616 с.
14. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / [под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева]. — М. : Наука, 1974–2013. — Вып. 1–38.
15. Преображенский А. Этимологический словарь русского языка / А. Преображенский. — М. : Типогр. Г. Лисснера и Д. Совко, 1910–1914. — Т. I–II.
16. Словарь русского языка XI–XVII вв. / [гл. ред. В.Б. Крысько]. — М. : Наука, 1975. — Вып. 2. — 319 с.
17. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / [за ред. Л.Л. Гумецької, І.М. Керницького]. — К. : Наукова думка, 1977–1978. — Т. I–II.
18. Стеблин-Каменский М.И. Древнеисландский язык / М.И. Стеблин-Каменский. — Изд. 2-е, испр. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — 288 с.
19. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / [пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева]. — М. : Прогресс, 1986–1987. — Т. 1–4.
20. Bostrup L. Dansk-Russisk Ordbog / L. Bostrup, A. Uskov, S. Vvedenskaja, T.H. Larsen. — Vanløse, Danmark : Forlaget Bostrup, 2008. — 515 s.
21. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary Based on the Manuscript Collections of the Late Joseph Bosworth / J. Bosworth // [supplement by T. Northcote Toller]. — London, Oxford : at the Clarendon Press, Oxford University Press, 1955. — 1302 p.
22. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1985. — 806 s.
23. Buck C.D. A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas / C.D. Buck. — Chicago, London : The University of Chicago Press, 1949. — 1515 p.

24. Chambers's Etymological Dictionary of the English Language / W. & R. Chambers ; [edited by J. Donald]. — London & Edinburgh : Printed by W. & R. Chambers, 1872. — 592 p.
25. English-Ukrainian Dictionary / M.I. Balla — Kyiv : Osvita Publishing House, 1996. — Volume I–II.
26. Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbusch / E. Fraenkel. — Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag; Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1962. — Bd I–II.
27. Hall Clark J.R. A Concise Anglo-Saxon Dictionary / [with a supplement by Herbert D. Meritt]. — Toronto, Buffalo, London : Published by University of Toronto Press, 1960. — 432 p.
28. An Icelandic-English Dictionary Based on the MS. Collections of the Late Richard Cleasby / [by Gudbrand Vigfusson, M. A.]. — London, Oxford : Clarendon Press, 1874. — 780 p.
29. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Dealing with the origin of words and their sense development thus illustrating the history of civilization and culture / E. Klein. — Amsterdam, London, New York : Elsevier Publishing Company, 1966–1967. — Volume I–II.
30. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / [bearbeitet von E. Seebold]. — Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2002. — 1023 S.
31. Kluge F. English Etymology. A Select Glossary Serving as an Introduction to the History of the English Language / F. Kluge, F. Lutz. — Boston : D.C. Heath & Co., Publishers, 1898 (Published by Forgotten Books, 2013). — 234 p.
32. Mayhew A.L. A Concise Dictionary of Middle English from A. D. 1150 to 1580 / A.L. Mayhew, Walter W. Skeat. — Oxford : At the Clarendon Press, 1888. — 272 p.
33. Mätzner E. Altenglische Sprachproben. Nebst einem Wörterbuche / E. Mätzner. — Berlin : Weidmannsche Buchhandlung, 1885. — Bd. II, Abtheilung II. — 558 S.
34. Orel V. A Handbook of Germanic Etymology / V. Orel. — Leiden ; Boston : Brill, 2003. — 683 p.
35. Partridge E. Origins. A Short Etymological Dictionary of Modern English / E. Partridge. — London ; New York : the Taylor & Francis e-Library, 2006. — 4218 p.
36. Pokorny J. Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. — Bern und München : Francke Verlag, 1959. — Bd. I–III. — 1183 S.
37. Vangmark H. Dansk-Russisk Ordbog / H. Vangmark. — Grafisk : Grafisk Forlag, 1979. — 237 s.
38. Vries de J. Altnordisches Etymologisches Wörterbuch / J. de Vries. — Leiden : E.J. Brill, 1977. — 689 S.
39. Wedgwood H. A Dictionary of English Etymology / H. Wedgwood. — London : Trübner & CO., 8 & 60, Paternoster Row., 1872. — 744 p.
40. Weekley E. An Etymological Dictionary of Modern English / E. Weekley. — London : John Murray, Albemarle Street, W., 1921. — 1660 p.

КОМБІНАТОРНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛЕКСЕМИ «ЕКОНОМІКА» В АНГЛІЙСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Кравченко О.Г.,

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядаються комбінаторні зв'язки іменника "економіка" та їх відповідники в українській і російській мовах. Дослідження показує, що для англійських словосполучень структурно-лексична скомпресованість є характернішою, ніж для українських та російських еквівалентів. Порівняно з українськими та російськими еквівалентами одиниця "економіка" виявляє ширшу сполучуваність у складі двоелементних утворень, що пояснюється розмитістю семантикою англійських мовних одиниць і аналітизмом відповідної мови.

Ключові слова: комбінаторика, сполучуваність, комбінаторні зв'язки, синтаксична модель, словосполучення, еквівалент, семантичний компонент.

В статье рассматриваются комбинаторные связи существительного "экономика" и их соответствия в украинском и русском языках. Исследование показывает, что для английских словосочетаний структурно-лексическая скомпрессированность является более характерной, чем для украинских и русских эквивалентов. По сравнению с украинскими и русскими эквивалентами единица "экономика" проявляет более широкую сочетаемость в составе двухэлементных образований, что объясняется более размытой семантикой английских единиц и аналитизмом соответствующего языка.

Ключевые слова: комбинаторика, сочетаемость, комбинаторные связи, синтаксическая модель, словосочетание, эквивалент, семантический компонент.

The focus of the article is the combinatorial patterns of the noun "economy" and their equivalences in Ukrainian and Russian. The research shows that collocations formed by the noun economy tend to be more structurally and lexically condensed as compared to their equivalents in Ukrainian and Russian. Compared to its Ukrainian and Russian equivalents, the lexeme economy tends to have wider collocability as a constituent of two-component phrases, one of the reasons for this being a predominantly vague meaning of the English word, as well as the analytical nature of the respective language.

Key words: collocability, combinatorial patterns, syntactic pattern, collocation, lexeme, equivalent, lexical variability, semantic component.

Актуальність досліджень мовної комбінаторики зумовлена тим, що вони дають можливість поглибити уявлення про семантичну і граматичну структуру мови та особливості мовної сегментації екстралінгвістичної дійсності, а також про взаємозв'язок мови та мислення. Особливий інтерес становить аналіз явищ комбінаторики на міжмовному рівні, позаяк він не тільки дає змогу зіставляти синтагматичні властивості окремих мов та уможливорює визначення деяких особливостей мислення представників відповідних мовних колективів, але й слугує подальшій оптимізації питань, котрі стосуються перекладацької практики.

З огляду на сказане вище **метою цієї статті** є дослідження комбінаторних зв'язків англійської одиниці *економіка*, яка співвідноситься з домінантним поняттям економічної сфери, та особливостей еквівалентних зв'язків в українській та російській мовах. При цьому дослідження передбачає виконання таких **завдань**, як зіставний аналіз відповідних зв'язків на рівні синтаксичної, семантичної

та лексичної сполучуваності і демонстрація впливу лексико-семантичних та структурних особливостей мови на комбінаторні зв'язки її лексичних одиниць.

Мовна комбінаторика не є однорідним явищем, що зумовлює існування цілої низки аспектів і напрямків його дослідження. Як відомо, це поняття не отримало чіткого визначення, що призвело до відсутності єдиної термінології. У мовознавчій літературі для його позначення використовуються терміни *сполучуваність*, *комбінаторика*, *валентність*, *дистрибуція* та ін. [1, 245]. У даній роботі ми виходимо з положення про те, що комбінаторика слова включає у себе такі моменти: валентність лексичної одиниці, тобто потенційну здатність слова до утворення комбінаторних зв'язків, і реальну сполучуваність [3, 21], що являє собою наявність реальних комбінаторних зв'язків конкретної лексики, які мають узуальний і okazіональний характер. Відповідно термін *сполучуваність* у нашому дослідженні виступає синонімом назви *комбінаторика*.

Стосовно класифікації сполучуваності, то такі автори, як В.В. Левицький, М.В. Влавацька та інші поділяють її на такі типи: семантична сполучуваність, лексична сполучуваність і синтаксична сполучуваність [7, 20; 3, 21].

Семантична сполучуваність — це здатність лексем формувати синтагматичні зв'язки на основі їхнього значення і семантичної сумісності. За словами М.В. Влавацької, «роль семантичної сполучуваності полягає в об'єднанні класів слів, пов'язаних певною ознакою» [2, 34].

Лексична сполучуваність передбачає утворення лексемами синтагматичних зв'язків, які регулюються не тільки семантичними чинниками, але й комбінаторними традиціями конкретної мови. Існує думка, що лексична сполучуваність слова залежить від його індивідуального лексичного значення і визначається конкретними семантичними ознаками слова [2, 35], хоча її не завжди можна пояснити наявністю відповідних ознак, адже на здатність одиниці формувати вербальне оточення можуть впливати мовні традиції конкретної мови та умови, пов'язані з різноманітними культурними, соціальними, ситуативними та іншими чинниками [див. 4, 78; 5, 90].

Синтаксична сполучуваність розглядається нами як здатність лексем вступати в синтагматичні зв'язки на основі їхньої логічно-синтаксичної сумісності та закономірностей синтаксису певної мови.

Дослідження комбінаторних зв'язків іменника *economy* в значенні «господарча сфера діяльності» та їх відповідностей в українській та російській мовах демонструє значну кількість дивергентних елементів при зіставленні англійських словосполучень з їх українськими та російськими еквівалентами, з одного боку, і переваження спільних рис, котрі можна спостерігати при порівнянні українських та російських утворень — з іншого.

Вища схильність англійської мови до мовної і мовленнєвої синонімії та до семантичної розмитості виражається у більш розширеній сполучуваності лексичних одиниць при відтворенні певного ситуативного смислу в межах однієї синтаксичної моделі. Так, за допомогою моделі $N + of N1$ (N — іменник, $N1$ — іменник у моделях, що містять більше одного субстантивного конституента) термін *economy* може утворювати словосполучення зі значенням «стан економіки», в яких він як залежний конституент утворює лівосторонні зв'язки з одиницями, співвідносними із значенням «стан», наприклад: *state of the economy*, *shape of the economy*.

Що стосується словосполучення *performance of the economy*, то його конституент *performance* не характеризується наявністю у своїй семантичній структурі компонента «стан». Синонімізація словосполучення з наведеними вище утвореннями відбувається завдяки взаємодії значення одиниці *economy* з компонентом «успішність, рівень,

якість виконання», наявним у лівосторонньому конституенті. Існування предикативної структури *the economy is performing* вказує на виділення в межах відповідного виразу категоріальної семи «дія», тоді як вирази *state of the economy* і *shape of the economy* підкреслюють стан даного явища, його статичний аспект. Зазначені семантико-категоріальні відношення словосполучення *performance of the economy* за своїм характером нагадують відповідні відношення іншого синонімічного утворення *behaviour of the economy*. Українське словосполучення *стан економіки* та його російський відповідник *состояние экономики*, структура яких є еквівалентною англійській моделі $N + of + N1$, за своїми семантико-категоріальними особливостями збігаються з фразами *state of the economy* і *shape of the economy*. Наявність відмінних конституентів у складі зіставлюваних відповідників ілюструє специфіку у мовній сегментації аналогічного відтинку екстралінгвістичної дійсності, коли еквівалентність між англійськими одиницями і відповідними фразами в українській та російській мовах формується на рівні всієї фрази.

У межах моделі $N + of + N1$ англійське *economy* може реалізувати сполучуваність, не характерну для російського *экономика*. Для підтвердження згаданої вище думки розглянемо фрази *fall of the economy*, *decline of the economy*, *weakness of economy* та їх еквіваленти в українській та російській мовах. Еквівалентами синонімічних одиниць *fall of the economy* і *decline of the economy* можуть слугувати українське словосполучення *економічний спад* та його російський відповідник *экономический спад*, які будуються за іншою синтаксичною моделлю — $Adj + N$ (Adj — прикметник). Словосполучення *weakness of the economy* відображає споріднене економічне явище, але якщо у фразах *fall of the economy* і *decline of the economy* виражається процесуальність дії, то в цьому прикладі виділяється компонент стану. В українській та російській мовах для номінації аналогічного явища або ситуації цілком адекватними є словосполучення *економічні негаразди* та *экономические неурядицы*, ядерний конституент яких відрізняється від іменника *weakness* своїм предметно-логічним і прагматичним значенням. Слід зазначити, що вживання лексем *економіка* та *экономика* в постпозиції щодо іменників *спад*, *негаразд* та *неурядица* сприймається як порушення комбінаторних норм української та російської мов.

В українських та російських еквівалентах словосполучень *expectations of the economy*, *growth of the economy* спостерігається відмінність лексичного складу, наприклад: *економічний прогноз* — *экономический прогноз*, *прогноз економічного розвитку* — *прогноз экономического развития*, *перспектива економічного розвитку* — *перспектива экономического развития*, *економічне зро-*

стання — *экономический рост*. Вибір семантично наближених конститuentів *прогноз* і *перспектива* регулюється конкретним лексичним або смисловим контекстом. Неспроможність української лексики *економіка* та її російського відповідника сполучуватися з аналогічними одиницями у відповідних мікроконтекстах зумовлює використання препозитивно-атрибутивної моделі Adj + N (*економічний прогноз* — *экономический прогноз*, *економічна потужність* — *экономическая мощь*, *економічне зростання* — *экономический рост*) або постпозитивно-атрибутивної моделі N + Adj + Ngen (*прогноз економічного розвитку* — *прогноз экономического развития*, *перспектива економічного розвитку* — *перспектива экономического развития*) (Ngen — іменник у родовому відмінку). Отже, англійське *economy* може під впливом лексичного оточення розвивати компонент значення «економічний розвиток», тоді як український і російський відповідники здатності до подібного семантичного нарощування не виявляють.

Аналіз найближчих українських та російських відповідників словосполучення *improvement of the economy* свідчить про те, що лексичний склад може визначати синтаксичні моделі конкретного утворення. Так, відтворення ідентичного значення згаданого вище словосполучення за допомогою еквівалентної синтаксичної моделі є можливим при використанні одиниць *оздоровлення* та *оздоровление* у ролі ядерного елемента. Водночас уживання конститuentів *покращення*, *поліпшення* та *улучшение*, які є еквівалентними англійському *improvement*, вимагає наявності постпозитивних номінативно-атрибутивних груп *економічне становище* та *экономическое положение*: *покращення/поліпшення економічного становища* — *улучшение экономического положения*. У деяких випадках англійська модель V + of + N1 (V — дієслово) може бути взаємозамінною з іншою приєднковою моделлю N + in + N1, наприклад: *improvement of the economy* — *improvement in the economy*. Комбінаторні норми української та російської мов допускають уживання аналогічної лексико-синтаксичної моделі з приєдником *в* для утворення еквівалента англійського словосполучення *improvement in the economy*, а саме: *покращення/поліпшення в економіці* — *улучшение в экономике*. Одиниці ж *покращення/поліпшення економіки* та *улучшение экономики* не відповідають комбінаторним нормам російської мови. Отже, в даному випадку англійська мова демонструє нижчий ступінь детермінованості комбінаторних норм.

Аналізуючи комбінаторику іменника *economy* в межах моделі V + N і способи відтворення відповідних словосполучень українською та російською мовами, варто зазначити, що вони часто бувають співвідносними з фразами, побудованими за моделлю N + of + N1 в англійській мові та N + Ngen в українській і російській мовах, наприклад:

to revive the economy — *revival of the economy*;
to reestablish the economy — *reestablishment of the economy*;
відновлювати економіку — *відновлення економіки*;
восстанавливать экономику — *восстановление экономики*;
перетворювати економіку — *перетворення економіки*;
преобразовать экономику — *преобразование экономики*.

Відмінність у сполучуваності одиниць *economy*, *економіка* і *экономика* в межах дієслівної моделі може бути зумовлена, з одного боку, більш розширеною здатністю англійського слова до мовної синонімії, а з іншого — комбінаторною традицією. Так, завдяки синонімічності таких одиниць, як *to reform*, *to restructure*, *to reorganize*, *to revamp*, *to overhaul* термін *economy* може утворювати відповідні семантично ідентичні словосполучення: *to reform the economy*, *to restructure the economy*, *to reorganize the economy*, *to revamp the economy*, *to overhaul the economy*. В українській та російській мовах в межах моделі V + Nac (Nac — іменник у знахідному відмінку) для відтворення відповідного значення вживаються такі словосполучення: *реформувати економіку* — *реформировать экономику*, *перетворювати економіку* — *преобразовывать экономику*. Якщо вищезазначені англійські, українські та російські словосполучення відзначаються нейтральністю в прагматичному плані, то українські та російські одиниці, утворені за допомогою більш розширених синтаксичних моделей V + Nac + v + Nloc і V + Adj + Nac (Nloc — іменник у місцевому відмінку), мають відтінок офіційності, наприклад: *здійснювати перетворення в економіці* — *осуществлять преобразования в экономике*; *здійснювати економічні реформи* — *осуществляют экономические преобразования*; *здійснювати економічні перетворення* — *осуществляют экономические преобразования*; *проводити економічні реформи* — *проводить экономические реформы*.

Як бачимо, зростання кількості залежних конститuentів в українських та російських синтагматичних одиницях збільшує їх варіативність щодо вираження і відповідно розширює їх потенціал щодо мовленнєвої синонімії.

Наведений нижче приклад також ілюструє вищу здатність англійського *economy* утворювати синонімічні словосполучення в межах моделі V + N (див. *схему 1*).

Стосовно словосполучення *to build up the economy*, то воно крім значення *створювати економіку* може актуалізувати інший компонент значення, а саме: *розвивати економіку*, *нарощувати економічний потенціал*. Ми виявили контексти, де одночасно актуалізуються згадані вище компо-

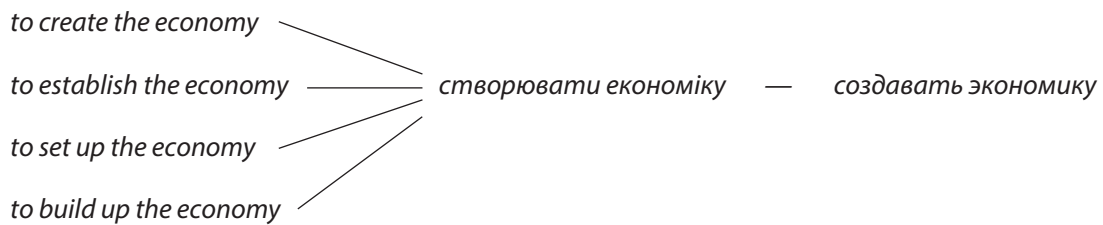

Схема 1. Приклад здатності англійського *economy* утворювати синонімічні словосполучення в межах моделі V + N

ненти значення. Подібний семантичний синкретизм дає змогу даному словосполученню утворювати синонімічний ряд не тільки зі згаданими вище синтагматичними одиницями, але й вступати у синонімічні зв'язки з іншим утворенням, у якому лексема *economy* виконує роль прямого об'єкта: *to develop the economy*. Українські словосполучення *створювати економіку, розвивати економіку, нарощувати економічний потенціал* та їх російські відповідники *создавать экономику, развивать экономику і наращивать экономический потенциал*, незважаючи на здатність утворювати мовленнєву синонімію, чітко вказують на відмінність характеру дії у співвідносних із ними екстралінгвістичних ситуаціях.

Розмитість семантики англійського дієслова та комбінаторні можливості створюють умови для появи утворень типу *to fix the economy, to sort out the economy, to mend the economy*. Порівняно із синонімічним нейтральним словосполученням *to restore the economy* вони позначені певним відтінком розмовності. Найбільш еквівалентне в семантичному плані українське утворення *оздоровлювати економіку* та його російський відповідник *оздоравливать экономику* відрізняються від наведених англійських одиниць своїм більш науковим характером. Українська та російська мови щодо стилістичної варіативності є більш консервативними системами. Імовірно, їх тяжіння до стандартних і стилістично нейтральних або книжних одиниць у науковій сфері пояснюється високим ступенем детермінованості семантики українських та російських лексичних одиниць, а також їх досить обмеженою комбінаторикою.

Розглядаючи особливості комбінаторних властивостей лексем *economy* і *економіка, экономика* у межах моделі V + Nac, необхідно зазначити, що «дієслова як ознакові слова мають менш чітку денотативну здатність, ніж іменники, у зв'язку з чим їхня семантична структура більшою мірою варіативна, а семний склад рухливіший, багаточасаровий та неоднорідний» [10, 125]. Вирізнену властивість можна розглядати як загальномовний чинник. Утім, в англійському дієслові дана ознака внаслідок тяжіння англійської мови до розмитості семантики (видової і категоріальної) зазнає поси-

лення. Ця обставина і, як її наслідок, розширена здатність англійського слова до синонімізації та семантичної змінюваності є одним із чинників, що визначають дивергентність між комбінаторикою англійських дієслівних сполучень, з одного боку, і комбінаторикою відповідних українських та російських утворень — з іншого.

Виокремлено низку дієслівних еквівалентних словосполучень, де модель V + N з лексемою *economy* відтворюється за допомогою російських синтаксичних утворень V + Adj + Nac, V + N + N1gen, V + Nac + Adj + Ngen. Наприклад, синонімічній низці *to sustain the economy, to maintain the economy, to buttress the economy* можуть відповідати такі пари українсько-російських відповідників: *забезпечувати економічний розвиток — обеспечивать экономическое развитие; забезпечувати розвиток економіки — обеспечивать развитие экономики; забезпечувати функціонування економіки — обеспечивать функционирование экономики; забезпечувати життєдіяльність економіки — обеспечивать жизнедеятельность экономики; забезпечувати функціонування економічного механізму — обеспечивать функционирование экономического механизма*.

Подібне розширення лінійної протяжності можна спостерігати при розгляді відповідників фрази *to discuss the economy*, наприклад: *обсуждать проблемы экономики, обсуждать экономические проблемы*. Окрім того, що еквівалентні утворення виявляють відмінність у кількості залежних конститuentів, одиниці *economy* і *экономика* характеризуються виконанням різних синтаксичних функцій (прямий об'єкт в англійській мові і постпозитивний атрибут в українській та російській мовах). Також типовою є відповідність англійського *economy* субмоделі Adj + N в українській та російській мовах, де в ролі атрибута виступає прикметник *економічний, экономический*.

Іншою ілюстрацією здатності англійського слова кодувати ємну мовну інформацію може слугувати утворення *to match with other economies*, найбільш оптимальними еквівалентами якого можуть бути такі пари українсько-російських словосполучень: *досягати економічного рівня інших країн —*

достигать экономического уровня других стран; ставати на один економічний рівень із іншими країнами — становиться на один экономический уровень с другими странами.

Очевидно, що при лексично-синтаксичному розширенні фрази відбувається перерозподіл ієрархії її семантичних компонентів. Матеріальне відтворення певних семантичних компонентів лексичними одиницями надає їм експліцитного характеру та збільшує їх роль у формуванні значення словосполучення. Як бачимо, це є характерним для української та російської мов. Наприклад, у номінативно-атрибутивних групах економічний рівень інших країн та экономический уровень других стран найбільша семантична вага припадає на залежні конституенти *рівень* та *уровень*, які є ядреними. Всі залежні конституенти наведених угруповань, окрім одиниць *економічний*, *экономический*, *інший* та *другой*, знаходять імпліцитне вираження в англійському *еconomy* і входять до його імплікаціоналу [11, 24–25; 12, 61]. Їх активізація відбувається в межах відповідного контексту. Семантичний компонент, співвідносний із українським та російським прикметниками *економічний* і *экономический*, є наявним в інтенціоналі [11, 24; 12, 27] іменника *еconomy* і виражає інтегральну ознаку, яка лежить в основі поняття «економіка, економічна діяльність». Зазначені мовленнєві особливості одиниць *еconomy* і відсутність експліцитно виражених конститuentів, співвідносних із семантичними компонентами «рівень» та «розвиток», збільшують її семантичну наповненість і вагу у відповідному контексті. Отже, порівняно з українськими та російськими еквівалентами англійські одиниці, котрі відзначаються меншою семантичною детермінованістю і наповненістю облігаторними ознаками в системі мови, характеризуються вищою здатністю до семантичного наповнення в процесі мовлення.

При функціонуванні англійської лексеми *еconomy* в ролі ядерного конститuenta однією з найпоширеніших моделей є *Adj + N*. Особливою продуктивністю ця модель характеризується при утворенні одиниць, які актуалізують компонент «кризовий або застійний стан економіки», наприклад: *recessionary economy*, *sluggish economy*, *slow economy*, *flat economy*, *weak economy*, *volatile economy*, *stagnant economy*, *listless economy*, *disastrous economy*, *fragile economy*. Український та російський відповідники не реалізують сполучуваність з подібними прикметниковими конститuentами. Наведену вище низку семантично пов'язаних утворень можна продовжувати за рахунок оказіональних одиниць, які неможливі в українській та російській мовах.

Якщо для англійської мови цілком природними є словосполучення типу *healthy economy*, *dynamic economy*, *vibrant economy*, то в українській та російській мовах ми не зустрічаємо відповід-

ників, які за своїм лексичним складом збігалися б з англійськими фразами. Що стосується першого словосполучення, то воно може відтворюватися як за допомогою аналогічної синтаксичної моделі *Adj + N*, так із використанням розширених моделей *Adj + N + N₁gen* і *Adj + Adj + N*. При цьому адекватними еквівалентами лексеми можуть слугувати український прикметник *стабільний* та його російський відповідник *стабильный*, наприклад: *стабільна економіка* — *стабильная экономика*; *стабільний стан економіки* — *стабильное состояние экономики*; *стабільний розвиток економіки* — *стабильное развитие экономики*; *стабільний економічний розвиток* — *стабильное экономическое развитие*.

Характерними українськими та російськими еквівалентами англійського *dynamic economy* є трьохелементні словосполучення типу: *динамічний розвиток економіки* — *динамичное развитие экономики*; *стрімкий розвиток економіки* — *стремительное развитие экономики*; *стрімке економічне зростання* — *стремительный экономический рост*; *стрімкий економічний розвиток* — *стремительное экономическое развитие*.

Ці утворення вимагають наявності двох атрибутивних конститuentів. При цьому одне або один із цих конститuentів може займати препозитивну позицію. Утворення *vibrant economy* за своєю семантикою є більш широким і синкретичним порівняно з *dynamic economy*. Йому в українській та російській мовах, окрім вищенаведених словосполучень, можуть відповідати такі фрази: *потужна економіка* — *мощная экономика*, *розвинена/розвинута економіка* — *развитая экономика*, котрі відрізняються від нього семантикою прикметникового конститuenta, але збігаються за синтаксичною структурою.

Аналіз вищезгаданих еквівалентів засвідчує, що для українських і російських утворень експліцитність категоріальності є більш релевантною. В англійських словосполученнях ядерний конститuent *еconomy* у сполученні з прикметниками експлікує певний стан економіки. В українських та російських словосполученнях категоріальність стану часто відтворюється за допомогою одиниць *стан*, *становище*, *состояние*, *положение*, а процесуальність — за рахунок одиниць *розвиток*, *зростання*, *развитие*, *рост*. Що стосується англійських словосполучень, то актуалізація цієї ознаки відбувається тільки в конкретних контекстах. Таким чином, англійські іменниково-прикметникові утворення вирізняються тяжінням до категоріального синкретизму.

В українських і російських еквівалентах словосполучень із моделлю *Adj + N* також використовуються підрядні дієслівні або дієприкметникові структури, наприклад: *inflationary economy* — *економіка, що/яка/котра характеризується інфляційними процесами* — *экономика, которая*

характеризується інфляційними процесами, економіка, характеризуються інфляційними процесами, економіка, у якій/котрій відбуваються інфляційні процеси — економіка, в которой протекают инфляционные процессы. Подібне можна сказати про утворення *energy-efficient economy*, еквівалентними варіантами якого в російській мові можуть бути дієприкметникові звороти з ядерними конститuentами *країна і страна*, наприклад: *країна, що/яка/котра забезпечує свої енергетичні потреби* — *страна, обеспечивающая свои энергетические потребности*, *країна, що/яка/котра володіє достатніми енергетичними ресурсами* — *страна, обладающая достаточными энергетическими ресурсами*. Щодо зіставлення комбінаторних особливостей, котрі мають місце в наведених вище українських і російських словосполученнях, варто зазначити, що при абсолютному переважанні спільних рис ми можемо виокремити відмінні моменти. Вони пов'язані з тим, що російським дієприслівниковим конструкціям в українській мові зазвичай відповідають атрибутивні підрядні утворення.

Випадки, коли англійські словосполучення, утворені за моделлю Adj + N, збігаються з українськими та російськими еквівалентами за семантикою своїх конститuentів, нечисленні, наприклад: *pluralistic economy* — *плюралістична економіка* — *плюралистическая экономика*, *national economy* — *національна економіка* — *национальная экономика*. Науковий характер понять, які вони позначають, зазвичай засвідчує високий ступінь лексикалізованості й термінологічності цих словосполучень.

Існують випадки, коли конститuentу *economy* відповідають українське *господарство* та російське *хозяйство*, які є синонімами іменників *економіка* та *экономика*, наприклад: *natural economy* — *натуральне господарство* — *натуральное хозяйство*, *peasant economy* — *селянське господарство* — *крестьянское хозяйство*.

Модель N + N1, де лексема *economy* виконує роль ядерного конститuenta, є також продуктивною унаслідок аналітизму англійської мови. Одним із способів відтворення подібних структур українською та російською мовами є використання іменниково-прикметникових словосполучень, наприклад: *export economy* — *експортна економіка* — *экспортная экономика*, *world economy* — *світова економіка* — *мировая экономика*, *market economy* — *ринкова економіка* — *рыночная экономика*. У наведених прикладах прикметникові атрибутивні конститuentи українських і російських словосполучень співвідносні із семантикою атрибутивних іменників англійських еквівалентів.

В опозиції, яка містить одиниці *command economy*, *адміністративно-командна економіка* та *административно-командная экономика*, атрибутивні конститuentи української та російської фраз

є більш інформативно вираженими завдяки наявності в них двох морфемних основ. Як засвідчують дослідження, симетрія або наближеність у лексичному і синтаксичному планах характерна здебільшого для лексикалізованих одиниць.

Відсутність лексикалізованості хоча б в одному з членів еквівалентних опозицій сприяє порушенню симетрії. Так, словосполученню *fledgeling economy* можуть відповідати кілька лексико-синтаксичних фразових варіантів, наприклад: *економіка, що/яка/котра формується* — *формирующаяся экономика*, *економіка, которая формируется*; *перехідна економіка* — *переходная экономика*; *країна з перехідним типом економіки* — *страна с переходным типом экономики*. Як бачимо, англійське словосполучення виявляє суттєві розбіжності з українськими і російськими еквівалентами щодо реалізації синтаксичної сполучуваності, що зумовлено типологічними особливостями відповідних мовних систем. Цьому аналітичному утворенню в інших двох мовах відповідають дієприкметникові, атрибутивні підрядні та прикметникові конструкції. Стосовно семантичних та лексичних відмінностей, то вони пов'язані з особливостями семантичної і лексичної сполучуваності англійського слова, яка також суттєво відрізняється від відповідних властивостей українських і російських одиниць. З іншого боку, відмінності між українськими та російськими еквівалентами спричинені обмеженістю української мови щодо утворення дієприкметників і відповідністю російського займенника *который* трьом українським займенниками *що, який та котрий*.

Якщо словосполучення *fledgeling economy* є типовим, оскільки конститuent *fledgeling* в аналогічному значенні може сполучатися з іншими іменниками (наприклад, *fledgeling market*, *fledgeling company*), то такі двохелементні утворення, як *cowboy economy*, *spaceship economy* і розширене за рахунок числівника словосполучення *three-person economy* є абсолютно okazionalnymi і не мають сталих українських та російських еквівалентів.

Асиметрією позначені еквівалентні опозиції, у котрих англійські члени утворені за моделлю P2 + N (P2 — дієприкметник минулого часу), наприклад: *underdeveloped economy* — *відстала економіка/країна* — *отсталая экономика/страна*; *industrialized economy* — *розвинута економіка/країна* — *развитая экономика/страна*; *fully-employed economy* — *країна, у якій/котрій забезпечена повна зайнятість населення* — *страна, в которой обеспечена полная занятость населения*; *mixed economy* — *економіка змішаного типу*, *різноукладна економіка* — *экономика смешанного типа*, *разноукладная экономика*. Двоелементному англійському словосполученню відповідають прикметникові словосполучення або більш розширені мовленнєві одиниці з дієприслівниками або прикметниками.

Одиниця *overheated economy* є синонімічною більш умотивованому словосполученню *inflationary economy* і співвідноситься з російськими утвореннями, розглянутими вище. Модель P2 + N є характерною у випадках, коли англійські словосполучення містять складні одиниці з конституентом *recession*, яким відповідають словосполучення із дієприкметниковими зворотами: *економіка, охоплена кризою, охоплена кризою економіка — экономика, охваченная кризисом, охваченная кризисом экономика*. Прикладом відповідних утворень слугують такі словосполучення, як *recession-bound economy, recession-hit economy, recession-gripped economy*.

Лексема *economy* демонструє активність у сполученні з препозитивними атрибутами, у функції яких виступають дієприкметники теперішнього часу (P1). У межах цієї конструкції відповідна одиниця часто входить до складу словосполучень, які співвідносяться з негативними тенденціями в економічному житті, наприклад: *disappointing economy, ailing economy, tottering economy, faltering economy, sinking economy*. Те ж саме можна сказати про одиниці, які означають зростання економічного розвитку і економічного рівня, наприклад: *booming economy, flourishing economy, developing economy, growing economy*. Українська лексема *економіка* та її російський відповідник *экономика* не виявляють спроможності сполучатися з дієприкметниками теперішнього часу в подібних ситуаціях. В українській мові еквівалентами відповідних англійських утворень можуть слугувати підрядні звороти та триелементні атрибутивні прикметникові словосполучення, наприклад: *економіка, що/яка/котра стрімко/динамічно розвивається, економіка, що/яка/котра переживає стрімке/динамічне зростання, економіка, що/яка/котра переживає стрімке/динамічне піднесення, стрімке/динамічне зростання економіки, стрімке/динамічне піднесення економіки, стрімке/динамічне економічне піднесення, стрімкий/динамічний економічний розвиток*. Щодо російських відповідників, то підрядні звороти та триелементні атрибутивно-прикметникові словосполучення доповнюються дієприкслівниковими зворотами, що можна спостерігати в наведених нижче прикладах: *экономика, которая стремительно/динамично развивается, экономика, которая испытывает стремительный/динамичный рост, экономика, которая испытывает стремительный/динамичный подъем, экономика, испытывающая стремительный/динамичный рост, экономика, испытывающая стремительный/динамичный подъем, стремительно/динамично развивающаяся экономика, стремительный/динамичный рост экономики, стремительный/динамичный подъем экономики, стремительный /дина-*

мичный экономический подъем, стремительный/динамичный экономический рост, стремительное/динамичное экономическое развитие.

Лексема *economy* також демонструє розширену здатність до лексичної сполучуваності в межах моделі N + of + N1. Цілком природними в англійській мові є фрази *economy of the school, economy of the college* та *economy of the university*, у яких відсутні українські та російські еквіваленти з аналогічними лексичними конституентами. Більша семантична дифузність англійської одиниці і менш фіксована референційна детермінованість дає їй можливість номінувати ті сегменти дійсності, для позначення яких український та російський еквівалент не можуть вживатися через їх детерміновану референційну співвіднесеність та високий ступінь семантичної стабільності.

Аналіз показав, що аналітизм англійської мови, широкі комбінаторні можливості терміна *economy* і лексеми *economy* як репрезентанта економічної концептосфери та підвищена здатність контактуючих із ним одиниць до синонімізації сприяють утворенню синонімічних пар, члени яких складаються з двох конституентів. При цьому залежні конституенти часто належать до різних частин мови: *emerging economy* (P1 + N) — *fledgeling economy* (N + N1), *energy-starved economy* (P2 + N) — *fuel-hungry economy* (Adj + N), *recessionary economy* (Adj + N) — *recession-hit economy* (P2 + N) — *faltering economy* (P1 + N), *inflationary economy* (Adj + N) — *overheated economy* (P2 + N).

Отже, завершуючи аналіз комбінаторних зв'язків одиниці *economy* і шляхів відтворення їх українською та російською мовами, можна констатувати, що для англійських словосполучень структурно-лексична скомпресованість є більш характерним явищем, ніж для українських та російських еквівалентів. Частими є випадки, коли англійським двоелементним утворенням в українській та російській мовах відповідають більш протяжні ланцюжки лексичних одиниць, що включають атрибутивно-підрядні конструкції, котрі характеризуються лексичною варіативністю. Ця обставина, в свою чергу, посилює експліцитний характер українських і російських словосполучень, тоді як скомпресованість англійських одиниць зумовлює імпліцитність певних семантичних компонентів. Окрім цього, одиниця *economy* має ширшу сполучуваність порівняно з українськими та російськими еквівалентами у складі двоелементних утворень. Однією з причин цього є більш розмита семантика англійських одиниць і аналітизм відповідної мови.

Стосовно зіставлення українських та російських словосполучень варто зазначити, що їхня комбінаторна конфігурація позначена високим ступенем симетрії, що пояснюється близькою спорідненістю відповідних мовних систем.

Щодо перспектив використання результатів подібних досліджень, то вони можуть застосовуватися у подальшій розробці проблем комбі-

наторики як місця на міжмовному рівні, а також у розв'язанні проблем, котрі стосуються теоретичного та прикладного термінознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василько З. Значення слова і контекст: лексична сполучуваність // Вісник Львівського університету. Сер.: Філол. — Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. — Вип. 34. — Ч. 1. — С. 244–250.
2. Влавацкая М.В. Система базовых понятий комбинаторной лингвистики / М.В. Влавацкая // Мир науки, культуры, образования. — 2011. — № 1 (26). — С. 32–38.
3. Влавацкая М.В. Теоретические основы комбинаторной лингвистики: лексикологический и лексикографический аспекты (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / М.В. Влавацкая ; Кемеровский гос. ун-т. — Кемерово, 2013. — 51 с.
4. Гусейнов Г.-Р.А.-К. Некоторые экстралингвистические условия ограничения текстообразующих потенциалов вайнахских слов в текстах русской художественной литературы XIX века о Кавказе / Г.-Р.А.-К. Гусейнов // Семантика и структура предложения и текста : сб. науч. тр. — Грозный : Чечено-Ингуш. гос. ун-т, 1981. — С. 77–85.
5. Ковалів С. Прислівникова сполучуваність дієслів *утішання* та *заспокоювання* у сучасній англійській мові (на матеріалі синонімічних рядів з домінантами *console* та *soothe*) / С. Ковалів // Іноземна філологія. — Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. — Вип. 121. — С. 90–99.
6. Кочерган М.П. Слово і контекст (лексична сполучуваність і значення слова) / М.П. Кочерган. — Л. : Вища шк., 1980. — 184 с.
7. Левицький В.В. Апроксиматичні методи вивчення лексичного складу / В.В. Левицький, О.Д. Огуй, С.В. Кійко, Ю.С. Кійко. — Чернівці : Рута, 2000. — 153 с.
8. Лесінська О.М. Іменникове словосполучення на позначення людини: структура, семантика, функція (на матеріалі англomовного детективу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О.М. Лесінська ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2014. — 20 с.
9. Леута О.І. Сполучуваність лексичних одиниць у світлі сучасних лінгвістичних теорій / О.І. Леута // Науковий вісник Київського гуманітарного інституту. Сер.: Філологічні науки. — 2001. — № 1. — С. 6–11.
10. Мединська Н.М. Семантична природа дієслова як носія динамічної ознаки / Н.М. Мединська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сер. 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. — К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2010. — Вип. 6. — С. 122–129.
11. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М.В. Никитин. — М. : Высш. шк., 1983. — 127 с.
12. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения / М.В. Никитин. — М. : Высш. шк., 1988. — 168 с.
13. Mykhaylenko V.V. Semantics of “Economy Collocations” in Discourse / V.V. Mykhaylenko // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філол. — Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2015. — Вип. 58. — С. 78–81.
14. Mykhaylenko V.V. Conceptual Analysis: Componential Analysis / V.V. Mykhaylenko // Германська філологія. — Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2014. — Вип. 720. — С. 74–86.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. Англо-русский экономический словарь / под ред. А.В. Аникина. — М. : Рус. яз., 1977. — 728 с.
16. Англо-русский словарь по экономике и финансам [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.diclib.com/cgi-bin/d1.cgi?l=ru&base=xn_economy&page=showindex
17. Шимків А. Англо-український тлумачний словник економічної лексики / А. Шимків. — К. : Києво-Могилян. акад., 2004. — 429 с.
18. Электронный словарь Мультитран [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.multitrans.ru/c/m.exe?a=5&s=searches>
19. Яковенко Р.В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики: дидакт. довід. / Р.В. Яковенко. — Кіровоград : Лисенко В.Ф., 2015. — 127 с.
20. ABBY Lingvo x3. — Moscow : ABBY Software Ltd, 2008.
21. Dictionary of Economics — London : A & C Black Publ. Ltd, 2006. — 220 p.
22. The BBI Combinatory Dictionary of English / Comp. by M. Benson, E. Benson, R.F. Ilson [Digital Resource]. — Access Mode: <http://www.diclib.com/cgi-bin/d1.cgi?l=en&base=bbicombinatory&page=showindex>

НОМІНАЦІЇ РЕСТОРАНІВ ЛОНДОНА: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Катернюк В.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядаються семантичні характеристики назв ресторанів міста Лондона. Автором проаналізовано семантичні способи утворення онімів у різноструктурних мовах, оскільки назви ресторанів представлені лексемами не лише англійської, але й іспанської, італійської, португальської, французької, японської та інших мов. Досліджувани ергоніми, якими є ці ономастичні одиниці, представлено з точки зору їх мотивації. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу виявити дванадцять лексико-семантичних груп на позначення урбаністичних об'єктів ділової діяльності людини.

Ключові слова: ергонім, назва ресторану, вторинна номінація, онімізація, трансонімізація.

В статье рассматриваются семантические характеристики названий ресторанов города Лондона. Автором проанализированы семантические способы создания онимов в разноструктурных языках, поскольку названия ресторанов представлены лексемами не только английского, но и испанского, итальянского, португальского, французского японского и других языков. Исследуемые эргонимы, которыми и являются данные ономастические единицы, представлены с точки зрения их мотивации. Анализ фактического материала позволил установить двенадцать лексико-семантических групп, обозначающих урбанистические объекты деловой деятельности человека.

Ключевые слова: эргоним, название ресторана, вторичная номинация, онимизация, трансонимизация.

The article examines semantic characteristics of London restaurant names. The author analyses semantic ways of creating such onomastic units in different languages since the analyzed names represent not only English but also Spanish, Italian, French, Portuguese, Japanese and other languages. The article reconstructs motivational bases of such proper names. The names under analysis are divided into twelve semantic groups according to their motivation.

Key words: business proper name, restaurant name, secondary nomination, onimization, transonimization.

Необхідність багатоаспектного вивчення ономастичної спадщини, яка становить невід'ємний атрибут лексичної системи кожної національної мови, обґрунтована тим, що онімна лексика акумулює матеріальний, культурний, історичний досвід суспільного середовища, в якому вона зароджується і функціонує [8, 52–53]. Ономастична система будь-якої мови перебуває у постійному русі: на кожному історичному відрізку виникають нові об'єкти, які вимагають появи нових назв, а інші, в свою чергу, зникають [3, 3–4]. Таку тенденцію можна чітко прослідкувати у назвах підприємств. XX і XXI ст. характеризуються активним розвитком бізнесу в усіх сферах людської діяльності, що призвело до виникнення великої кількості власних назв, які було виділено у особливий розряд ергонімів, який і став об'єктом нашої розвідки.

У сучасному українському мовознавстві існують роботи, присвячені проблемі дослідження ергонімів з точки зору як семантики та структури (Н. Кутуза, Г. Зимовець та інші), так і прагма-

тики (Ю. Горожанов, Н. Лесовець та інші), однак майже всі вони спираються на регіональний матеріал, як-от ергонімія Луганська [5], і не дають можливості зробити узагальнені висновки про це явище. На нашу думку, актуальним є дослідження ергонімів у різноструктурних мовах, що надасть можливість більш повно схарактеризувати цей лінгвістичний феномен, виявити його характерні особливості та специфіку вживання.

Метою роботи є виявлення загальних тенденцій у створенні ергонімів як назв об'єктів економічної діяльності людини.

Матеріалом дослідження слугували назви закладів харчування міста Лондона, які нараховують 15 733 лексеми не лише англійської, а й іспанської, італійської, французької, португальської та інших мов.

Ергоніми, до яких відносяться назви закладів харчування, як і інші оніми, використовуються для виділення названих ними об'єктів серед інших, зокрема для індивідуалізації та ідентифікації [7]. Ці власні назви як засоби вторинної

номінації представлені в абсолютній більшості ономастичних систем. Як з точки зору їх номінативної функції, так і у кількісному плані вони становлять досить помітну частку ономастикону цих мов.

Як і всі ергоніми, назви закладів харчування належать до засобів *вторинної номінації*, тому що є застосуванням вже наявної форми для назви іншого об'єкта [10, 190–201]. Така вторинна номінація може ще називатися *непрямою* [2, 336–337], оскільки, залежно від умов комунікації, слово, яке виникло у свідомості співрозмовників, набуває певного суспільно-соціального значення, яке, у свою чергу, може не бути прямо пов'язаним зі своїм безпосереднім номінативним значенням.

У випадку вторинної номінації залежність між значенням слова, ситуацією найменування та соціальними стосунками співрозмовників виступає на передній план. Саме така мовна ситуація спостерігається під час вживання ергонімів, які, по суті, являють собою зразковий приклад вторинної номінації [9, 81–82]. Крім того, досліджувані нами назви закладів харчування в багатьох випадках зумовлені як культурою тієї країни, де вони створюються, так і культурою, яку представляє номінатор [1, 201–205].

Як і всі оніми [6, 19–21], назви закладів харчування утворюються (про що свідчать результати нашого спостереження й дослідження тематичних груп ономастичної лексики) трьома способами, що представляють собою характерні ономастичні універсали: 1) онімізація апелятива, 2) трансонімізація іншого власного імені, 3) онімізація апелятива з одночасною трансонімізацією іншого власного імені: змішаний шлях, реалізований у процесі створення нового, власного імені як дво- або багатоскладової лексеми або словосполучення.

Онiмізація апелятива з теоретичної точки зору є досить простим явищем, яке являє собою перехід від незліченної кількості денотатів до єдиного денотату. Н.В. Подольська, яка приділила велику увагу фіксації, опису і розвитку ономастичної термінології, під *онімізацією апелятива* розуміє «перехід апелятива або апелятивного словосполучення через зміну функції у власне ім'я і його подальший розвиток у будь-якому класі онімів» [6, 25–27]. Зазначимо, що термін «апелятив», який позначає будь-яку загальну назву — це не обов'язково ім'я-іменник, оскільки власні імена можуть бути утворені практично від будь-якої частини мови, при цьому іноді без усякої деривації. Розглянемо деякі приклади з досліджуваного матеріалу: іменники — *Adobo, Iskele, Origem, The Porch, The Diner, The Railway, Longhorn, Wildwood, Wasabi*; апелятивні іменні сполучення — *The Old Swan, Tortilla's Home, Boat House, Eastern Cuisine, Avenue Bar & Lounge, White Horse, Bear and Wolf Cafe, 8 Treasures*; транскрибоване японське питальне слово «коли» — *Itsu*; вигук, де присутня

гра слів — *Oh My Cod!*; дієслівне словосполучення — *Watch Me*.

Онiмізація апелятива — це найдавніший спосіб творення власних імен і формування в лексичному складі мови ономастикона. Пориваючи із класом апелятивів, такі імена надалі зазнають своїх власних ономастичних перебудов, які відбуваються головним чином на рівні словотвору (деривації). Виникаючи для позначення одного об'єкта, ім'я нерідко переходить на інший, а це вже є трансонімізацією [6, 11].

Трансонімізація, тобто мотивація іншими онімами, коли ергоніми утворюються вже від наявних у мові й функціонуючих у мовленні антропонімів, топонімів і т.д., є другою основною моделлю номінації [5, 10]. Ергоніми в англійській мові часто представлені формою присвійного відмінка антропонімів і вказують на власника закладу харчування. Але, звичайно, є форми і не у присвійному відмінку, хоча такі ергоніми теж, як правило, вказують на власника або засновника закладу: *Ed's, Hung's, Gail's, Nando's, Little Frankie's, Byron, George, Valentina, Mr. Wu, Boulestin*. Досить часто для назв закладів харчування обирають топоніми, які є орієнтирами для відвідувачів і інформують їх про розташування закладу (наприклад: *No. 11 Pimlico Road* (адреса), *@15 Abchurch Lane* (адреса)) або вказують на знакові місця для культури, чия національна кухня представлена у закладі (*Meghna* — річка в Бангладеш, а також індійське жіноче ім'я). Крім того, це можуть бути і просто відомі культурні явища з різних сфер життя, назви яких слугують запорукою упізнавання відвідувачами, наприклад: *Midori* (назва японського напою), *Shalamar* (назва музичної групи) та ін.

І, нарешті, третій спосіб створення назв — змішаний [6, 28]. Особливість цієї моделі полягає в синхронному з'єднанні при мотивації нової назви двох основних моделей — онімізаційної і трансонімізаційної. Результатом цього процесу є виникнення ергоніма, що є похідним одночасно від двох лексичних одиниць — апелятива та власного імені, яке може належати до будь-якого класу онімів (топонімів, антропонімів, міфонімів і т.д.). У досліджуваному матеріалі такий спосіб творення виявився досить продуктивним. Значна кількість назв закладів харчування була утворена саме у такий спосіб, наприклад: *Tastes of the Nile, Georges's Fish and Souvlaki Bar, Bill's Restaurant, Oliver's Village Cafe, San Miguel's Restaurant and Tapas Bar, Ivy's Mess Hall, Rosa's Thai Cafe, Buckingham Balti House, Auberge — Waterloo, Bistro 1 — Beak Street, Prezzo New Oxford Street, La Boheme, New York Pizza*. Змішаний спосіб творення є самостійною моделлю мотивації. Це має істотне значення для визначення місця власного імені як цілого в лексичній системі мови і в історико-культурному контексті [1, 33–38].

Ергоніми, утворені шляхом онімізації (вторинні номінації), поділяють на два типи: *метафоричні* та *метонімічні* [5, 9]. Це дає можливість виділити певні лексико-семантичні групи назв закладів харчування серед проаналізованого матеріалу:

1) назви ергонімів, які походять від страв національних кухонь, які представляє той чи інший заклад, відносимо до метафорично вмотивованих: *Spaghetti House, Charcoal Grill Kebab House, Ducksoup, Belash, Pizza Express, One Stop Caribbean Eat In And Take Away, Upper Crust Pizzeria* (тут, до того ж є гра слів, бо вираз має переносне значення — «вищий світ», «знать», тобто у назві натяк на обраність), *Perfect Pizza, Pizza Hut, Briciole, Steak & Lobster, Steak & Co, Ye Olde Cheshire Cheese, Afghan Kitchen, Zeytoon, Entricot, Wine & Bread, Chocolate & Champagne* та ін.;

2) онімізовані назви посуду, наприклад: *The Big Plate Cafe, Blue Plate, Plateau, Saucer & Cup, Half Cup Cafe, Forks & Corks, Spoons Restaurant, Dish and Spoon* та ін.;

3) географічно вмотивовані назви, які також належать до метафоричної номінації, якщо не вказують на дійсну адресу закладу. Такі ергоніми викликають певні географічні та історичні асоціації, іноді міфічні, вказуючи клієнтові на специфіку закладу: *Venezia, Simply Paris, The Courtfield, Hampshire Bar And Restaurant, Beijing House, La Basque, Eastern Empire, Cafe Italia, Old Delhi, Lanes of London, Siam Garden, Buenos Aires, The Avalon, Wahaca* (англомовна транскрипція області Оахака у Мексиці), *Babylon Tower* та ін.;

4) назви, в яких використано імена відомих особистостей, які пов'язані з культурою країни, кухня якої представлена в закладі харчування: *Caravaggio, Lord Nelson, Shakespeare Tavern, The Pompidou Cafe* та ін.;

5) назви, які походять від апелювання тваринного та рослинного світу, що можуть бути як реальними, так і міфічними: *Le Chardon, The Bear Bar, Rose & Fennel, Thyme, Roots and Bulbs, Dancing Elephant, Golden Chicken, Happy Dragon, Spice & Herbs, Nautilus Fish, The Greedy Cow, The Three Greyhounds* та ін.;

6) ергоніми, вмотивовані мистецтвом — музичними стилями та інструментами, поезією тощо, наприклад: *Hard Rock Café, Osteria dell'Arte, The Lyric Pub, Piano Bar and Restaurant, Jazz After Dark, Jazz Cafe* та ін.;

7) назви, які походять від назв коштовностей і також є метафорично вмотивованими: *La Perla, New Diamond, Diamond Restaurant, 8 Treasures* та ін.;

8) назви, які містять лексеми на позначення різних соціальних статусів, іноді з національним колоритом або географічною прив'язкою: *The Royal Bengal, Royal Court Bar and Kitchen, Earls Court Tavern, The Earl of Essex, Earl*

of Camden, Dukes Bar, Duke of York, The Archduke, The Duke and Duchess, Duke Thai, Duke of Wellington та ін.;

9) ергоніми, утворені від назв частин тіла людини або тварини. Частини тварин можуть вказувати на пріоритет якихось страв у меню, але не завжди. А от частини тіла людей, скоріше за все, — данина традиції існування гільдій, коли в середні віки останні компактно розташовувалися на одній вулиці або в одному районі, відповідно назва харчевні вказувала на їх географічне розташування. Однак такі оніми не завжди мають прозору мотивацію, тому потребують більш детального дослідження. Зокрема, це стосується назв неанглійського походження. Наведемо лише деякі приклади: *Bulls Head, The Kings Head, The Queens Head, Old Doctor Butler's Head, Paxton's Head, Elephants Head, The Old Nuns Head, Sacro Cuore*. Крім того, було виявлено декілька назв з компонентом *Arms*, де скоріше за все перше значення частини тіла втрачено, натомість використано інше — синонімічне значення назви частини будівлі *Wing* (крило) [11], наприклад: *The Camberwell Arms, Coopers Arms, Pakenham Arms, The Devonshire Arms, Grand Junction Arms, The Carpenter's Arms, The Churchill Arms, Buckingham Arms, The Queens Arms, Warwick Arms, Sussex Arms* та ін.;

10) теологічно вмотивовані ергоніми, які часто походять саме зі східних мов, але не завжди, наприклад: *Jai Shri Krishna, Sree Krishna, Radha Krishna Bhavan, The Life Goddess, The Elephant God, Le Pain Quotidien, Trishna*;

11) назви, вмотивовані архітектурою: *Golden Pagoda, Fantasia Palace, Dragon Palace, Mango Palace, The Kitchen@Tower, Maiden's Tower, Tower Bar and Grill*;

12) до метонімічно вмотивованих ергонімів ми відносимо назви, утворені від імені власника та від фактичної адреси, за якою розташовується заклад: *Marney's, Le Pont de la Tour, Berkeley Square, Kenny's, Giovanni Rana, Joe Allen, The Dock* (розташований біля доків), *The Ice Wharf* (місцезнаходження — поблизу верфі).

Як показують результати нашого дослідження, семантичні характеристики ергонімів, представлених різноструктурними мовами, співпадають. Ми виділили дванадцять спільних лексико-семантичних груп, в кожній з яких зустрічаються лексеми не лише англійською, але й іспанською, італійською, французькою, португальською мовами. Східні мови в досліджуваному матеріалі представлені транскрибованими лексемами, які семантично можуть належати до будь-якої з виявлених нами груп. В подальших розвідках, на нашу думку, варто зосередити увагу на структурних особливостях назв закладів харчування, щоб таким чином виявити специфічні особливості ергонімів в різноструктурних мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание : [пер. с англ.] / А. Вежбицкая ; [отв. ред. и сост. М.А. Кронгауз]. — М. : Рус. слов., 1996. — 411 с.
2. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. — М. : Высшая шк., 1998. — 720 с.
3. Горбаневский М.В. Русская городская топонимия: проблемы ист.-культурного изучения и современного лексикографического описания : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / М.В. Горбаневский. — М., 1994. — 39 с.
4. Катернюк В.В. Структурно-семантичні характеристики неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / В.В. Катернюк ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2010. — 16 с.
5. Лесовець Н.М. Ергонімія м. Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Н.М. Лесовець ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2007. — 19 с.
6. Подольская Н.В. Ономастическое словообразование (сопоставительный анализ на мат. восточнославянской ономии) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н.В. Подольская. — М., 1990. — 49 с.
7. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. — М. : Наука, 1978. — 198 с.
8. Суперанская А.В. Имя нарицательное и собственное / А.В. Суперанская. — М. : Наука, 1978. — 197 с.
9. Суперанская А.В. Языковые и внеязыковые ассоциации собственных имен / А.В. Суперанская. — М. : Наука, 1978. — 150 с.
10. Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды / В.Н. Телия // Языковая номинация. Виды переименования. — М. : Наука, 1977. — С. 129–222.
11. Minton A. Apartment-house Names [Электронный ресурс] / A. Minton // American Speech. — Duke University Press, American Dialect Society. — 1945. — Режим доступа : http://www.jstor.org/stable/486720?seq=1#page_scan_tab_contents

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. London Restaurants [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу : http://www.tripadvisor.com/Restaurants-g186338-London_England.html

ТИПОЛОГІЯ АДРЕСАТА В СУЧАСНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ТОК-ШОУ)

Борисов О.О.,

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

У статті розглядаються особливості реалізації фактора адресата в такому соціально організованому жанрі усного формату британської та української комунікації, як ток-шоу. Наголошується на провідній ролі адресата у здійсненні діалогічного дискурсу. У розвідці проаналізовано різні типи адресата залежно від типу застосованого комунікантами впливу та наявної реакції після його здійснення.

Ключові слова: діалогічний дискурс, адресат, аудиторія, співадресат, вплив.

В статье рассматриваются особенности реализации фактора адресата в таком социально организованном жанре устного формата британской и украинской коммуникации, как ток-шоу. Подчеркивается ведущая роль адресата в осуществлении диалогического дискурса. В работе проанализированы разные типы адресата в зависимости от типа примененного коммуникантами влияния и реакции после его осуществления.

Ключевые слова: диалогический дискурс, адресат, аудитория, соадресат, влияние.

The article considers the impact of the addressee factor in such socially organized genre as British and Ukrainian talk shows. It highlights the leading role of the addressee in the ethnic dialogical discourse. It analyzes different types of the addressee according to the type implemented by the communicants' influence and its succeeding reaction.

Key words: dialogical discourse, addressee, audience, co-addressee, influence.

Комунікативна лінгвістика сьогодення спрямована на пояснення основ та принципів протікання діалогічної форми мовлення невідривно від її творців — учасників діалогічної взаємодії [1; 2; 4; 9; 11; 12]. Тому тема статті, в якій на матеріалі усних діалогів учасників британського та українського ток-шоу розглядається реалізація фактора реципієнта повідомлення та роль останнього у публічній мас-медійній комунікації, є актуальною та новою.

Метою роботи є побудова типології адресата у британських та українських телевізійних ток-шоу. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) обґрунтування провідної ролі адресата в комунікативному акті; 2) розгляд існуючих типологій адресатів; 3) диференціація адресата в етнічних ток-шоу та встановлення критеріїв його класифікації.

Ключовою ідеєю для розуміння комунікації є твердження М.М. Бахтіна про те, що необхідною ознакою висловлювання є його зверненість, адресованість [1, 275]: без слухача немає мовця, без адресата немає адресанта. Тому, незважаючи на всю складність сутності діалогічної взаємодії, у ній можна виділити дві базисні складові, які представлені діяльностями суб'єктів дискурсу, котрі впливають один на одного, коригують та спрямовують поведінку партнера, намагаючись досягти власних цілей. У процесі комунікації індивіди з урахуванням поставлених завдань та вимог ситуації, враховуючи результати глобаль-

ного та поточного оцінювання один одного, обирають стиль та мовленнєвий жанр повідомлення, а також доречні мовні засоби його оформлення. Принципова діалогічність породжуваного тексту накладає на нього два різних комплекси прагматичних відбитків: стратегії й тактики адресанта та стратегії й тактики адресата. Відтак мовець і слухач є суб'єктами та творцями однієї й тієї самої діяльності; кожен учасник спілкування виступає як особистість зі своєю свідомістю, зануреною в інтеріоризоване буття, семіосферу, інтеракцію з іншою особою, дискурс, і виступає не як фізичне тіло (об'єкт), а як суб'єкт, комунікативна особистість, усередині якої розгортається активність щодо інтерпретації повідомлення та реакції на нього [9, 222]. Під комунікативною особистістю розуміємо сукупність набутих у процесі соціалізації особи когнітивних, семіотичних, мотиваційних преференцій, які виформовують її конверсаційну компетенцію, актуалізація якої в інтеракції відбувається у вигляді демонстрації сталого набору індивідуальних комунікативних стратегій та тактик [2; 12].

Кінцевим споживачем інформації, закладеної в повідомлення адресанта, є **адресат** (реципієнт повідомлення, читач, слухач). Комунікативна настанова на адресата є найважливішим аспектом комунікації, оскільки, по-перше, саме в ній закладений цілеспрямований, адресний інформаційний обмін, отже, і, необхідний сигнал впливу, по-друге, вона демонструє те, як адресант співвід-

носить свою мовленнєву поведінку з параметрами адресата [5, 106]. Останнього визначаємо як *особу, яка сприймає та відповідно до своїх когнітивних стратегій і ситуативних умов інтерпретує повідомлення адресанта, коригуючи чи повністю реалізуючи цілі останнього*. М.Ю. Лотман слушно зазначає, що в комунікації «творча ініціатива належить адресатові інформації. Слухач (читач) є справжнім творцем» діалогу [8, 134], від активності якого залежить успіх спілкування.

Тож позиція адресата завжди є вбудованою у знак тексту відповідно до задуму, інтенцій автора, його концепції адресованості [11, 231] та реконструюється адресатом за наявними в тканині тексту лінгвістичними сигналами, тобто під час інтерпретації тексту відбувається розпредмечування включених до нього уявлень [3, 9]. Якщо *ідеальний адресат* — той, хто розуміє всі пресупозиції кожної фрази, то *гіпотетичний* адресат є моделлю *ідеального реального* адресата (партнера по комунікації), якого змушений уявляти адресант [5, 106–107]. Відповідно до цього адресатність є складною взаємодією реального адресата, інтенціонального заданого автором і вписаного в текст, а також представленого в тексті образу гіпотетичного адресата [11, 231; 12, 77].

З інтерпретацією адресатом отриманого масиву інформації пов'язані, з одного боку, розуміння та інтерпретація мовленнєвих одиниць як носіїв прямих та прихованих смислів, перлокутивних ефектів сприйнятого тексту, прагматичних пресупозицій, з іншого — тип мовленнєвого та поведінкового реагування адресата на отримані інформаційні сигнали, визначення умов та факторів, за яких адресат міняється ролями з адресантом, тощо [2, 106]. Інакше кажучи, відбувається реалізація процесів *інтеріоризації мовлення* — увідповіднення індивідуальної концептуальної системи свідомості ситуативній моделі комунікативного акту. Відповідно, з одного боку, засвоєння інформації та ступінь впливу напряду залежить від рівня підготовленості реципієнта до її сприйняття, а це, у свою чергу, передбачає урахування як сталих параметрів особи (психологічні, соціальні, етнокультурні тощо), так і ситуативних потреб. З іншого боку, комунікативні стратегії адресанта залежать саме від особи адресата, його готовності чи неготовності до запропонованого типу, напряду, тональності спілкування [2, 106].

Існують різні види *типологізації адресатів*. Так, Г.Г. Почепцов виділяє: 1) прямого адресата; 2) квазіадресата (крайньою формою якого є адресат-неістота); 3) адресата-ретранслятора (отримує повідомлення й доводить його до дійсного адресата); 4) непрямого адресата (третя особа присутня в комунікації); 5) співадресата (має статус, тотожний прямому адресату) [10, 12–14]. Н.І. Формановська диференціює адресатів як: 1) реального та гіпотетичного; 2) узагальне-

ного прогнозованого; 3) масового, публічного; 4) персонального (конкретного), який визначається показниками комунікативної ситуації, соціальними ролями та психологічними станами [12, 77–78]. За кількісним параметром виділяються три типи адресатів: індивідуальний (окрема особистість); колективний або груповий; масовий, який далі розрізняється за каналом зв'язку: телеглядачі, радіослухачі, користувачі Інтернету [6, 59]. Урахування комунікативних прав та обов'язків дає змогу поділити комунікантів на слухачів із постійним та перемінним статусом [7, 64] залежно від того, чи змінює слухач свій статус на статус мовця в діалогічній взаємодії.

У деяких діалогічних жанрах комунікації, до яких, зокрема, належить ток-шоу, окрім стандартних учасників комунікації (*активних реагентів*) в інтерактивному просторі взаємодії присутні й інші особи у комунікативній ролі спостерігача [4, 3], які отримують повідомлення мовця, призначене слухачеві, та за певних умов можуть виступити в ролі актанта-інтерпретатора предмета думок активних реагентів комунікації [4, 3; 12, 67]. Н.Г. Воронцова наводить таку *типологію реципієнтів*, які з найбільшою вірогідністю можуть стати актантами: *сторонній реципієнт-актант, випадковий реципієнт-аутсайдер, прихований реципієнт-аутсайдер, дистантний сторонній реципієнт, квазіактивний реципієнт* [4, 8–9].

Диференціація адресата у межах британського та українського ток-шоу зумовлюється насамперед специфікою самого діалогічного жанру. Ток-шоу — інформаційно-розважальна програма етнічного мас-медійного простору комунікації. Спільною ознакою для британських та українських ток-шоу є розгортання діалогічної взаємодії між ведучим та гостями у контексті чіткого усвідомлення ними того, що програма розрахована передусім на дистантного реципієнта, яким є масовий глядач. Проведення ток-шоу передбачає пріоритетність масового адресата: уся мовленнєва поведінка ведучого, зміст та напрямок розмови орієнтовані на дотримання інтересів того, заради кого, власне, й робиться програма. Діалоги ток-шоу будуються таким чином, щоб питання та деякою мірою відповіді на них були заздалегідь продуманими та розрахованими на багатомільйонного адресата — глядача-слухача. Окрім підготовленості тексту, відмічаємо відсутність грубих розмовних елементів, адже мовці пам'ятають про публічність мовлення [12, 80]. Отже, визначаємо цей жанр як *трансльоване ЗМІ розмовне видовище інформаційного (розважального або пізнавально-розважального типу) чи інформаційно-аналітичного характеру, в якому відбувається діалогічна взаємодія у форматі «запитання — відповідь» на задану тему ведучого-рефері з учасником (учасниками) програми, запрограмована на отримання конкретного результату, що відбувається у при-*

сутності декількох десятків глядачів у студії, які, разом з віддаленою аудиторією, можуть перетворюватися на активних комунікантів.

З одного боку, аудиторія (зокрема, своєю емоційністю чи її відсутністю) надає ведучому та гостю орієнтири щодо того, наскільки якісно та цікаво розгортається їх публічний діалог, як поставлені запитання та відповіді сприймаються присутньою групою людей та чи потрібно щось змінювати для досягнення позитивної динаміки реакції глядача. З іншого боку, саме через студійну аудиторію транслюється настрій масовому глядачеві, який і визначає популярність програми. Інакше кажучи, аудиторія є тим «барометром», який «підказує» ведучому та віддаленому реципієнту інтелектуальну та емоційну «погоду» у студії, створену його діалогічною взаємодією з респондентом, та детермінує план наступних дій для підтримки та активізації бесіди чи дискусії. Тому ізоморфною ознакою порівнюваних етнічних ток-шоу є обов'язковість звертання як ведучого, так і, меншою мірою, гостя чи гостей до аудиторії в студії для більш сильного впливу на неї та масового глядача.

За критерієм *спрямованості впливу*, враховуючи наведену вище класифікацію реципієнтів Н.Г. Воронцової, у жанрі ток-шоу виділяємо три основні категорії адресатів — прямі, непрямі та додаткові. Додатковим адресатом виступає той, про наявність якого адресант не знає, не розраховує на нього, проте впливає на його знання, емоції чи ставлення; такий адресат не є предметом вивчення у цій роботі. До *прямого адресата* належить той, кого адресант (ведучий, журналіст або шоумен) експліцитно вважає адресатом та хто є об'єктом впливу в інтеракції в контексті етнічного ток-шоу:

1) гість у студії та відповідно ведучий: брит. **Ruby**: *Or wherever you are going these days, you know, you are sitting there, do you, can you not stop?* **Eddie**: *Which one?* **Ruby**: *Ahh! "Seagulls", I know "Seagulls"!* [18] та укр. **Олесь Доній**: ... Ну, бо якщо не називаємо прізвищ, то незрозуміло, кого ми критикуємо. **Антін Мухарський**: *Давайте, наша програма дозволяє собі такі речі.* **Олесь Доній**: *Ми потрапили у величезну пропагандистську кампанію...* [13];

2) аудиторія у студії: брит. **John Ross** (звертаючись до аудиторії): *Hold on! Have we any medical emergency here? Is there doctor in the house?* **Аудиторія** в студії аплодує, кричить та свистить: *Yeah!* [20] та укр. **Притула Сергій**: *З вас новини, з нас коментарі.* **Педан Олександр**: *Ось дівчинка! Давай! Дівчина із залу: Кличко собирается жениться!* [15];

3) масова аудиторія — телеглядачі: брит. **Ruby**: *Hello, my guests tonight are, me, Ewan McGregor, Eddie Izzard. And please welcome the new star, Ruby Wax!* [18] та укр. **Антін Мухарський**: *Пустомеля, базіка, брехло — багато слів, які ви можете використати проти мене. Адже я обіцяв не запрошувати до «Зеленої лампи» політиків. Але зачекайте, щойно*

ви дізнаєтеся, хто наш наступний гість, і ви зрозумієте, чому ми зробили для нього виняток [13].

До *непрямого адресата* впливу належать реципієнти, які сприймають повідомлення, призначене ведучому чи гостям у студії: йдеться про аудиторію, яка знаходиться у студії, чи масову аудиторію, яка спостерігає за діалогами. Так, остання (телеглядачі) виконує роль *дистантного стороннього реципієнта*, безпосередня реакція якого, за відсутності прямого зв'язку зі студією, невідома та визначається лише рейтингами програми *post factum*: брит. **John Ross**: *July, the twenty first! Ladies and Gentlemen, Jo Rowling! J. Rowling: Thank you!* [17] та укр. **Антін Мухарський**: *Дорогі друзі! Один із братів Гонкурів, французьких романістів XIX століття, казав, що картина в музеї чує більше дураців, ніж будь-хто у світі. За півтора століття все кардинально змінилося!* [14]. Такий непрямий адресат отримує форму *співадресата*.

Хоча візуально глядачам аудиторія в студії може бути й не представлена, але вона є одним з головних учасників ток-шоу, інтерактивна схема якого будується таким чином: *ведучий — [аудиторія] — гість — [аудиторія] — ведучий*. Вона виступає в ролі *стороннього реципієнта*, який знаходиться як в інтерактивному просторі, так і в топікальному полі комунікації, а тому позиція студії, яка представлена людьми, зацікавленими в обговоренні тих або інших тем, максимально наближена до позиції інтерактантів. У випадку, коли аудиторія тільки сприймає діалог, не продукуючи реакції, вона виконує роль *стороннього реципієнта*: брит. **Patrick Stuart**: ... *So no I've lived there because that's where my work has been generated. This is still home.* **Graham Norton**: *Oh Good! So welcome home... Except you have been here the whole time...* [19] та укр. **Антін Мухарський**: *Фольклорне, аграрне, таке, як то кажуть, домашнік-арт.* **Наталія Заболотна**: *Ми можемо змінити ситуацію, змінивши цю парадигму* [14].

Однак ток-шоу передбачає створення ілюзії інтерактивності програми, для чого в потрібних місцях ведучим, гостями та модератором стимулюється її жвава реакція у формі оплесків, сміху, емоційних вигуків тощо, що створює особливу атмосферу публічності, дає «емоційну підказку» телеглядачам: брит. **John Ross**: *Yeah, and in acting I would have thought as well...* **Hugh Laurie**: *Acting, less. So if you're on stage, for example, if you've got to relearn Othello every night but...* (**Аудиторія** сміється.) **John Ross** (сміється): *You could just make bits up...* [20] та укр. **Павло Шеремет**: *А коли ви біжите по трасі, про що думаете? Что у вас стучит в голове?* (**Аудиторія** сміється.) **Олена Підгрушна**: *Ну, я вам скажу, що не завжди, взагалі, про щось думаєш. Іноді бувають гонки, що пробігаєш на такому автопілоті!* [16]. У зазначених прикладах аудиторія виконує роль *стороннього реципієнта-актанта*. При цьому у деяких випадках аудиторія у студії може залучатися до розмови,

стаючи активним учасником комунікації — *прямим адресатом*: брит. **John Ross**: *Hi, there! It's Lady Gaga! Mistress of the quick change! Wow, mind that step. That was fantastic! It's Lady Gaga. Doesn't she look... spectacular?* **Аудиторія** кричить: *Love you Gaga!* [21] та укр. **Притула Сергій та Педан Олександр [разом]**: *Це були новини від Педан-Притула шоу!* **Аудиторія** аплодує, сміється, кричить: *Браво!* [15].

Отже, стандартна комунікативна модель *адресант — прямий адресат* в британських та українських ток-шоу розширюється за рахунок введення до неї *непрямого адресата* — масової та студійної аудиторії. У першому випадку вона вті-

люється у дистантного стороннього реципієнта, у другому — у стороннього реципієнта, стороннього реципієнта-актанта, відбиваючи симбіоз мовця, слухача та спостерігача, який залежно від ситуації, бажань мовців та власних прагнень може залучатися до процесу спілкування, змінюючи його напрямок. Залежно від низки комунікативно-прагматичних передумов аудиторія виконує функції реагента — прямого адресата.

Перспективним напрямком роботи є порівняння особливостей мовлення адресанта та адресата в межах вказаного жанру у британській та українській лінгвокультурах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин ; сост. С.Г. Бочаров ; текст подгот. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина. — М. : Искусство, 1979. — С. 237–281.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С. Бацевич. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — 344 с.
3. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / О.П. Воробьева. — К. : Вища шк., 1993. — 200 с.
4. Воронцова Н.Г. Коммуникативно-когнитивні особливості вербальної інтеракції зі стороннім реципієнтом (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Н.Г. Воронцова ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2005. — 20 с.
5. Гапотченко Н.Є. Адресат коммуникативной ситуации интервью та його складники (на матеріалі сучасної французької преси) / Н.Є. Гапотченко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. — Серія: Філологія. — 2004. — Т. 7, № 1. — С. 106–110.
6. Заветна Т.С. Адресатність дискурсу британських парламентських дебатів / Т.С. Заветна // Всеукраїнський науковий форум: Сучасна англістика: Стереотипність і творчість: Тези доповідей. — Х. : Торсінг Плюс, 2006. — С. 59–61.
7. Козирева М.С. Статус коммуникативной взаимодействия при варіюванні кількості учасників / М.С. Козирева // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. — Х. : Константа, 2003. — № 586. — С. 77–80.
8. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. — СПб. : Искусство-СПБ, 2000. — 704 с.
9. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. — 280 с.
10. Почепцов Г.Г. О коммуникативной типологии адресата / Г.Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике. — Пятигорск : Изд-во Пятигорск. ун-та, 1986. — С. 10–17.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
12. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический поход / Н.И. Формановская. — М. : Русский язык, 2002. — 216 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. «Зелена лампа» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://tvi.ua/program/2013/07/08/zelena_lampa_vid_7072013.
14. «Зелена лампа» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://tvi.ua/program/2013/11/10/nataliya_zabolotna_u_zeleniy_lampi
15. «Педан-Притула шоу» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=r0KGOBfzOWM>
16. «Проти ночі» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://tvi.ua/new/2013/03/20/championka_olena_pidhrushna_pro_svoyu_peremohu.
17. “Friday Night with Jonathan Ross” (J.K. Rowling, part 2, 13/07/2007) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=E1IfqUeG-X8>
18. “Ruby Wax Show” [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=zjPggAX5QM4>
19. “So Graham Norton” [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.channel4.com/programmes/so-graham-norton>
20. “The Jonathan Ross Show” (Hugh Laurie, Part 2/2) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=Yn6Wq7peEjw>
21. “The Jonathan Ross Show” (Lady Gaga) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=kVkAC7Nub3w>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НОМІНАТИВНО-РЕФЕРЕНЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ

Мосієнко О.В.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті розглядаються особливості функціонування номінативно-референційних одиниць у медіа-дискурсі, який одночасно відображає і конструює оточуючий світ. Номінативно-референційні одиниці виконують дві дискурсивні функції — називну, призначену для іменування та характеристики позамовної дійсності, та референтну, яка полягає у різних способах включення референтів до медіа-тексту. Особлива увага приділяється комунікативним і лінгвокогнітивним властивостям номінативно-референційних одиниць, функціонування яких відбиває способи сприйняття дійсності людиною.

Ключові слова: детермінатив, медіа-дискурс, медіа-текст, номінативно-референційна одиниця.

В статье рассматриваются особенности функционирования номинативно-референциальных единиц в медиа-дискурсе, который одновременно отражает и конструирует окружающий мир. Номинативно-референциальные единицы выполняют две дискурсивные функции — номинативную, предназначенную для обозначения и характеристики внеязыковой действительности, и референтную, заключающуюся в разных способах введения референтов в медиа-текст. Особое внимание уделено коммуникативным и лингвокогнитивным свойствам номинативно-референциальных единиц, функционирование которых отражает способы восприятия действительности человеком.

Ключевые слова: детерминатив, медиа-дискурс, медиа-текст, номинативно-референциальная единица.

The article addresses functional peculiarities of designative-referential units in media discourse, the latter being regarded as both the means of reflecting the reality and construing it. Designative-referential units simultaneously perform two functions in media discourse: designating, responsible for naming and characterizing extralinguistic reality, and referential, which introduces various ways of denoting the objects of reference in a media text. Special attention is paid to communicative and cognitive features of designative-referential units representing different modes of perceiving the world.

Key words: determiner, media discourse, media text, designative-referential unit.

Комунікативно-дискурсивний вектор сучасної лінгвістичної науки спрямований на вивчення особливостей використання мовних одиниць у різноманітних дискурсах. Внаслідок стрімкого розвитку інформаційних технологій та процесів глобалізації інтенсивного вивчення набув медіа-дискурс, який одночасно відображає та конструює дійсність, зумовлюючи зміну ментальних і емоційних станів адресатів [2, 149]. У цьому зв'язку актуальним є детальне вивчення номінативних засобів англійської мови, особливості яких виявляється у сполучуваності з детермінативами, що зумовлює утворення номінативно-референційних одиниць (далі — НРО), які одночасно виконують дві дискурсивні функції — називну, призначену для іменування й характеристики позамовної дійсності, та референтну, яка виявляється у різних способах включення референтів до тексту. Відображаючи у свідомості людини об'єкти, явища і події навколишньої дійсності,

НРО забезпечують смисловий зв'язок, цілісність, інформативність, комунікативність і прагматичність медійних текстів.

Мета статті полягає у визначенні основних підходів до вивчення НРО в англійському медіа-дискурсі. **Завдання розвідки** передбачає виявлення комунікативних і лінгвокогнітивних особливостей НРО.

Виняткова роль НРО у медійному дискурсі зумовлена їх використанням для відтворення позамовної дійсності, до якої в адресата відсутній безпосередній доступ у момент комунікації [10, 4]. Вивчення номінативно-референційної організації медіа-дискурсу здійснюється у двох аспектах: когнітивному, який полягає у виявленні моделей творення НРО, і комунікативному, що передбачає встановлення ролі досліджуваних одиниць на всіх етапах розгортання медіа-тексту — у заголовку, вступі, блоці головної події та заключному абзаці [5, 77].

При дослідженні НРО враховуємо, що медіа-дискурс являє собою вербалізовану мовленнєво-розумову діяльність, яка має лінгвальний і лінгвокогнітивний плани вираження. Медіа-текст розглядають як складну поліфункціональну гетерогенну систему, яка одночасно є продуктом вербалізації когнітивної діяльності індивіда-продуцента стосовно пізнання дійсності, а також об'єктом і результатом цілеспрямованого конструювання смислів за рахунок вербальних і авербальних кодів відповідно до прагматичної мети повідомлення [4]. У медіа-текстах НРО позначають референти, котрі репрезентують позамовну дійсність: номінативний компонент називає або характеризує предмети і явища, а детермінативи відбивають ракурс їхнього включення до дискурсу.

Когнітивно-дискурсивна парадигма дає змогу трактувати детермінативи як сигнали перспективізації референтів. Їх зовнішній, або надситуативний, статус відображений власними назвами, які вказують на незалежність об'єкта від ситуації [20, 88–89]. Внутрішня, або ситуативна, перспектива представлення об'єктів встановлюється означеними НРО, а зв'язки між референтами відображаються реляційними НРО, утвореними сполученням іменників із власними назвами у родовому відмінку або присвійними займенниками. Відповідно дискурсивно-когнітивні студії виявляють у НРО ідентифікаційну, реляційну й характеристичну перспективи представлення референтів. Комунікативно-текстові функції НРО відображенні у їхньому вживанні в різних текстових сегментах — заголовку, вступі, блоках головної події і коментарів, а також у заключному абзаці [3] — відповідно до дискурсивно-номінативних стратегій як схем послідовного формування завершених образів позамовних об'єктів, співвідносних із базовим рівнем категоризації, на якому ми зазвичай сприймаємо навколишній світ.

Комунікативний підхід до вивчення НРО враховує відображення ситуації та її учасників у різних ракурсах за рахунок фокусування уваги адресата на різних деталях і компонентах. Комунікативне вживання означених фраз зумовлене середовищем, у якому знаходяться мовець і адресат, а тому референт, представлений означеним іменниковим словосполученням, виступає у процесі комунікації як відомий, відображаючи комунікативний характер вживання означеного артикля [17, 3].

Комунікативні властивості НРО з вказівними займенниками, як засобами орієнтації мовлення стосовно учасників комунікативної ситуації, полягають у позначенні близької та далекої перспективи. Близька перспектива як зона, в якій знаходиться референт, котрий асоціюється з мовцем або з об'єктами, які так чи інакше пов'язані

з ним, позначається вказівними займенниками *this/these*. Віддалена перспектива як зона, в якій суб'єкт не знаходиться і використовується в тому разі, якщо референт асоціюється з адресатом, а не мовцем або ще кимось (третьою особою), позначається вказівними займенниками *that/those* [18, 695–697].

Дейктична сутність НРО з вказівними займенниками зумовлена фіксацією різної відстані між мовцем і предметом комунікації. Подібно до дейктичних одиниць вказівні займенники належать до засобів орієнтації, які ідентифікують об'єкти, що перебувають у межах поля зору комунікантів [9, 82–83]. Вказівні НРО пов'язують референти з часово-просторовими відношеннями і вказують на контекстуальні відмінності між моментом і місцем мовлення, мовцем і адресатом.

Вживання НРО з вказівними займенниками визначається комунікативним завданням цілого тексту, тобто його спрямованістю на інформування, переконання аудиторії або оцінювання подій. Вказуючи на віддалену або близьку перспективу сприйняття, вказівні займенники *this* та *that* відображають надходження інформації від людини, яка сама є учасником подій. Вказівні займенники відображають емоційне сприйняття суб'єктом дійсності, пов'язуючи референт з екстралінгвістичним контекстом шляхом виділення об'єкта з-поміж інших, та акцентують емпатичність наведеної інформації [11, 49–51], про що свідчать предикати і прикметники, які входять до складу словосполучень, а також мовний контекст.

НРО реалізують комунікативні характеристики у медіа-текстах, співвідносячи референти з центром або периферією подій. Текстові функції детермінативів у складі НРО полягають у зв'язуванні елементів тексту, розподілі уваги адресата, членуванні абзацу й тексту. Текстотвірні функції неозначених НРО виявляються у вступному блоці газетного тексту, який вводить нову ситуацію, характеризуються катафоричною спрямованістю текстових зв'язків. У коментуючій частині та наприкінці абзацу переважають означені фрази. Неозначена НРО може з'являтися як на початку, так і у середині абзацу, супроводжуючи назву кожного нового предмета або учасника подій, який вводиться в текст.

Лінгвокогнітивний підхід до дослідження НРО у медіа-дискурсі визначається спрямованістю повідомлення на активацію концептуальних структур, які репрезентують знання читача, необхідні для успішної комунікації. Відтворення у медіа-тексті об'єктивного світу пов'язане з процесами концептуалізації як способами осмислення людиною навколишньої дійсності і виділення одного об'єкта за рахунок співвіднесення його з іншими в межах ситуації та події, про які йдеться у повідомленні. У межах когнітивного підходу будь-який текст розуміють як створену

автором модель або картину дійсності, яка відображається загальними правилами моделювання, інтерпретуючи текст як системну єдність, а його опис як абстрактну семіотичну структуру [14].

Лінгвокогнітивний аспект породження й сприйняття тексту виявляється у відображенні подій у свідомості адресата. Осмислюючи подію, описану в медіа-тексті, читач будує її ментальну модель, яка окрім текстової містить багато іншої інформації: відомості про події, явища, сукупності даних, що передаються за допомогою мови в процесі комунікації [1, 7–8]. Розуміння цілого тексту значною мірою залежить від загальних знань людей про світ, в основі яких лежать такі базові структури, як фрейми, сценарії, скрипти — пакети інформації, що зберігаються чи утворюються в пам'яті і забезпечують адекватну обробку стандартних ситуацій. У цьому руслі структура медіа-тексту визначається як когнітивна модель, спосіб авторської інтерпретації повідомлення, що втілюється у фреймах як інструментах представлення знань, розуміння ситуацій, засобів дискурсивної організації текстів, які забезпечують перехід від значення до змісту повідомлення, від вербального рівня розуміння до концептуального [16, 62–64].

НРО використовуються у медіа-текстах як засоби збереження, активації, передачі знань, кодування/декодування інформації, а також конструювання ситуацій, подій, яке ґрунтується на особливостях взаємодії процесів мовлення і мислення [8, 38–40]. Комунікативно-текстові і лінгвокогнітивні властивості НРО забезпечують змістове розгортання медійних повідомлень, виконуючи ідентифікаційну, реляційну і характеристичну функції.

Ідентифікаційна функція НРО полягає в ототожненні предмета відносно дійсності та тексту — вказуванні на кореферентність висловлень, які позначають один і той самий предмет [19, 21–23]. Означені НРО виконують два різновиди ідентифікації: візуальну та ментальну. Візуальна ідентифікація супроводжується вказуванням на предмет, який є об'єктом зорового сприйняття, тобто означена фраза ототожнює референт, виокремлений з-поміж інших, які перебувають у спільному полі зору мовця й адресата. Ментальна ідентифікація здійснюється за відсутності предмета у межах поля зору, але при наявності у свідомості людини знання про нього та його ознаки, сформованого внаслідок попереднього сприйняття за певних життєвих обставин, тобто достатньої інформації у людини для ідентифікації предмета. Означені фрази вказують у цьому разі на доступність ментальної репрезентації референта, тобто можливість його ідентифікації адресатом. Ментальна ідентифікація є більш загальним явищем, оскільки безпосередня ідентифікація здійснюється через ментальне ототожнення.

НРО з вказівними займенниками відбивають перцептивну ідентифікацію референта, яка полягає в його введенні у лінгвістичний або ситуативний контекст за рахунок співвіднесення з дейктичним центром — об'єктом, відносно якого здійснюється виділення. Обмеження щодо ідентифікації референта, які накладаються вказівними займенниками, сильніші і більш специфічні, ніж характерні для означеного артикля, оскільки референт повинен бути не тільки ідентифікований, але й контекстуально відомий та активований [13, 463–464]. Вказівні фрази виокремлюють у газетному дискурсі референт за рахунок його наближення до спостерігача, фокусують на ньому увагу адресата, виконують рестриктивну функцію та позначають контраст, викликаючи емоційну реакцію. Головна відмінність між артиклевими та вказівними фразами полягає у різних способах ідентифікації референтів. Вказівні фрази виділяють референт у сукупності з його ознаками, тобто в цілому, а не на основі певної характеристики, на відміну від означених фраз, які виділяють референт за рахунок певних властивостей.

Реляційна функція НРО з іменниками у присвійному відмінку та з присвійними займенниками виявляється в локалізації одних референтів стосовно інших. У когнітивних термінах реляційні фрази пов'язують спостерігача, орієнтир і референт-ціль [15, 42], відображаючи співвіднесеність особи з виділеним референтом, за допомогою якого встановлюється ментальний контакт з об'єктом володіння. Іменники у присвійному відмінку відрізняються від присвійних займенників локалізацією менш виділених референтів стосовно більш помітних. Водночас присвійні займенники відрізняються від означеного артикля, який вказує на зв'язок об'єкта зі структурою ситуації, відображаючи ідентифікацію через локалізацію одного референта стосовно іншого.

Характеристична функція НРО полягає у відображенні кількісних і якісних властивостей референтів за допомогою неозначеного артикля і квантифікаторів. Характеристичні властивості неозначених детермінативів пов'язані з перспективою зображення референтів. Неозначений артикль розглядається як засіб співвіднесення референта з межами поля сприйняття в близькій перспективі й відображає точку зору стороннього спостерігача, що виступає джерелом інформації та асоціюється з референтом, який не може бути ідентифікованим (non-identifiable) [12, 117].

Неозначені НРО здійснюють якісну класифікацію, номінацію й генералізацію референтів, співвідносять позначені ними об'єкти з реальністю, відображаючи тим самим ступінь модальності відповідних фрагментів тексту [7, 36–37]. Відсутність артикля перед злічуваним іменником у множині вказує на узагальнене, абстрактне поняття, представлене іменником, і відображає початкову точку

процесу пізнання. Оскільки значення артиклів виходить за межі текстових факторів, неозначений артикль вводить певний референт як елемент суб'єктивного досвіду індивіда [6, 116–118].

Таким чином, комунікативний підхід до вивчення досліджуваних одиниць ґрунтується на використанні НРО з означеним артиклем і вказівними займенниками для вказування на близьку або далеку перспективу сприйняття, виділення референтів на фоні ситуації. Означені НРО розподіляють увагу адресата при сприйнятті тексту, репрезентуючи важливі та другорядні аспекти

подій. Референти, які мають важливе значення і знаходяться в центрі подій, позначаються НРО з означеним артиклем та вказівними займенниками *that/this*, а ті, котрі представляють менший інтерес для відображення подій, позначаються неозначеними НРО. Когнітивні властивості НРО відображаються у моделях їх будови, пов'язаних з особливостями сприйняття світу і його відображення у свідомості людини.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні номінативно-референційного аспекту конструювання подій у медіа-дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтабаева Е.В. Языковые категории в когнитивно-дискурсивном аспекте (к вопросу о методологии исследования) / Е.В. Алтабаева // Материалы VII Междунар. науч. конф. [«Язык и социум»], Минск, 1-2 декабря. — Минск : РИВШ, 2007. — С. 6–8.
2. Гуслякова А.В. Когнитивное моделирование медиадискурса (к постановке проблемы) / А.В. Гуслякова // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. — 2013. — № 2. — С. 143–154.
3. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с.
4. Деминова М.А. Онтология современного медиатекста [Электронный ресурс] / М.А. Деминова. — Режим доступа : <http://www.journ.usu.ru/index.php/component/content/article/418>.
5. Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиатекстов. Опыт исследования современной английской медиаречи / Т.Г. Добросклонская. — М. : Эдиториал УРСС, 2005. — 288 с.
6. Кашкин В.Б. Функциональная типология: неопределенный артикль / В.Б. Кашкин // Социальные и гуманитарные науки, отечественная и зарубежная литература. Серия: Языкознание. — 2002. — № 4. — С. 112–119.
7. Огуречникова Н.Л. Значение и функции неопределенного артикля в английском языке / Н.Л. Огуречникова // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. — 2006. — № 3. — С. 26–40.
8. Олянич А. Презентационная теория дискурса / А. Олянич. — М. : Гнозис, 2007. — 407 с.
9. Потапенко С.І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) / С.І. Потапенко. — К. : Видавничий центр КНЛУ, 2004. — 359 с.
10. Потапенко С.І. Орієнтаційний простір сучасного англомовного медіа-дискурсу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.І. Потапенко. — К., 2008. — 32 с.
11. Терехова С.І. Типологія дейксису (на матеріалі української, російської та англійської мов) / С.І. Терехова // Мовознавство. — 2004. — № 2–3. — С. 48–53.
12. Cumming S. Discourse and Grammar / S. Cumming, O. Tsuyoshi // Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction. — 1998. — Vol. I. — P. 112–137.
13. Diessel H. Demonstratives, Joint Attention, and the Emergence of Grammar / H. Diessel // Cognitive Linguistics. — 2006. — Vol. 17, № 4. — P. 463–489.
14. Dijk van T.A. Power and the News Media / T.A. van Dijk // Political Communication and Action. — Cresskill, NJ : Hampton Press, 1995. — P. 9–36.
15. Langacker R.W. Grammar and Conceptualisation / R.W. Langacker. — Berlin : Mouton de Gruyter, 1999. — 427 p.
16. Langacker R.W. Sources of Discourse Coherence / R.W. Langacker // English Language and Literature Studies Interfaces and Integrations ELLSII. — 2006. — Vol. 1. — P. 55–80.
17. Lyons Ch. Definiteness / Ch. Lyons. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1999. — 380 p.
18. Piwek P. 'Proximal' and 'Distal' in Language and Cognition: Evidence from Deictic Demonstratives in Dutch / P. Piwek, R.-J. Beun, A. Cremers // Journal of Pragmatics. — 2008. — Vol. 40. — P. 694–718.
19. Salehuddin K. Definiteness And Indefiniteness: A Contrastive Analysis Of The Use Of Determiners Between The Malay Language And English / K. Salehuddin // GEMA Online Journal of Language Studies. — 2006. — Vol. 6, № 1. — P. 21–30.
20. Searle J.R. Proper Names / J.R. Searle // Readings in the Philosophy of Language. — L. : University of London, 1997. — P. 585–594.

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСКУРСУ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДТРИМКИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ревчук Т.І.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено розгляду просторової організації дискурсу та особливостей дискурсивного простору комунікативної підтримки у сучасній англійській мові. Здійснено аналіз існуючих підходів до розуміння дискурсивного простору. Увагу зосереджено на теорії реєстру М.А.К. Халлідея стосовно дискурсу комунікативної підтримки.

Ключові слова: дискурсивний простір, теорія реєстру.

Статья посвящена рассмотрению пространственной организации дискурса и особенностей дискурсивного пространства коммуникативной поддержки в современном английском языке. Произведен анализ существующих подходов к пониманию дискурсивного пространства. Внимание сосредоточено на теории регистра М.А.К. Халлидея применительно к дискурсу коммуникативной поддержки.

Ключевые слова: дискурсивное пространство, теория регистра.

The article analyses spatial organization of discourse and addresses peculiarities of the communicative support discourse in Modern English. It provides the overview of the existing approaches to the definition of discourse space. The register theory by M.A. Halliday is applied to the communicative support discourse.

Key words: discourse space, register theory.

У сучасній лінгвістиці спостерігається введення нових понять у межах існуючих парадигм. Особливу увагу привертає категоріальний апарат при дослідженні дискурсу, що викликано зростаючим інтересом до самого поняття, донині позбавленого універсальної дефініції, і до питань його функціонування, типології та віднесеності до проблем діалогічної взаємодії учасників спілкування. У зв'язку з цим визначення поняття дискурсивного простору та його застосування при описі дискурсу комунікативної підтримки набуває особливої актуальності.

Мета дослідження полягає у визначенні просторової організації дискурсу комунікативної підтримки у сучасній англійській мові. Досягнення вказаної мети передбачає виконання низки **завдань**: визначення поняття дискурсивного простору та механізму його утворення; здійснення аналізу особливостей функціонування дискурсивного простору комунікативної підтримки як цілісної комунікативної одиниці; встановлення кореляції дискурсивного простору з теорією реєстру М.А.К. Халлідея; відстеження реалізації теорії реєстру М.А.К. Халлідея при дослідженні дискурсу комунікативної підтримки у сучасній англійській мові.

Лінгвістичним дослідженням останніх десятиліть в межах сучасної дискурсології властивий інтерес до просторової організації дискурсу, яка забезпечує реалізацію мови у конкретних комунікативних ситуаціях [5; 10; 14 та ін.].

Н.М. Казидуб обґрунтовує статус дискурсивного простору як фрагмента мовної картини світу. Дослідниця спирається на діалектику слова як категорії, яка фіксує знання та вводить його у комунікативний процес, передаючи міжособистісні формати переживань людського досвіду. За її твердженням, дискурсивний простір інкорпорує найбільш значущі константи соціальної взаємодії у вигляді типових дискурсивних реалізацій. Такими константами є стратегічні прийоми і принципи організації мовленнєвої поведінки мовної особистості, які регулюють процеси реалізації міжсуб'єктної діяльності у змістовому різноманітті реального світу. Саме лінгвістична репрезентація згаданих констант об'єктивує статус дискурсивного простору як системоутворюючої одиниці в організації мовної картини світу [4, 6]. Н.М. Казидуб фокусує увагу на культурно-історичному факторі оформлення дискурсивного простору та визначає вектори його теоретичного моделювання. Враховуючи багатогранність соціальної діяльності, дискурсивний простір постає як багатовимірне утворення, яке задіяне у комунікації і може бути охарактеризоване у динамічному аспекті з таких позицій: культурологічний вимір (позиціонує дискурсивний простір як фрагмент культурного універсуму), психологічний вимір (характеризує дискурсивний простір з огляду на прототипову мовну особистість, її особистісні інтенції), семіотичний вимір (об'єктивує дискурсивний простір як інваріант актуальних пропози-

цій-висловлювань), структурний вимір (визначає дискурсивний простір як інтегровану презентацією конституативних просторів), типологічний вимір (детермінує дискурсивний простір як кластерне поєднання критеріальних характеристик, які слугують діагностичними інструментами специфікації дискурсивних жанрів) [4, 177–178; 5, 6–7].

Б.С. Сосорова, акцентуючи свою увагу на змістовній складовій дискурсивного простору, розглядає останній як інформаційне середовище, пронизане інформаційними (змістово-значущими) потоками. Інформаційні потоки детермінуються як смисли, які циркулюють між членами дискурсивної спільноти (групи дискурсивних особистостей). Завдячуючи саме своїй інформативності, смисли багаторазово відтворюються і передаються від одного члена дискурсивної групи до іншого [11, 6–7].

Т.В. Бурмістенко, досліджуючи дискурсивний простір офіційної політичної промови, розглядає його як результат зіткнення, взаємодії та взаємовпливу структурних елементів: «раніше сказаного» та промови як реакції. Структурні елементи актуалізуються загальним та універсальним набором стратегічних моделей, підпорядкованих загальній інтенції (аргументації). Реалізація стратегічних моделей у реальності взаємодіючих елементів уможливорює входження дискурсивної особистості (оратора) до певним чином організованого середовища (дискурсивного простору політичної промови) для виконання певного виду соціальної діяльності (промови) [1].

Поняття «дискурсивний простір» та «дискурсивна особистість» тісно пов'язані в дослідженнях С.М. Плотнікової. Науковець стверджує, що дискурсивна особистість є мовною особистістю, яка породжує певний дискурс у вигляді фрагментарного або цілого, усного або письмового, закінченого або постійно відновлюваного повідомлення. Ця особистість несе відповідальність за зміст продуктованих повідомлень. В ієрархії становлення особистості у процесі комунікації дискурсивна особистість посідає проміжний ступінь між мовною та комунікативною особистістю. Перебуваючи у певному мовному просторі, людина продукує дискурси, утворюючи свій дискурсивний простір. Водночас призначення повідомлення конкретному адресату трансформує дискурсивну особистість у комунікативну та створює умови для входження її до комунікативного простору [10, 132]. З огляду на визначення дискурсивної особистості дискурсивний простір детермінується як певне логічне середовище, у якому співіснують продуктовані мовцем дискурси, об'єднані за будь-якою ознакою [8, 156].

Зв'язок дискурсивної особистості та дискурсивного простору відображається в дослідженнях Б. Моулїна. Позначаючи у своїй праці “Discourse

Spaces: a Pragmatic Interpretation of Contexts” дискурсивну особистість поняттям «агент» (*agent*), професор вказує на те, що саме останній, намагаючись продукувати або зрозуміти дискурс, створює та оновлює дискурсивний простір — прагматичну форму контексту, яка структуралізує знання, що містяться у дискурсі [14, 89]. Тобто Б. Моулїн вказує на двосторонню векторність дискурсивного простору: у напрямку адресанта повідомлення та у напрямку адресата.

Дискурсивний простір виникає між мовцями під час безпосередньої комунікативної інтеракції, навіть якщо вона короткочасна [8, 154; 14, 89]. Його учасники зацікавлені в координації один з одним, що забезпечує формування фонового просторового континуума, який С.М. Плотнікова вбачає у сукупності взаємоприйнятних стандартів мовленнєвої поведінки, відповідальності за зміст дискурсу та взаємовплив комунікантів [8, 155]. Створення такого простору стає можливим за наявності дискурсивного відношення «стимул — реакція»: дискурс-стимул створює поряд з собою простір для дискурсу-реакції, який в свою чергу стає стимулом для іншого дискурсу-реакції. Незалежно від форми дискурсів, їх обсягу та конкретного змісту присутність згаданого відношення зумовлює формування дискурсивного простору [3; 8, 155]. Ця умова витримана у процесі формування дискурсивного простору комунікативної підтримки.

Дискурс комунікативної підтримки виникає як відповідь на дискурси-стимули, виражені комунікативними актами з різним інтенціональним значенням (скарга, образа, відчай, радість, сум тощо).

Водночас аналізованому дискурсу притаманна властивість ініціювати ситуацію підтримки, стимулюючи відповідну реакцію. Так, у скрипті до фільму “Wolves” (2014) знаходимо діалог між молодими особами, під час дружньої бесіди яких продуцент підтримки є її ініціатором:

A: (1) *So tell me, what's the problem?*

B: (2) *I think I'm losing my mind.*

A: (3) *Of course you're not. You're just young. And life is complicated. I mean, senior year and everything's changing. I'm scared, too. Of college, the future, leaving home...*

(00:05:22–00:05:58)

Ілокутивний зміст діалогічних реплік (1) і (3) полягає у комунікативній підтримці, вираженій різними пресупозиціями. Репліка (1) виникає з урахуванням контексту, попередньо відомого учасникам ситуації. Прагматичне значення висловлення, яке її формулює, виражає намір продемонструвати інтерес до проблеми адресата, що свідчить про потенційну готовність адресанта певним чином допомогти, а отже, під-

тримати. Вказана репліка є стимулом для наступної (2), через яку комунікант висловлює скаргу. Репліка (2), в свою чергу, вносить пресупозиційний зміст для репліки (3). Остання виражає підтримку у формі аргументації. Тобто репліки (1) і (3) належать одному комуніканту та відіграють роль ініціюючого стимулу і відповідної реакції відносно репліки (2), виражаючи комунікативну підтримку.

Таким чином, з огляду на дискурсивне відношення «стимул — реакція» дискурсу комунікативної підтримки властива бінарність, оскільки він реалізується в обох проявах вказаної опозиції: як дискурс-стимул і як дискурс-реакція.

Дискурсивній діяльності притаманний чітко виражений спеціалізований характер, тобто тип соціальної активності, в якій розгортається дискурс. Така властивість унеможливорює аналіз дискурсивної діяльності без вказівки на середовище її прояву — побутову, наукову, професійну сфери тощо [6, 11]. Межі дискурсивного простору окреслює тематика конкретного дискурсу. У широкому розумінні підтримка входить до простору дискурсів з різними ідеаційними значеннями, тобто останні визначають множину соціально-контекстуальних площин, в яких відбувається комунікативний акт підтримки. Кожний соціально-контекстуальний площині властивий певний «тематичний каркас» (за А.В. Гнатюк), категоріальний апарат та вибір мовних засобів для ефективної взаємодії учасників соціального акту. У лінгвістичній науці сукупність згаданих ознак позначає поняття «дискурсивне поле» [2, 272; 16]. Як лінгвістична категорія термін «поле» детально описаний у дослідженнях М.А.К. Халлідея в межах теорії регістру (*register theory*) з позицій функціональної граматики [13, 22]. М.А.К. Халлідей стверджував, що мову як частину загальної теорії соціальної взаємодії слід розглядати через дискурс, розуміючи його як обмін смислами в міжособистісних контекстах [7, 165]. Згідно з теорією регістру, зв'язок між контекстом ситуації та вираженими значеннями розглядається крізь призму інтегрованої системи поля, тенору та модусу як контекстних варіацій того, що відбувається, хто бере у цьому участь та яку функціональну роль при цьому відіграє мова відповідно [16, 165; 13, 22; 12]. Завдяки теорії регістру стає можливою інтерпретація соціального контексту дискурсу, тобто сфери, у якій відбувається обмін смислами між комунікантами [12, 46]. Дискурсивне поле окреслює загальну подію, тип соціального акту, що розгортається в межах конкретної тематики, у якій функціонує текст, тобто вказує на те, про що власне дискурс, визначає його загальні параметри, наприклад рівень офіційності дискурсу [2, 271; 16, 165].

Ситуативно-контекстуальним компонентом, який детермінує учасників дискурсу, їх статус та

роль, є дискурсивний тенор. Саме цей елемент визначає тип взаємодії комунікантів, емоційний фон та соціально значущі стосунки, у яких перебувають учасники [13, 22]. Тенор характеризує тип соціальної інтеракції крізь призму таких понять, як влада, соціальна дистанція, вплив, емоційний рівень тощо [15, 46; 16, 165]. Тенору відповідає інтерперсональний аспект дискурсу, розпізнати який дає змогу аналіз співвіднесення ролі та статусу учасників зі змістом дискурсу, тобто його ідеаційним значенням, та обраного ними вербального корпусу для ефективної взаємодії [2, 272; 15, 47].

Дискурсивний модус визначає роль та функцію дискурсу у конкретній ситуації, характеризує канал мовлення (усний, письмовий або їх поєднання), риторику повідомлення [13, 22; 15, 47], а також відображає «очікування учасників щодо можливостей мови у конкретній ситуації» [2, 271]. При дослідженні дискурсу саме цей компонент відіграє значущу роль, оскільки саме модус вказує на те, яким чином організовано дискурс, яку функцію він виконує у контексті та якого ефекту завдяки йому досягнуто [15, 47]. Цей компонент об'єктивує текстуальний аспект дискурсу, який характеризує організацію змістових компонентів у структури вищого рівня, а також техніки розміщення інформаційних блоків або поєднання речень [2, 272; 15, 47].

Ілюстрацією до описаної теорії регістру в межах дискурсу комунікативної підтримки може слугувати елемент розмови між героями фільму "Happythankyoumoreplease" (2010):

Annie: (1) *That's all I meet. If there's a 29-year-old-12-year-old within 100 feet, I will find him and I will sleep with him. It's my one gift. And they never call. They just text... all of them! ...I'm so sick of optimism. It's exhausting.*

Sam: (2) *Listen. Why do you give a shit what people like Ira think of you? Ira (spits). You should give a shit what people like me think of you. And I think you one of the greats. I always have. Everyone who loves you thinks that, okay? Okay?*

Annie: (3) *I love you, Sam.*

(00:47:06–00:48:47)

У вказаному діалозі система дискурсивного поля, тенору і модусу реалізується у ситуативному контексті, відповідно до якого жінка скаржиться та водночас висловлює образу щодо невдач у особистому житті (1), а її співбесідник намагається виразити психологічну підтримку, використовуючи відповідні комунікативні стратегії. У даному випадку дискурсивне поле комунікативної підтримки окреслене власне описаною ситуацією. Діалог вказує на неофіційність дискурсу, оскільки відбувається між комунікантами, у яких соціальні ролі не відзначаються вертикальною ієрархією —

учасники перебувають у рівноправних дружніх стосунках, про що свідчить вибір неофіційної лексики (*to give a shit*) та загальний емоційний фон (експресивне вираження скарги через підсилювачі категоричності: *my ONE gift; it's ALL OF them; they NEVER call*; застосування номінацій з контекстно зумовленою негативною конотацією: *a 29-year-old-12-year-old* (29-річний чоловік, поведінка якого відповідає 12-річному хлопчику), повтори-перепитування для достовірності зрозумілості власних переконань: *Everyone who loves you thinks that, OKAY? OKAY?*). Зазначені особливості характеризують інтерперсональний аспект дискурсу комунікативної підтримки у наведеному прикладі, а отже, їх сукупність відповідає дискурсивному тенору. Змістом дискурсивного модусу є загальна структура ситуації «стимул — реакція — результат». Висловлена скарга/образ (1) стимулювала появу висловлення з інтенцією підтримати співбесідника (2), а заключна репліка (3) з позитивним пропозиційним значенням, вираженим висловленням *I love you*, є вказівкою на успішний акт підтримки, що підтверджує відповідність результату очікуванням продуцента підтримки.

Єдність дискурсивного поля, тенору та модусу генерує процес функціонування дискурсу, тобто формує дискурсивний потік. Останній слугує сферою реалізації ідеаційного, інтерперсонального та текстуального значень дискурсу [2, 272]. А.В. Гнатюк визначає гіпо-гіперонімічні зв'язки між поняттями *дискурсивний простір*, *дискурсивний потік* та *дискурсивне поле*. Множина дискурсивних потоків, сформованих єдністю дискурсивного поля, тенору та модусу, створює дискурсивний простір — прагматичну форму контексту, що структурує знання, які містяться у дискурсі [2, 272–273; 14, 89]. Дискурсивний простір є ширшим поняттям порівняно з дискурсивним потоком, оскільки включає в себе всі продукovanі мовцем дискурси з визначеної тематики [9, 103]. Він є середовищем співіснування дискурсів, об'єднаних за певною ознакою [8, 156]. Для дискурсивного простору вираження комунікативної підтримки такою ознакою є наявність власне акту комунікативної підтримки. Наприклад, заохочення батька до участі невпевненого сина у змаганні чи похвала, виражена вчителем на адресу учня, є проявами комунікативної підтримки. Обидва висловлення формують дискурс комунікативної підтримки, до дискурсивного простору якого, водночас слугуючи

дискурсивними потоками, відповідно належать сімейний та педагогічний дискурси за зазначеною вище спільною ознакою.

Таким чином, дискурси з різними ідеаційним, інтерперсональним та текстуальним значеннями і спільним комунікативним актом підтримки формують площину, у якій точка перетину відповідних дискурсивних потоків визначає дискурсивний простір вираження підтримки.

Довільне входження дискурсу до того чи іншого дискурсивного простору є неможливим, оскільки простір є універсальною силою, яка сама визначає ймовірність входження «своїх» дискурсів [8, 156].

Розглядаючи підтримку як окремий комунікативний акт під час взаємодії учасників за конкретних обставин у реальному часі та місці, дискурсивний простір її вираження набуває ознак периферійного елементу в структурі простору будь-якого іншого дискурсу, тобто стає його фрагментом. За таких умов «середовище» прояву підтримки як дискурсивної діяльності у конкретному одиничному комунікативному акті визначається дискурсом, в межах якого вона розгортається.

Аналізуючи комунікативну підтримку як узагальнений процесуально-діяльнісний опис мовної комунікації, вважаємо доречним стверджувати про можливість кластерної організації дискурсивного простору. Так, дискурсивний простір вираження підтримки постає у ролі своєрідної площини, сформованої внаслідок «перетину» або «нашарування» різних типів дискурсу, де точкою такого «перетину» чи ядром «нашарування» є комунікативний акт підтримки.

Отже, дискурсивний простір вираження комунікативної підтримки вважаємо складною кластерною системою, параметри якої визначаються співіснуючими в ній дискурсами, об'єднаними за ознакою наявності комунікативного акту підтримки. В одиничному ж комунікативному акті вказаний дискурсивний простір виникає між учасниками діалогічної взаємодії за лінійним причинно-наслідковим принципом «дискурс-стимул — дискурс-реакція». Межі цієї системи характеризуються здатністю до розширення шляхом включення до неї різних типів дискурсу.

Перспективними вважаємо подальші дослідження особливостей дискурсу комунікативної підтримки за критерієм офіційності та неофіційності та їх реалізацію в аналізованому дискурсивному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурмістенко Т.В. Дискурсивний простір офіційної політичної промови / Т.В. Бурмістенко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. — 2014. — Вип. 26. — С. 35–45.
2. Гнатюк А.В. Семантичні зв'язки між термінами «дискурсивний простір — потік — поле — оточення» / А.В. Гнатюк // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. — Серия «Филология. Социальные коммуникации». — 2012. — Т. 25 (64), № 1. — Ч. 1. — С. 270–275.
3. Домышева С.А. Политический дискурс в пространстве дискурса реагирования : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / С.А. Домышева. — Иркутск, 2008. — 188 с.
4. Казыдуб Н.Н. Дискурсивные матрицы в методологии лингвистической науки / Н.Н. Казыдуб. — Режим доступа : <http://www.nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/2113/21.pdf>
5. Казыдуб Н.Н. Дискурсивное пространство как фрагмент языковой картины мира: теоретическая модель : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / Н.Н. Казыдуб ; Иркут. гос. лингвистич. ун-т. — Иркутск, 2006. — 311 с.
6. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике (обзор) / Е.С. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность. Функциональные и структурные аспекты : [сб. обзоров]. — М., 2000. — С. 5–13.
7. Овшиева Н.Л. К вопросу о различии в понимании термина «дискурс» / Н.Л. Овшиева // Вестник Оренбургского государственного университета. — 2004. — № 11. — С. 165–169.
8. Плотникова С.Н. Дискурсивное пространство: к проблеме определения понятия / С.Н. Плотникова // Magister Dixit : научно-педагогический журнал Восточной Сибири. — 2011. — № 2. — С. 152–158.
9. Плотникова С.Н. Политическое дискурсивное пространство, принципы конструирования / С.Н. Плотникова, С.А. Домышева // Политическая лингвистика. — Екатеринбург : ГОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т», 2009. — Вып. (1) 27. — С. 103–108.
10. Плотникова С.Н. Языковое, дискурсивное и коммуникативное пространство / С.Н. Плотникова // Вестник ИГЛУ. — 2008. — № 1. — С. 131–136.
11. Сосорова Б.С. Циркулирование разделяемых смыслов в дискурсивном пространстве / Б.С. Сосорова // Информационно-коммуникационное пространство и человек : материалы международной науч.-практ. конф., 15–16 апреля 2011 года. — Пенза—Москва—Витебск : Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. — 138 с.
12. Benson J.D. Field of Discourse : Theory and Application [Електронний ресурс] / James D. Benson, William S. Greaves. — Режим доступа : <http://apliij.oxfordjournals.org/content/II/1/45.extract>
13. Halliday M.A.K. Cohesion in English / M.A.K. Halliday, Ruquaiya Hasan // Cohesion in English. — Longman, 1976. — 374 p.
14. Moulin Bernard. Discourse Spaces : A Pragmatic Interpretation of Contexts / B. Moulin // ICCS '95 Proceedings of the Third International Conference on Conceptual Structures: Applications, Implementation and Theory — Springer-Verlag London, UK : 1995. — P. 89–104.
15. Renkema J. Introduction to Discourse Studies / J. Renkema. — Philadelphia : Joh Benjamins Publishing Company, 2004. — 363 p.
16. Zhang Ling. Register Theory in Functional Linguistics and its Implication in Language Teaching / L. Zhang // International Conference on Educational Research and Sports Education (ERSE 2013). — Vol. 39. — NY : Curran Associates, Inc, 2013. — P. 164–169.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Wolves [Video] / Directed by David Hayter. Starring: L. Till, S. McHattie, J. Pyper-Ferguson. — TF1 International Copperheart Entertainment. — 90 min. — Release Date: August 28, 2014.
18. Happythankyoumoreplease [Video] / Directed by Josh Radnor. Starring: Malin Akerman, Tony Hale, Zoe Kazan, Kate Mara. — Tom Sawyer Entertainment. — 100 min. — Release Date: January 20, 2010.

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО МАРИТАЛЬНОГО ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ XVI–XVII ст.

Васьківська І.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто епістолярій як тип комунікації, розкрито поняття маритального дискурсу, зазначені його складові та учасники. Визначено й проаналізовано структурно-композиційні ознаки та лінгвопрагматичні особливості англійського епістолярію XVI–XVII ст. Виявлено й описано основні мовленнєві акти дискурсу.

Ключові слова: прагматика, маритальний дискурс, епістолярний дискурс, адресат, адресант, мовленнєвий акт.

В статье рассмотрен эпистолярный как тип коммуникации, раскрыто понятие marital discourse, указаны его составляющие и участники. Определены и проанализированы структурно-композиционные признаки и лингвопрагматические особенности английского эпистолярного XVI–XVII вв. Выявлены и описаны основные речевые акты дискурса.

Ключевые слова: прагматика, marital discourse, epistolary discourse, addressee, addresser, speech act.

The article deals with the epistolary as the type of communication. The notion of marital discourse, its components and participants are exposed. The linguo-pragmatic peculiarities, structural and compositional features of English epistolary are identified and analysed. The main speech acts attending in the discourse are identified and described.

Key words: pragmatics, marital discourse, epistolary discourse, addressee, addresser, speech act.

У сучасній комунікативній лінгвістиці дискурс є одним з ключових понять. Особливу увагу дослідники приділяють певному набору правил, за яких він функціонує, та соціальній ситуації, де він використовується. У контексті нашого дослідження плідною виявляється робоча дефініція дискурсу як складного поєднання мовного і позамовного простору, у межах якого постійно перебуває людина [2, 13]. Протягом останніх десяти років у лінгвістиці особливий інтерес викликають вербальні системи спілкування, організація та форми міжособистісної взаємодії в різних типах дискурсу, особливо в сімейному. Вагомим внеском у розробку дискурсології стала типологія сімейної комунікації, розроблена А.А. Бігарі та Д. Таннен. Вона включає комунікацію батьків та дітей, взаємини між чоловіком та жінкою, спілкування дітей між собою [3; 8]. Такий вид взаємодії є маритальним дискурсом, тобто міжособистісним спілкуванням та стосунками у сім'ї, члени якої відчують зв'язок між собою і душевну прихильність одне до одного [5]. Названий тип дискурсу складається з двох етапів: передматримоніального (знайомство та розвиток відносин, що стають базою для створення сім'ї) і матримоніального (безпосередньо подружнє життя).

Метою статті є виявлення лінгвопрагматичних особливостей англійського маритального епістолярного дискурсу впродовж XVI–XVII ст.,

зокрема визначення мовленнєвих актів, характерних для жіночого та чоловічого листа.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: розглянути лист як тип комунікації; окреслити мовленнєвий статус адресатів; виявити основні мовленнєві акти, наявні в епістолярії.

Для того щоб схарактеризувати лист з точки зору комунікації, має сенс розглянути всі умови його створення, у тому числі відносини автора та читача, структуру тексту як комунікативного акту та його лінгвальні особливості. Всі учасники матримоніального дискурсу (чоловік та дружина) належать до ядерної зони дискурсивного оточення, тобто вони добре обізнані з характерними рисами та звичками одне одного практично на всіх рівнях сімейної діяльності, у тому числі з особливостями комунікативної активності [7, 65–67]. Незважаючи на спонтанний характер сімейного дискурсу, він є цілеспрямованою діяльністю, що включає мінімум дві взаємопов'язані частини — мовленнєвий акт і його перлокутивний ефект. Як відомо, мовленнєвий акт є діалогічним за своєю природою [1], а комунікація — двостороннім процесом, що внаслідок зміни ролей та в разі комунікативного успіху передбачає відповідність реакцій співрозмовників. Як зазначав Дж.Л. Остін, листи містять надію чи сподівання автора на те, що його про-

хання спричинять ефект виконання адресатом тієї дії, яку він закріпив у тексті [10].

У контексті нашого дослідження інтерес становлять закони побудови зв'язного тексту, оскільки певна послідовність речень, які використовуються автором, зумовлює як послідовність мовленнєвих актів, так і їх вплив на досягнення бажаного результату. Основна умова матримоніальних листів — це камерність та виключна направленість лише одній людині. Різні типи вищезазначених листів («дружина — чоловік» та «чоловік — дружина») мають свої особливості у структурній побудові, а тому й різницю у наявних комунікативно-прагматичних блоках. Особисті листи зазвичай побудовані за схемою «зацікавленість — прохання» або ж «тема комунікації (посилання на попередній лист) — зацікавленість — прохання чи спонукання до дії» [4, 21].

Аналіз ілюстративного матеріалу здійснюється за наявністю таких основних структурно-композиційних ознак епістолярію: 1) заголовок; 2) початкове звернення (привітання та/або поздоровлення); 3) основна частина (зміст листа); 4) заключна частина (прощання, інформація про відправника, підпис); 5) постскрипtum (додаткова інформація, що іноді присутня після підпису) [11, 114]. Розглянемо використання вищезазначених ознак у матримоніальних листах XVI та XVII ст.

У матримоніальному дискурсі визначальною є категорія гендеру, яку розглядають як виявлення психологічних, соціальних, культурних особливостей, які люди сприймають як стереотипні моделі поведінки чоловіків та жінок [12, 19]. У досліджуваній період умовою, за якою писалися листи спеціально до жінки чи чоловіка щодо особливої нагоди, було небажання виставляти на всезагальний розгляд особисті листи. В Англії XVI ст. була відсутня пошта у сучасному розумінні. Поштовий обіг здійснювався за допомогою верхових посланців, які доставляли кореспонденцію одержувачам. Ця особливість зумовила появу заголовків, написаних від руки на листах, та особливої помітки «in haste» (поспіхом, терміново). Розглянемо кілька заголовків:

(1) *To the worshipful Sir Robert Plompton, knight be this delivered in haste.*

(2) *To my most entirely beloved Lady, Dame Anne Rokesby, be this delivered.*

Як бачимо, у вищенаведених заголовках є інформація про адресата, ставлення автора листа до нього, а також щодо важливості і швидкості доставки. Адресатність істотно відрізняється: у прикладі (1) звертання «дружина — чоловік» є дещо формальним «worshipful Sir» (вельмишановний пане), тоді як у прикладі (2) звертання «чоловік — дружина» «entirely beloved Lady» (навіки

кохана дружина) повністю відповідає статусу подружжя. Варто зазначити, що настільки деталізовані заголовки наявні лише у першій половині XVI ст. і тільки серед високоосвічених британців. У жителів з нижчим рівнем освіти та у другій половині XVI ст. заголовки листів формулювалися так:

(3) *The Countess Dowager of Arundel to the Earl of Shrewsbury.*

Тобто зазначалися лише адресант і адресат повідомлення. Продовжуючи аналіз тексту листа, переходимо до початкового звернення, яке у XVI ст. було конвенційним. Зазвичай дружини до своїх чоловіків звертались «Sir» або «Right worshipful Sir», а чоловіки до дружин «Madam». Дуже рідко вживалися поверхові привітання. Наприклад:

(4) *Sir, in the most heartiest wise I recommend me unto you, desiring to hear of your prosperity and welfare, and of your good speed in your matters; certifying you that I, and my son William with all your children, are in good health (blessed be Jesus) with all your servants.*

Натомість у початковому зверненні як жінки, так і чоловіка було прийнято цікавитися здоров'ям, обігом ділових відносин партнера, інформувати про справи дітей та прислуги та дякувати Богу за все. Основна частина та зміст листів XVI ст. характеризуються різноманітністю і дають нам можливість у повній мірі прослідкувати структуру мовленнєвих актів (МА) та визначити їх типи. За основу візьмемо одну з найпоширеніших класифікацій МА — класифікацію Дж. Серля. Він виокремлює п'ять типів МА: 1) репрезентативи, або асертиви, які зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлювання; 2) директиви, які змушують адресата зробити дещо; 3) комісиви, що зобов'язують виконати певні дії у майбутньому або дотримуватись певної лінії поведінки; 4) експресиви, котрі виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості; 5) декларативи, які встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлювання та реальністю [6, 185].

Так, в основній частині листа дружини зазвичай повідомляють про дітей та просять допомоги у вирішенні фінансових та господарчих проблем, широко використовуючи різні МА:

— директиви:

(5) *And they purpose to get on discharge for my son, that they may be set in again, and he not to occupy; therefore I pray you to take good heed thereupon.*

(6) *And I pray you to send some writing to Thomas Meryng for the repayment of the money and your discharge;*

— репрезентативи:

(7) *Letting you to understand that my Lord Archbishop sent one servant of his unto my son William, charging him in the King's name to set in the tenants again; and if he would not, he would send to the sheriff, and cause him to point them in again;*

— комісиви:

(8) *And also, Sir, I will not let Thomas Croft wife plow nor occupy her fermeald.*

Такий спосіб передачі інформації «дружина — чоловік» свідчить про надмірне шанобливе ставлення жінок до своїх половинок, подекуди спостерігається навіть відстороненість від ролі дружини і зміна її на роль ділового партнера.

Натомість у листах чоловіків до дружин зустрічаємо повідомлення про відправлену фінансову допомогу, інструкції щодо ведення господарства та подяки. МА, що найчастіше використовуються чоловіками, — це експресиви (9) та директиви (10, 11). Пор.:

(9) *Wherefore Madame in my most hearty and humble wise I thank you.*

(10) *And I beseech you to send me your mind and pleasure in the same, which I shall be full glad to follow with God's grace,*

(11) *I was offered to sit down with them, but in no wise I would.*

Заклучна частина представлена розгорнуто. Така форма дає змогу авторові бути більш впевненим у тому, що адресат погодиться на прохання у листі. Адже ілюкүтивний акт може сприйматися вибірково і не обов'язково бути виконаним. Тому, прощаючись, жінки в основному подають важливу інформацію ще раз, наприклад:

(12) *Sir, remember your children books.*

(13) *No more at this time, but the holy Trinity send you good speed in all your matters, and send you soon home.*

Фрази, що відділяють основну частину від заключної, вживались як кліше лише впродовж першої половини століття. Дружини завершували листи чоловікам побажанням швидкого вирішення робочих питань і повернення додому (13), а вже у другій половині століття ці вислови зникають і основна частина листа одразу ж переходить до зазначення деталей про адресанта.

(14) *By her that is and shall be your humble true and loving wife during her life Katherin The Queen. K. P.;*

(15) *Yours always Richard.*

З наведених прикладів видно, що дружина зазначає більше інформації про себе та своє ставлення до чоловіка (14), натомість чоловік обмежується загальною фразою-кліше (15). Постскриптами у XVI ст. ще не були популярними, тому й не використовувались.

Отже, можемо зробити висновок про те, що жінки розпочинають листи з шанобливого, стриманого привітання, проте прощаються пристрасно та розгорнуто, потребуючи позитивного вирішення їх прохання, натомість чоловіки розпочинають листи з компліментів, намагаючись догодити коханий, проте завершують їх шаблоно.

Ситуація з поштовим обігом покращилася лише у XVII ст. Вже у першій його половині Королівська пошта стала доступною для користування і приватним особам, що значно полегшило відправку та отримання листів. Це спричинило зміни не лише у структурі, але й у змісті послань одне одному. Заголовок трансформувався із обов'язкового формального у довільний. Це добре простежується хронологічно. У 1601 р. він мав такі ж складові, як і в XVI ст. і був таким:

(16) *To Mrs Hoskyns at her house in Widmarshe Street in Hereford give these with speed. Middle Temple 13 November 1601.*

Проте вже у 1609 р. трансформувався у просту фразу без подробиць, яка існувала приблизно до 1673 р., доки зовсім не зникла зі структури англійського листа.

(17) *To my loving Mrs. Benedicta Hoskyns.*

Початкове звернення у листах цієї доби також зазнало змін. У жіночому епістолярії ми бачимо як звичні звертання "Sir", так і ласкавіші "My dear Sir". Чоловічий стосовно дружини значно розширився і включав у себе не тільки "Madam", але й "My very good Mrs.", "Good sweetheart", "Wife", що свідчить про поступовий перехід до активної взаємодії між чоловіком та дружиною не тільки у справах. В епістолярному дискурсі цього століття трапляються й поверхові привітання типу "O dear Ben", а подекуди вони зовсім відсутні.

Аналізуючи основну частину листа, фіксуємо експресивну лексику, інтимні зізнання та спілкування подружжя не тільки про справи, а й про стосунки.

(18) *Good sweetheart if I knew that it touched your heart with such impatience as it does almost tear mine to be thus asunder.*

У листах подружжя дедалі частіше присутні репрезентативи (19, 20, 21) та експресиви (22).

(19) *I could easily condemn myself for an unkind husban if I knew one hour wherein I thought not upon you.*

(20) *The longer I love you the more impotently and infinitely I love.*

(21) *I know you may want I have sent you 8 pounds in gold.*

(22) *I am extremely troubled for the sickness of your son.*

Це свідчить про те, що нові соціальні умови змінили сприйняття людиною своєї особистості та допомогли їй перейти на новий рівень життя. Спілкування дружини та чоловіка змінилося не настільки радикально. Жінок продовжує турбувати благополуччя та здоров'я родини, вдячність чоловіка та дітей та віра в Бога. Найчастіше використовуються жінками такі МА:

— експресиви:

(23) *I thank you for your letter, which I received this week by the carrier, and I thank God for my father's health.*

— репрезентативи:

(24) *This day I delivered the 100 pounds to my father.*

— директиви:

(25) *I account I must pay in debts above 300 pounds here besides I must lay out above 20 pounds for John Delehay.*

Перехід від основної до заключної частини листа формально не актуалізований. Лише побажання доброго здоров'я та Божого благословення повідомляють нам про його завершення.

(26) *I pray God preserve you well and give you a happy and speedy meeting with me.*

Адресант зазначає себе різними способами. Чоловіки зазвичай досить стримані (27) або ж зазначають свою любов та повагу (28, 29).

(27) *Your J. H.*

(28) *Your true loving husband John Hoskyns.*

(29) *I am your humble servant.*

Натомість жінки більш відкрито вказують свій статус та почуття:

(30) *Your most true affectionate wife, Brilliana Harley.*

Особливістю структурного оформлення маритальних листів XVII ст. є наявність постскриптів (додаткової інформації, зазначеної після підпису адресанта). Як правило, в них зазначено повідомлення, що не має жодного стосунку до безпосереднього тексту листа, але містить додаткові, важливі для подружжя обставини, прохання про благословення. Це дає змогу читачеві відчувати зв'язок між попередніми листами, основним змістом листа, що перед ним, та сформулювати відповідь.

(31) *1 August our marriage day full ten years since God be blessed.*

(32) *I must beg your blessing for Ned and Rob and present you with Ned's humble duty.*

(33) *Your father, I thank God, is much better than he was. I pray you, Sir, present my best love to my sister Wacke.*

Таким чином, вищезазначені мовленнєві акти, якими керується епістолярний дискурс, відображають особливості приватних листів. У свою чергу, маритарний епістолярний дискурс XVI–XVII ст. має низку спільних та відмінних ознак. У ході дослідження листів як типу комунікації було враховано різні умови їх написання та визначено, що вони добре структуровані. Спільними рисами для обраного часового проміжку є наявність початкового звернення, основної та заключної частин у листах. У XVI ст. яскраво виражені заголовки, які у XVII ст. зникають, натомість з'являються постскриптими. У листах подружжя одне до одного присутня повага, відчувається захоплення дружини чоловіком. Відносини чоловіка та дружини прогресують від простого матеріального забезпечення жінки до обожнювання її, від часткової участі у сімейних справах до спільного і рівноправного ведення домашнього господарства. Основні мовленнєві акти маритарного епістолярію — це директиви, комісиви, репрезентативи та експресиви.

Подальшу роботу планується спрямувати на дослідження типології сімейної комунікації в епістолярному дискурсі XVI–XVII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Т.В. Диалогизм в прагмалингвистике и изучение речевого этикета / Т.В. Абрамова // Аспекты метакоммуникативной деятельности. — Воронеж : ВГТУ, 2002. — Вып. 3. — С. 145–151.
2. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Ф.С. Бацевич. — Л. : ПАІС, 2005. — 264 с.
3. Бігарі А.А. Дискурс сучасної англomовної сім'ї : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.А. Бігарі. — К., 2006. — 21 с.
4. Дробкина И.В. Прагмалингвистические аспекты письменного делового общения (на материале англоязычных текстов контрактов и деловой корреспонденции) : дис. ... канд. филол. наук / И.В. Дробкина. — Самара, 2001. — С. 16–31.
5. Зимич Є.В. Невербальні аспекти інтерпретації маритального діалогічного дискурсу / Є.В. Зимич // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. — 2012. — Вип. 29. — С. 289–292.
6. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. 17: Теория речевых актов. — М., 1986. — С. 170–194.
7. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі / Л.В. Солощук. — Х. : Константа, 2006. — 300 с.
8. Таннен Д. Ты меня не понимаешь. (Почему мужчины и женщины не понимают друг друга) / Д. Таннен. — М. : Вече, Персей, АСТ, 1996. — 353 с.
9. Якуба В.В. Мовні засоби відображення ситуації зміни матримоніального стану в англійській художній прозі ХХ століття (лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.В. Якуба. — К., 2006. — 19 с.
10. Austin J.L. How to Do Things With Words / John L. Austin. — Second Edition. — Harvard : University Press, 1981. — 169 p.
11. Leech G.N. Language and Tact / G.N. Leech. — Trier, 1977. — 146 p.
12. Poynton C. Language and Gender / C. Poynton. — Oxford : Oxford Univeresity Press, 1990. — 104 p.
13. The British Postal Museum & Archive [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.postalheritage.org.uk/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. The Innsbruck Corpus of English Letters / compiled by ICAMET, i.e. the Innsbruck Computer Archive of Machine Readable English Texts, second edition 2007.

КОМУНІКАТИВНІ ДЕВІАЦІЇ, СПРИЧИНЕНІ ПОРУШЕННЯМ ПРИНЦИПУ КООПЕРАЦІЇ

Прус Л.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена проблемі комунікативної взаємодії учасників політичного дискурсу. Розглядаються максими успішного спілкування Г.П. Грайса. Здійснено комплексний аналіз комунікативних девіацій, спричинених порушенням принципу кооперації.

Ключові слова: комунікативна взаємодія, принцип кооперації, комунікативна девіація, комунікант, політичний дискурс.

Статья посвящена проблеме коммуникативного взаимодействия участников политического дискурса. Рассматриваются максимы успешного общения Г.П. Грайса. Осуществлен комплексный анализ коммуникативных девиаций, вызванных нарушением принципа кооперации.

Ключевые слова: коммуникативное взаимодействие, принцип кооперации, коммуникативная девиация, коммуникант, политический дискурс.

This article addresses the issue of communicative interaction of the political discourse participants. The maxims of successful communication by Paul Grice are considered. The paper suggests an integrative analysis of the communicative deviations caused by violating the cooperation principle.

Key words: communicative interaction, cooperation principle, communicative deviation, communicant, political discourse.

Однією з основних умов успішного спілкування є комунікативна взаємодія адресанта й адресата, спрямована на інформаційний обмін і вплив на свідомість чи поведінку слухача на підставі висловлення, паравербальних засобів, інтенційно-стратегічних програм та інтерпретанти співрозмовників. Комунікативний акт — це перш за все інтеракція, під час якої комуніканти намагаються досягти певної мети, задля чого вони повинні дотримуватися відповідних правил, з-поміж яких особливо важливим для політичного дискурсу є реалізація принципу кооперації, оскільки саме в цій сфері найчастіше бракує лаконічності, щирості, дотримання статусно-рольових стандартів, тобто порушуються максими кількості, якості, релевантності, способу вираження, окреслені Г.П. Грайсом [2], що і є головною причиною виникнення комунікативних збоїв, невдач та провалів. Отже, **актуальність дослідження** визначається необхідністю комплексного дослідження комунікативних девіацій, спричинених порушенням принципу кооперації.

У сучасній українській та зарубіжній лінгвістиці окремі питання, пов'язані з комунікативною взаємодією політиків, умовами спілкування, комунікативними стратегіями і тактиками в політичному дискурсі, досліджували такі мовознавці, як Ф.С. Бацевич, О.С. Іссерс, Г.Г. Почепцов, Л.Л. Славова, Т.Є. Янко, О.В. Яшенкова та ін.

Проте досі немає ґрунтовного аналізу комунікативних порушень у спілкуванні політиків.

Під час комунікативної інтеракції політики досить часто порушують максими Г.П. Грайса, внаслідок чого виникають комунікативні девіації, спричинені порушенням принципу кооперації, що часто призводить до непорозумінь між комунікантами. Тому **метою нашого дослідження** є виявлення й аналіз комунікативних девіацій, спричинених порушенням принципу кооперації.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: проаналізувати максими Г.П. Грайса з погляду специфіки їх реалізації у мовленні політиків; дослідити комунікативні девіації, спричинені порушенням принципу кооперації у політичному дискурсі.

Комунікація є насамперед міжособистісною інтеракцією і будується за діалогічним принципом, який передбачає чергове виконання комунікантами функцій мовця та слухача. Ідеальна модель комунікативної інтеракції у політичному дискурсі передбачає існування діалогу між представниками влади, а також між державою та громадянами, коли стосунки учасників цієї взаємодії виходять на рівень суб'єкт-суб'єктних (комунікатор і реципієнт є рівноправними та відкритими; передбачається невороже та неекспансивне ставлення одного політичного суб'єкта до іншого тощо) [3, 197]. Система принципів, правил і конвенцій утворює комунікативний кодекс, що

ґрунтується на принципі кооперації та регулює мовленнєву поведінку комунікантів. Принцип кооперації — це єдність максим (правил), які визначають внесок учасників комунікативного процесу в мовленнєву ситуацію, що їх об'єднує [1, 128]. Дотримання цих максим визначає ступінь кооперативності дискурсу, його нормативність [4, 99].

Умови успішної комунікації сформульовані у постулатах Г.П. Грайса, які, проте, нерідко ігноруються в реальному спілкуванні. Науковець зазначав, що всі судження про принципи комунікативної взаємодії зводяться до принципу кооперації, який передбачає наявність таких комунікативних категорій, як кількість, якість, релевантність та спосіб.

Максима повноти інформації (кількості) пов'язана з кількістю наданої інформації, і суть її полягає у тому, що висловлення повинно містити не менше інформації, ніж потрібно для виконання поточних цілей діалогу, але і не більше. **Максима якості** визначає, що висловлення має бути істинним, і передбачає конкретні постулати: «Не говори того, що ти вважаєш хибним»; «Не говори того, для чого у тебе немає достатніх підстав». З **максимою релевантності (відношення)** пов'язаний постулат «Не відхиляйся від теми». Остання **максима — спосіб (манери)** передбачає виконання таких постулатів: «Уникай незрозумілих висловів»; «Уникай неоднозначності»; «Будь лаконічним»; «Будь організованим». Дотримання цих постулатів забезпечить кооперативне спілкування [2, 217–237].

Відомо, що існування комунікативних максим стає помітним за умови їх порушення мовцем [5, 179]. Саме через ігнорування політиками постулатів виникають комунікативні девіації, які призводять до непорозуміння між комунікантами. Яскравим прикладом **комунікативних девіацій, спричинених порушенням максими релевантності та максими якості**, є спілкування ведучого програми «Свобода слова» Андрія Куликова з народним депутатом України від Опозиційного блоку Вадимом Рабіновичем та головою політичної партії ВО «Свобода» Олегом Тягнибоком 6 жовтня 2014 р. в ефірі каналу ICTV. В. Рабінович, негативно налаштований щодо О. Тягнибока, ніби дослівно цитує висловлення І. Фаріон: «Діти, я посилаю вас на смерть. И мы должны стать остриём третьей мировой войны», — хоча у її промові до добровольців 30 вересня 2014 р. не звучало фрази «Діти, я посилаю вас на смерть». Отже, ця інформація є частково неправдивою. Ведучий робить спробу уточнити у О. Тягнибока, чи правильно було процитоване В. Рабіновичем висловлення Фаріон, але комунікант не хоче або не може відповісти на запитання адресанта, тому застосовує тактику ухилення від відповіді — ухиляється від надання

запитуваної інформації та намагається спрямувати розмову в інше русло, змінити тему, задля чого використовує конфліктні комунікативні ходи — пониження статусу, висловлення зневаги до комуніканта та його блоку. В. Рабінович відповідає йому аналогічним ходом — як наслідок, виникає комунікативний конфлікт, у кінці якого пан Олег, так і не відповівши на запитання, використовує ще один конфліктний комунікативний хід — завдання адресатові комунікативної шкоди (погрожує подати позов до суду):

Рабінович: Я вчера смотрел: стояла Фарион, за ней стоял Тягнибок, стояли вооруженные люди. Она им сказала цель украинскую, она говорит: «Діти, я посилаю вас на смерть. И мы должны стать острием третьей мировой войны». Мы что, с ума все посходили? Откройте сейчас, когда закончится наша передача, вот эту трехдневную назад передачу. Разве это национальная цель: стать острием?.. Почему не станем острием процветания, какой-то великой, нормальной цели? Почему мы должны бесконечно бросать детей в бой для того, чтобы стать острием мировой войны? Поэтому еще раз я хочу сказать Вам: у нас нет никакой проблемы. Великий народ, сильное государство, великолепно расположенное, с огромным потенциалом... Нам надо просто один раз перекроить правила игры. Нам надо создать сегодня новую Конституцию и не давать ее менять каждому следующему парламенту и президенту.

Куликов: Пане Тягнибок, це правильно цитування було?

Рабінович: Он здесь сидит, он может ответить.

Куликов: От я його і запитую.

Тягнибок: Знаєте, маячня Рабіновича ми у цій студії чуємо вже не перший раз. Але чи хочеться мені навіть апелювати до тієї людини, яка тут розказує такі небилиці, а сам знаходиться разом у блоці із тими усіма негідниками, які 16-го січня голосували підняттям рук, тими, які причетні до війни, на руках яких кров героїв «майдану», тих, які розпалили війну на сході?.. І вони зараз ще чомусь нас вчать.

<...>

Рабінович: На руках «Свободы» кровь, вы правильно говорите. На их руках кровь. Они развязали эту войну. Они были у власти, когда это сделали. Они отдали Крым и врут нам стоят. Они отдали нашу территорию. Это псевдопатриоты. Знаете, как они жрут Украину? Я уже рассказывал. Берут курицу и говорят: «Я ее люблю». Если бы ты любил, ты бы ее гладил, а не жрал. Они у власти: у них генеральный прокурор, у них министр сельского хозяйства. Опять обокрали страну — и еще что-то рассказывают тут стоят.

<...>

Рабінович: Вы не ответили на вопрос, было это или не было. Было или не было? Призывали вы стать нас острием войны?

Тягнибок: Незважаючи на корумповану судову систему, я сподіваюся, що ICTV нам допоможе взяти уривок з висловлювань цієї особи. І ми будемо оскаржувати її в суді. Правильно, товариство?

Куликов: Тобто ви заперечуєте, що такі слова були сказані Іриною Фаріон? [6].

Обраний комунікантами спосіб спілкування є результатом впливу таких конструктивних ознак політичного дискурсу, як змагальність, наявність сторін, що протистоять, та присутність адресата-спостерігача, внаслідок чого політики принижують статус опонента, репрезентують негативні сторони членів його партії. При цьому комунікативні девіації, спричинені порушенням максими релевантності та максими якості, стали причиною виникнення комунікативного конфлікту, адже комуніканти не дійшли згоди.

Комунікативні девіації, спричинені порушенням максими кількості, виникають у разі недостатньої інформативності висловлення або ж, навпаки, через надмірну кількість інформації в діалозі, що перешкоджає адекватному сприйняттю повідомлення. У комунікативних актах політики досить часто порушують постулат інформативності. Зокрема, перепитування типу *What? Who? Хто? Що ви маєте на увазі?* є результатом того, що мовець не був достатньо інформативним у своєму повідомленні. Так, наприклад, у діалозі народного депутата Тетяни Чорновол і представника компанії стратегічного консалтингу «Гардарика» Костя Матвієнка у програмі «Свобода слова» 2 березня 2015 р. на телеканалі ICTV через недостатньо інформативно сформульовані запитання К. Матвієнка у Т. Чорновол виникла потреба уточнити інформацію, що зумовило неодноразові перепитування:

Матвієнко: <...> Наскільки... от ви зараз задали про аграрне лобі, — який рівень корупції в виконавчій владі? Як ви бачите ситуацію з корупцією, довірою і недовірою громадян саме у виконавчій владі? Тому що за Януковича, ми пам'ятаємо, була системна корупція — послідовно потоки спрямовувалися в кишеню сім'ї. А отут ми маємо зараз ситуацію з двома типами корупції — системною, що ми сьогодні спостерігали, зокрема, на голосуванні енергетичних законів; і несистемну, хаотичну корупцію, яка має місце буквально повсюдно, починаючи від ДАІ — так і не було зроблено, все-таки, цієї ситуації з припиненням хабарів, ось буквально сьогодні зіштовхувався з цією ситуацією, — так і з іншими чиновниками. От ваша оцінка рівня корупції в чинному уряді?

Чорновол: Вибачте, мені треба розшифрувати: системна корупція при прийнятті енергетичних законів — що це?

Матвієнко: Сьогодні, ви знаєте, приймався... ну, сьогодні, от на цьому драматичному засіданні Верховної Ради, ви знаєте, доповідався закон, який стосувався саме енергетики.

Чорновол: Рентної плати, ви маєте на увазі?

Матвієнко: Зокрема і неї, так. Але в даному разі я не кажу про корупцію в законодавстві, тобто я не кажу — при внесенні законів, я кажу — при виконанні бюджету, при тендерних закупівлях, тобто в більш широкому розумінні цього слова.

Чорновол: Ну, я, по-перше, не згодна щодо вашої характеристики щодо цих змін до законів, що стосуються підвищення рентної плати <...> Що ви говорили про корупції — ви знаєте, я абсолютно переконана: системної корупції не існує [7].

Недостатня інформативність висловлень спонукає комуніканта до запитання «Системна корупція при прийнятті енергетичних законів — що це?», уточнення «Рентної плати, ви маєте на увазі?», що порушує принцип кооперації, зокрема постулат кількості, та призводить до незгоди між учасниками діалогу: «Що ви говорили про корупції — ви знаєте, я абсолютно переконана: системної корупції не існує».

Також комунікативні девіації виникають через інформаційну перевантаженість висловів. Наприклад, у програмі «Свобода слова» 8 червня 2007 р. на телеканалі ICTV ведучий Савік Шустер поставив запитання начальникові Управління державної охорони Валерію Гелетей:

Савік Шустер: Так вот, господин Гелетей, вы были в этой студии, вы рассказывали версии покушений на в том числе Юлию Тимошенко, после чего вы дали интервью газете «Дело», и сказали: «Выступление в “Свободе слова” было большой ошибкой». А почему вы вернулись?

Гелетей досить довго пояснював слухачам, чому він повернувся, а після його відповіді один із учасників програми сказав:

Костянтин Затулін: Я единственный, кто, наверное, ничего не понял. Но я просто не понял, почему так долго отвечали на такой короткий вопрос. Может быть, кто-то знает?

А ведучий навіть пожартував з цього приводу:

Савік Шустер: Пожалуйста. Только не начинайте все сначала [8].

Занадто велика кількість інформації у висловленні робить його незрозумілим для реципієнтів і спонукає до уточнень та зауважень, появи негативних емоцій у комунікантів, таких як гнів, роздратованість, що порушує принцип кооперації, зокрема постулат кількості.

Постулат способу вираження, тобто вимога говорити ясно і однозначно, також порушу-

ється у мовленні політиків. Недбале ставлення мовця до вибору структури речення, належних лексичних одиниць є причиною виникнення **комунікативних девіацій, спричинених порушенням максими способу**, і, як наслідок, створює труднощі слухачеві при сприйнятті та розумінні інформації, потребує від нього додаткових зусиль для встановлення змісту повідомлення. Ці девіації простежуємо у виступі колишнього прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко в ефірі програми «Свобода слова» 8 вересня 2008 р.:

Куликов: *Пане Карасьов, я вважаю, що ваша позиція цілком зрозуміла. Я сам хочу почути відповідь пані Тимошенко на це. І думаю, що я не сам у цій залі, хто хоче почути пані Тимошенко.*

Карасьов: *Чому парламент не має своєї позиції?*

Куликов: *Дякую. Пані Тимошенко.*

Тимошенко: *Шановні друзі, перш за все, щоб у нас не було анонімного спілкування, я хочу представити пана Вадима Карасьова, який є правою рукою, політологом Віктора Балого, який працює в Секретаріаті Президента і який має велику кількість висловлювань відносно будь-яких складових. Я хочу вам сказати декілька серйозних речей у відповідь на ваше питання.*

Карасьов: *Надо по сути отвечать, Юлия Владимировна.*

Тимошенко: *По суті я хочу.*

Карасьов: *От по сути відповідайте. До чого тут це?*

Куликов: *Це, напевне, непогано, що у нас представлено також погляди Секретаріату Президента.*

Карасьов: *Ви по суті відповідайте. Чого ви сразу на личности переходите?*

Тимошенко: *Так ви ж не даєте.*

Карасьов: *Ви переходите на личности. Це ваш політичний стиль [9].*

У зазначеному фрагменті політики не можуть порозумітися через комунікативні девіації, спричинені порушенням максими способу, оскільки адресат не отримує відповіді на своє запитання «Чому парламент не має своєї позиції?». Адресат звинувачує адресанта в тому, що вона говорить не по суті, та характеризує стиль спілкування як її політичний стиль. Комуніканти не приходять до згоди, тому зазнають комунікативної невдачі.

Отже, у здійсненні успішного комунікативного акту важливу роль відіграє принцип кооперації. Вищенаведені приклади ілюструють наявність комунікативних девіацій у мовленні політиків саме через порушення максим успішного спілкування Г.П. Грайса. Ці порушення роблять висловлення неефективними і створюють певні перешкоди у досягненні комунікативної мети, а отже, і успішного перебігу інтеракції.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі інших типів комунікативних девіацій, пов'язаних з порушенням прагматичних складників інтеракції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф.С. Бацевич. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — 344 с. — (Серія «Альма-матер»).
2. Грайс Г.П. Логика и речевое общение [Текст, пер. с англ.] / Г.П. Грайс // Грайс Г.П. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. Лингвистическая прагматика. — М. : Прогресс, 1985. — С. 217–237.
3. Кадлубович Т. Співвідношення понять політичного дискурсу та політичної комунікації / Т. Кадлубович // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2010. — № 1. — С. 192–199.
4. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О.В. Яшенкова. — К. : ВЦ «Академія», 2010. — 312 с. — (Серія «Альма-матер»).
5. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirven, M. Verspoor. — Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. — 302 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Свобода слова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://svobodaslova.ictv.ua/rus/catalog/2014-10-06/text752.html>
7. Свобода слова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://svobodaslova.ictv.ua/rus/catalog/2015-03-02/text792.html>
8. Свобода слова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://svobodaslova.ictv.ua/rus/catalog/2007-06-08/text168.html>
9. Свобода слова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://svobodaslova.ictv.ua/ukr/catalog/2008-09-08/text264.html>

ЗНАЧЕНИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ ЗНАКА В ИНТЕРПРЕТАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Титаренко М.В.,

Киевский университет имени Бориса Гринченко

В статье рассматривается знак как транслятор сведений о социальном статусе персонажей. В художественном тексте информация о статусе персонажа зачастую передается непрямо, то есть имплицитно. В статье представлена классификация знаков социального статуса, разработанная на материале русского, немецкого и английского языков.

Ключевые слова: знак, социальный статус, семиотика.

У статті розглядається знак як транслятор відомостей про соціальний статус персонажів. У художньому тексті інформація про статус персонажа найчастіше передається непрямо, тобто імпліцитно. У статті подано класифікацію знаків соціального статусу, розроблену на матеріалі російської, німецької та англійської мов.

Ключові слова: знак, соціальний статус, семіотика.

The article deals with the sign as a translator of information about the social status of the characters. The fiction text information about the status of the character is often transmitted indirectly (implicitly). The article presents the classification of signs of social status, developed on the material of Russian, German and English languages.

Key words: sign, social status, semiotics.

Любая коммуникация является не просто трансляцией информации, ее основная идея — это демонстрация смысла [6, 38]. Каждый вид коммуникации (независимо от того, идет речь о коммуникации между животными или людьми) сталкивается со знаками. Анализ знаков является объектом семиотики. Знаки всегда стоят за чем-то, а именно: за означающим и значением знака. Есть три вида знаков, которые указывают на вид взаимосвязи между формой и значением: иконы, индексы и символы (впервые их выделяет и характеризует Ч. Пирс, который к тому же ввел в обиход термин «семиотика», дал определение знака, установил задачи и рамки новой науки). Индекс указывает на то, что стоит за ним. Иконы основываются на внешнем сходстве с тем, что они означают. Символы базируются на конвенции фиксированного отношения между формой и значением знака.

В основе этих трех видов знаков лежат когнитивные принципы, с помощью которых мы, люди, организовываем нашу действительность и наш опыт. Индексный принцип отображается в нашем эгоцентричном и антропоцентричном мировоззрении. Иконический принцип имеет три подпринципа: последовательности, расстояния и количества. Символический принцип основывается на конвенциональной связи между формой и значением знака. То, что эта связь базируется на конвенции, демонстрирует симво-

лический и произвольный характер языкового знака [16].

Учитывая прямую связь знака и культуры, возникает вероятность неадекватной интерпретации в разных культурах. К примеру, один и тот же знак в разных лингвокультурах может отображать диаметрально противоположные статусы, что и обуславливает **актуальность данного исследования.**

Целью работы является анализ имеющихся в научной парадигме понятий знака и создание унифицированной знаковой системы для интерпретации социального статуса в художественном тексте.

Объектами исследования выступают знаки, передающие информацию о социальном статусе персонажей.

Среди ученых, разрабатывавших проблемы знаковости, следует выделить таких исследователей: Ф. де Соссюр, В. фон Гумбольдт, А.А. Потебня, К.Л. Бюлер, И.А. Бодуэн де Куртенэ, З. Фрейд, Ч. Пирс, Ч. Моррис, Н.С. Трубецкой, Р.О. Якобсон, Я. Мукаржовский, Л. Ельмслев, В. Брендал, Ю.Н. Тынянов, В.Б. Шкловский, Б.М. Эйхенбаум, А. Белый, В.Я. Пропп, М.М. Бахтин, Ю.М. Лотман, Ю.С. Степанов, М.В. Никитин, А.В. Кравченко, В.Н. Агеев, Г.Е. Крейдлин, Р. Барт, У. Еко, Ж. Деррида, Ю. Кристева, D. Chandler, D. Lidov (1995), J. Trabant (1996), W. Nöth (2000), P. Dürr, M. Schlobinski (1994), M. Geier (2003).

На современном этапе семиотика (наука о знаках) не просто сформировалась как отдельная дисциплина, произошло ее разделение на следующие подвиды: общая семиотика; биосемиотика (семиотика клетки, фитосемиотика, зоосемиотика); экосемиотика; социальная семиотика; семиотика политики; семиотика культуры (структурная антропология, этносемиотика, семиотика фольклора); лингвосемиотика; семиотика концептов; семиотическая логика (абстрактная семиотика); математическая (алгебраическая) семиотика; медиасемиотика; семиотика рекламы; семиотика текста (нарратология); визуальная семиотика; семиотика фотографии; киносемиотика; семиотика театра; музыкальная семиотика; семиотика архитектуры; семиотика искусства и др. [13].

Такое разнообразие можно объяснить спецификой семиотического метода, который, по выражению Ю.С. Степанова, «находит свои объекты повсюду — в языке, математике, художественной литературе, в отдельном произведении литературы, в архитектуре, планировке квартиры, в организации семьи, в процессах подсознательного, в общении животных, в жизни растений» [9, 5]. Так, Р. Барт еще в «Мифологиях» занимался семиологическим анализом бытовых вещей, таких как пища, автомобиль, детские игрушки, уточняя их двойственную природу — практическую и семиотическую [3].

Учитывая вышесказанное, отметим, что ценность семиотики заключается в том, что «она проникает за пределы сферы непосредственного действия знака и задается вопросами о более широких значениях и социальных функциях знаковых систем» [1].

Базовым понятием семиотики является понятие знака. В философском понимании знак — это «материальный, чувственно воспринимаемый предмет (явление, действие), который выступает как представитель др. предмета, свойства или отношения. Различают знаки языковые и неязыковые. Представление, возникшее в сознании благодаря знаку, есть значение знака; представление, слившееся со своим значением в некоторое внутреннее единство, есть символ. Важнейшие знаки для человека — явления» [5].

С.И. Присухин дает следующее определение знака: «Материальный чувственно зафиксированный предмет (явление, событие), который в процессе общения людей выступает как обозначение, указание, заместитель какого-либо другого объекта, свойства, отношений и используется для приобретения, сохранения, трансформации и передачи информации»* [10, 50].

Согласно определению Ч. Пирса, «знаком может быть все, что возможно воспринять, знать,

представить» [11, 127]: «знак, или репрезентант, — это нечто, выступающее вместо чего-то для кого-то в каком-то отношении или качестве. Он обращается к кому-то, то есть он создает в сознании этой личности эквивалентный знак или, может быть, более богатый (*more developed*) знак. Тот знак, который он создает, я называю интерпретантом первого знака. Знак выступает вместо (*stands for*) чего-то — вместо своего объекта. Он выступает вместо этого объекта не во всех отношениях, но в связи с некоей идеей, которую я иногда называл основой (*the ground*) репрезентантена» [12, 300].

Ф. де Соссюр в «Курсе общей лингвистики» рассматривает знак как «целое, возникающее в результате ассоциации некоторого означающего с некоторым означаемым» [8, 70].

Р. Барт, определяя понятие знака, иногда совмещает его с понятием сообщения («между тем сообщение, или знак...» [3, 356]), ссылаясь при этом на то, что и знак, и сообщение несут определенную информацию [3, 358]. При этом автор уточняет, что «не следует смешивать понятия *значить* и *сообщать*» [3, 417]. Для знака необходима дискретность (то есть материал можно разбить на меньшие единицы), в то время как некоторые системы коммуникации являются просто «сообщением без кода» (к примеру, фотография).

Таким образом, знак, заменяя собой предмет или явление, несет определенную информацию и актуализирует в сознании реципиента соответствующие образы. При этом следует учитывать роль отправителя, которую в своих трудах исключал Ч. Пирс. В связи с этим мы согласны с критикой знака Ч. Пирса в статье М.В. Никитина «Предел семиотики». Так, автор утверждает, что в определение знака «непременно должно входить то, что это — конвенциональный транслятор значений от отправителя к получателю» [7, 4]. Также исследователь говорит, что неинтенциональные знаки без отправителя являются псевдознаками [7, 4.]. Независимо от М.В. Никитина подобное мнение высказывает С.В. Гринев, который критикует современную семиотику за стремление неоправданно приписать знаковость любому значимому явлению или объекту [4].

Таким образом, следует разграничивать знаки и симптомы, которые также несут информативную нагрузку, однако не являются знаками. Британский лингвист Дж. Йул называет такого рода симптомы «непреднамеренными информативными сигналами»: “We should first distinguish between specifically communicative signals and those which may be unintentionally informative signals. Someone listening to you may become informed about you through a number of signals that you have not intentionally sent” (Мы должны изначально разграничить специальные комму-

* Здесь и далее перевод наш. — Прим. М.В. Титаренко.

никативные сигналы и те неумышленно посланные информативные сигналы. Кто-то, слушая Вас, может получить информацию посредством сигналов, которые Вы послали неумышленно) [15, 8–9] (относительно знаков, отображающих социальный статус, естественно утверждать, что они имеют не только реципиента, но и отправителя). Р. Барт, описывая процесс становления знака, указывает на то, что порогом знаковости служит социализация знака, при этом данный момент практически неуловим [3, 13].

Все знаки образуют системы. На данный момент в научной литературе представлено множество классификаций знаковых систем.

Так, Ю.С. Степанов представляет 10 типов знаковых систем: внутреннее состояние отражения, тропизм, физиологическая система связи, этограмма, паралингвистика, неявный уровень материальной культуры, неявный уровень языка (коннотативный уровень языка), денотативный уровень языка, структурный уровень языка, абстрактная семиотика [9].

В.Н. Агеев представляет следующую классификацию знаков (схема 1):

Исходя из вышеприведенных классификаций, а также проведенного нами исследования, предлагаем следующую классификацию знаков, которые передают информацию о социальном статусе в подтексте художественного произведения: запахи как знаки, репрезентующие социальный статус; знаковая функция пищи и напитков; языки жестов; знаковость пространства и жилищ; время как знак социального статуса; вещи и интерьер как знаки; знаковая функция животных; знаковость орденов; знаковая функция средств передвижения; прислуга как индекс социального статуса; знаковая функция одежды; семиотика денег; обращения как знаки, эксплицирующие социальный статус (местоимения *ты*, *вы*, имена собственные как знаки социального статуса, использование говорящих имен собственных как социального знака); формы титулования как знак социального статуса; особенности употребления словоерса, характерного для русской лингвокультуры.

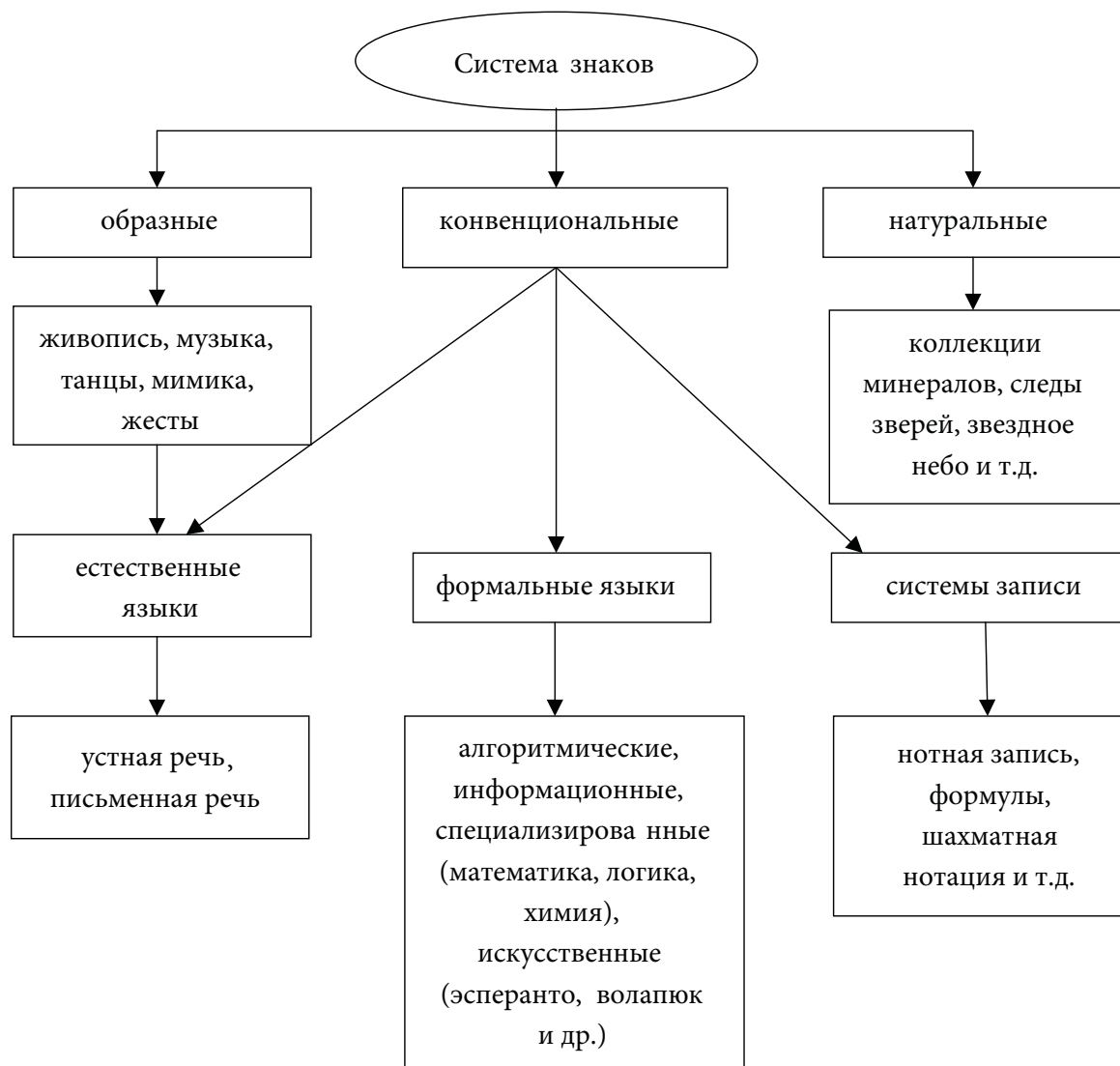

Схема 1. Классификация системы знаков [2, 54]

ЛИТЕРАТУРА

1. Аберкромби Н. Социологический словарь [Электронный ресурс] / Н. Аберкромби, С. Хилл, Б.С. Тернер. — Изд. 2-е, перераб. и допол. — М. : Экономика, 2004. — 620 с. — Режим доступа : <http://voluntary.ru/dictionary/874/word/semiotika>
2. Агеев В.Н. Семиотика / В.Н. Агеев. — М. : Весь мир, 2002. — 256 с.
3. Барт Р. Система Моды. Статьи по семиотике культуры / Р. Барт ; пер. с фр., вступ. ст. и сост. С.Н. Зенкина. — М. : Изд-во им. Сабашниковых, 2003. — 512 с.
4. Гринев С.В. К уточнению некоторых основных понятий семиотики / С.В. Гринев // Филологические науки. — 1997. — №2. — С. 67–76.
5. Краткая философская энциклопедия [Электронный ресурс]. — М. : Издательская группа «Прогресс» — «Энциклопедия», 1994. — 576 с. — Режим доступа : http://svitk.ru/004_book_book/15b/3353_kratkaya_filosofskaya_enciklopediya.php#_Toc92804781
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. — М. : Гносиз, 2003. — 280 с.
7. Никитин М.В. Предел семиотики / М.В. Никитин // Вопросы языкознания. — М. : Наука, 1997. — № 1. — С. 3–14.
8. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / ред. Ш. Балли и А. Сеше ; пер. с фр. А. Сухотина // Де Мауро Т. Биографические и критические заметки о Ф. де Соссюре / прим., пер. с фр. С.В. Чистяковой ; под общ. ред. М.Э. Рут. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1999. — 432 с.
9. Степанов Ю.С. В мире семиотики / Ю.С. Степанов // Семиотика: Антология. — Изд. 2-е. — М.; Екатеринбург, 2001. — С. 5.
10. Присухін С.І. Філософія : навч. посіб. : у 2 ч. / С.І. Присухін. — Ч. II. Система філософії у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях. — К. : КНЕУ, 2006. — 168 с.
11. Пирс Ч.С. Принципы философии / Ч.С. Пирс. — СПб., 2001. — 542 с.
12. Умберто Эко. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / Умберто Эко ; перев. с англ. и итал. С.Д. Серебряного. — СПб. : Симпозиум, 2007. — 502 с.
13. Фещенко В. О внешних и внутренних горизонтах семиотики / В. Фещенко // Критика и семиотика. — 2005. — Вып. 8. — С. 8–43.
14. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи : навч. посіб. / В.П. Андрущенко, Г.І. Волинка, Н.Г. Мозгова та ін. ; за ред. Г.І. Волинки. — 2-ге вид. — К. : Каравела, 2011. — 368 с.
15. George Yule. The Study of Language (3rd edition). — Cambridge : Cambridge University Press, 2005. — 273 p.
16. Sprache und Sprachwissenschaft. Eine kognitiv orientierte Einführung // Pörrings, Ralf, Schmitz, Ulrich. — Tübingen: Narr, 1999. — Режим доступа : <http://www.linse.uni-due.de/linse/publikationen/Download/Sprache-Sprachwissenschaft.pdf>

ІНТОНАЦІЯ ЖІНОЧИХ НЕГАТИВНИХ ОЦІННИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

Тищенко Т.В.,

Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено експериментальному фонетичному дослідженню інтонації експліцитних жіночих негативних оцінних висловлень у сучасному англійському діалогічному мовленні побутової сфери з урахуванням фактора статі адресата. У статті описано роль гендера у сучасних соціолінгвістичних дослідженнях актуалізації категорії оцінки. На основі аудитивного та акустичного аналізів було встановлено інваріантні та диференційні просодичні ознаки жіночих негативних оцінних висловлень у комунікації між представниками однієї і різних статей рівного соціального статусу у сучасному англійському діалогічному мовленні побутової сфери.

Ключові слова: жіноче негативне оцінне висловлення, аудитивний аналіз, акустичний аналіз, інваріантні просодичні ознаки, диференційні просодичні ознаки.

Статья посвящена экспериментальному фонетическому исследованию интонации эксплицитных женских негативных оценочных высказываний в современной английской диалогической речи бытовой сферы с учетом фактора пола адресата. В статье описана роль гендера в современных социолингвистических исследованиях актуализации категории оценки. На основе аудитивного и акустического анализов определены инвариантные и дифференциальные просодические признаки женских негативных оценочных высказываний в коммуникации между представителями одного и разных полов равного социального статуса в современной английской диалогической речи бытовой сферы.

Ключевые слова: женское негативное оценочное высказывание, аудитивный анализ, акустический анализ, инвариантные просодические признаки, дифференциальные просодические признаки.

The article deals with a gender-oriented experimental phonetic study of explicit female negative evaluative utterances in modern English everyday dialogical speech. The role of gender in modern sociolinguistic studies of the evaluation category realization is described. On the basis of auditory and acoustic analyses invariant and variant prosodic features of female negative evaluative utterances in communication between representatives of the same and different sex but of the same social status have been established.

Key words: female negative evaluative utterance, auditory analysis, acoustic analysis, invariant prosodic features, variant prosodic features.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ спрямовує наукові дослідження на встановлення закономірностей функціонування мови з урахуванням людського світосприйняття. За такого підходу мовлення є продуктом світопізнання людини крізь призму категорії оцінки.

Чільне місце у соціолінгвістичних дослідженнях актуалізації категорії оцінки посідає встановлення особливостей вербалізації ролей, норм, цінностей, відведених суспільством чоловікам і жінкам. Актуальність дослідження визначається спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення мовленнєвих явищ у ракурсі взаємодії мови та соціуму, де мовлення розглядається як форма гендерної поведінки індивіда. Експериментальне фонетичне дослідження емоційних і раціональних оцінних висловлень у гендерному аспекті сприяє уточненню інтонаційних моделей комуні-

кативно-прагматичних типів висловлень у сучасному англійському мовленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Мові належить конститутивна роль у процесі конструювання гендерної ідентичності [3, 318; 5, 393]. Гендер — соціальний конструкт, який охоплює весь діапазон психологічних, соціальних та культурних відмінностей між чоловіками й жінками [4, 6; 3, 302; 6, 309]. Гендерно марковані одиниці зафіксовано на лексичному, синтаксичному, фонетичному, дискурсивному рівнях [1–4]. У германістиці за повнотою висвітлення оцінних засобів з точки зору прояву гендера першість належить оцінному тезаурусу англійської мови [1]. У цьому зв'язку виникає інтерес до вивчення гендерного аспекту інтонації оцінних висловлень сучасного англійського діалогічного мовлення.

Як об'єкт аналізу гендерної мовленнєвої поведінки оцінне висловлення встановлює абсолютну

або порівняльну цінність будь-якого предмета чи явища, виражає ставлення індивіда до зовнішнього світу. Негативні раціональні оцінні висловлення відображають негативну цінність об'єкта оцінки відповідно до норм ціннісної картини світу, яка ґрунтується на повсякденному побутовому образі світу, що склався в певному мовному колективі. Негативні емоційні оцінні висловлення актуалізують негативні емоції та почуття, пов'язані із властивостями, які не притаманні об'єкту оцінки, а приписуються суб'єктом оцінки [4, 14–15].

Метою статті є встановлення просодичного оформлення англійських жіночих негативних оцінних висловлень у сучасному діалогічному мовленні побутової сфери з урахуванням чинника гендерної варіативності. Поставлена мета передбачає необхідність розв'язання таких **завдань**: визначити просодичні засоби маркування жіночих негативних раціональних і емоційних оцінних висловлень у комунікації між жінками та з чоловіками; виявити інваріантні інтонаційні ознаки англійських жіночих негативних оцінних висловлень на рівні перцепції та на акустичному рівні; встановити диференційні просодичні характеристики англійських жіночих негативних оцінних висловлень у сучасному англійському діалогічному мовленні побутової сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом дослідження є жіночі негативні оцінні висловлення в англійському діалогічному мовленні побутової сфери. Предмет дослідження становить інтонація жіночих негативних оцінних висловлень англійського діалогічного мовлення в гендерному аспекті. Матеріалом слугували записи британських діалогічних текстових фрагментів побутового характеру з художніх творів та фільмів, лінгафонних курсів.

За результатами першого етапу аудитивного аналізу оцінних висловлень були створені підвібірки по 80 експліцитних оцінних висловленнях та проведено їх кодування відповідно до характеру за шкалою оцінок, статі адресата мовлення, комунікативно-прагматичних засад. Жіночі негативні оцінні висловлення (ЖНОВ) увійшли до підвібірок РОВО (раціональних оцінних висловлень у комунікації між представниками однієї статі), РОВР (раціональних оцінних висловлень у комунікації між представниками різної статі), ЕОВО (емоційних оцінних висловлень у комунікації між представниками однієї статі), ЕОВР (емоційних оцінних висловлень у комунікації між представниками різної статі).

За допомогою аудитивного та акустичного аналізів було встановлено найхарактерніші просодичні ознаки ЖНОВ: рівний середній тип передтакту; низхідний та рівний напрями руху тону на такті та в перед'ядерній ритмогрупі; низхідний напрям руху тону в другій ритмогрупі;

низхідна ступінчаста шкала; середній та широкий тональні діапазони інтоногрупи; середній підвищений тональний рівень початку й завершення інтоногрупи та шкали; середній тональний діапазон шкали; позитивний вузький інтервал «передтакт — такт»; нульовий та позитивний вузький інтервали «передтермінальна частина — ядро»; низький та високий низхідні термінальні тони; низхідний та висхідно-низхідний види мелодійного контуру; помірний темп; помірна та підвищена гучність; елегійний (сумний) тембр; локалізація максимуму частоти основного тону (ЧОТ) на такті або ядрі першої чи другої інтоногрупи; низхідні увігнутий та опуклий типи конфігурації тону в термінальній інтоногрупі; середній підвищений та високий тональні рівні початку термінального тону; середній підвищений та середній знижений тональні рівні завершення термінального тону; локалізація максимуму інтенсивності на ядерному складі, у першій або іншій ритмогрупі; мінімальна середньоскладова тривалість висловлення; малі незаповнені тентативні психологічні паузи; малі незаповнені тентативні паузи вибору.

За результатами аудитивного та акустичного аналізів раціональні ЖНОВ проявляють таку варіативність:

1) РОВО: високий рівний тип передтакту; висхідний напрям руху тону на такті; рівна середня шкала; розширений тональний діапазон інтоногрупи; середній знижений тональний рівень початку інтоногрупи; високий та середній знижений тональні рівні початку й завершення шкали; позитивний звужений інтервал «передтермінальна частина — ядро»; сповільнений темп; рівний та висхідно-низхідний типи конфігурації тону в шкалі; низхідно-висхідний та висхідно-низхідний типи конфігурації тону в термінальній ритмогрупі; середній знижений тональний рівень початку та високий тональний рівень завершення термінального тону інтоногрупи; нетемпоральні паузи обдумування;

2) РОВР: висхідний напрям руху тону у другій та перед'ядерній ритмогрупі; середній знижений тональний рівень завершення шкали; високий висхідно-низхідний термінальний тон; високий тональний рівень завершення термінального тону інтоногрупи.

Емоційні ЖНОВ проявляють таку варіативність просодичних характеристик:

1) ЕОВО: висхідна ступінчаста шкала; середній знижений тональний рівень завершення шкали й інтоногрупи; позитивні звужений та середній інтервали «передтакт — такт»; середній інтервал «передтермінальна частина — ядро»; високий висхідно-низхідний термінальний тон; середні незаповнені тентативні паузи обдумування та середні незаповнені тентативні психологічні паузи;

2) ЕОРВ: рівна середня та низхідна з порушеною ступінчастістю шкали; вузький тональний діапазон інтоногрупи; екстрависокий, низький тональні рівні початку та низький тональний рівень завершення інтоногрупи; нульовий інтервал «передтакт — такт»; низхідний прямий, низький висхідно-низхідний, складений термінальні тони; низхідно-висхідний вид мелодійного контуру; ліричний (ніжний) тембр; низький тональний рівень завершення термінального тону; малі незаповнені тентативні паузи обдумування; нетемпоральні психологічні паузи та паузи вибору.

Наприклад, нижчеподане жіноче РОВО складається з двох оцінних інтоногруп, оформлених за моделлю N / Pr Vlink eAdj, де N / Pr — іменник або займенник, Vlink — дієслово-зв'язка, eAdj — оцінний прикметник. Негативна раціональна оцінка звучить у першій інтоногрупі:

Diana: *Well, the inevitable has happened — I've won a much-needed new washing machine, but in my friend's name and she has now refused point blank to hand the machine over. If I went to a lawyer, would I have any hope of getting my prize from her?*

Kathy: *Not even the faintest chance. I'm afraid that your efforts to evade the rules have not only cost you the prize, but also your best friend as well, and legally you just don't have a leg to stand on. Even if you'd drawn up some sort of legal agreement with your erstwhile friend, I think you'd find that the law would still take a very dim view of your case, since it was obviously done with premeditated fraudulent intent. It's 'not 'worth 'trying to e 'vade the rules | (448 mc) as 'you've 'just 'found out the 'hard way | [7].*

Максимальною ЧОТ цього висловлення є на такті першої інтоногрупи, рівень максимальної ЧОТ — високий. Високі висхідні передтакт і такт, нульовий інтервал «передтакт — такт», низхідна ступінчаста шкала розширеного діапазону, нульовий інтервал «передтермінальна частина — ядро», низький висхідно-низхідний термінальний тон середнього діапазону формують першу інтоногрупу. Середній низхідний передтакт, нульовий інтервал «передтакт — такт», низхідна ковзна

шкала середнього діапазону, нульовий інтервал «передтермінальна частина — ядро», низький низхідний термінальний тон вузького діапазону формують другу інтоногрупу. Висловлення вимовлене з помірною гучністю та темпом, у драматичному (трагічному) тембрі. Психологічна мала пауза збільшує вагомість цього висловлення-рекомендації. Максимум інтенсивності припадає на четверту ритмогрупу першої інтоногрупи.

У виділеному ЕОВР перша інтоногрупа — оцінна, створена за моделлю eAdj з негативно-оцінним емоційним словом:

— *I will tell you what I mean, Wilfred Mulliner.*

Look on your handy work. See? See the girl you loved. How would you describe her now?

— *Beautiful.*

— **Horrible** | is a 'more e'xact } (122 mc) de **scription!** *Yes, this is what you have made of me, Wilfred Mulliner. You and that awful stuff you call the Raven Gipsy Face Cream. This is the skin you loved to touch [8].*

У першій інтоногрупі кінцеві приголосні емпатичного високого низхідного термінального тону середнього діапазону подовжені. Друга інтоногрупа містить високий рівний передтакт, позитивний вузький інтервал «передтакт — такт», низхідну ступінчасту шкалу середнього діапазону, вузький позитивний інтервал «передтермінальна частина — ядро», низький низхідно-висхідний термінальний тон розширеного діапазону. Максимальною ЧОТ є на ядрі першої інтоногрупи, рівень максимальної ЧОТ — екстрависокий. Максимум інтенсивності припадає на термінальний тон першої інтоногрупи. Висловлення вимовлене з підвищеною гучністю та сповільненим темпом, з драматичним (трагічним) тембром. Мала психологічна пауза підвищує драматичність невдоволення комунікантки.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективним вважаємо вивчення впливу соціального статусу і роду занять комунікантів на просодичну варіативність англійських оцінних висловлень у діалогічному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний та гендерний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Л. Бессонова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2003. — 463 с.
2. Кирилина А.В. Гендерные аспекты языка и коммуникации : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / А.В. Кирилина ; Московск. гос. лингв. ун-т. — М., 2000. — 38 с.
3. Мартинюк А.П. Гендер як конструкт дискурсу / А.П. Мартинюк // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. — Х. : Константа, 2005. — С. 295–318.
4. Приходько А.И. Когнитивно-дискурсивный потенциал оценки и способы его выражения в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.И. Приходько ; Белгород. гос. ун-т. — Белгород, 2004. — 42 с.
5. Cipollone N. Language Files. Materials for an Introduction to Language and Linguistics / N. Cipollone, St.H. Keiser, Shr. Vasishth. — [7th ed.] — Columbus : The Ohio State University Press, 1998. — 495 p.
6. Wardhaugh R. An Introduction to Sociolinguistics / R. Wardhaugh. — Cornwall : Blackwell Publishers, 2000. — 404 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Harrison M. CPE Practice Tests / M. Harrison. — Oxford : Oxford University Press, 2001. — Cassette 1.
8. Wodehouse P.G. Meet Mr. Mulliner / P.G. Wodehouse. — L. : BBC Radio Collection, 2000. — CD 1.

Боцман Андрій Васильович — доцент кафедри комунікації і лінгвокраїнознавства Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Борисов Олексій Олександрович — в.о. завідувача кафедри германської філології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Васьківська Ірина Валеріївна — аспірантка кафедри германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Вольницька Дар'я Олегівна — викладач кафедри іноземних мов та новітніх технологій навчання, аспірантка кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Галицька Єлизавета Анатоліївна — аспірантка Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Зінченко Ганна Євгенівна — викладач кафедри англійської мови і перекладу факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук.

Катернюк Вікторія Вікторівна — докторант кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства Київського університету імені Бориса Грінченка.

Кравченко Олександр Григорович — викладач кафедри англійської мови факультету перекладачів Київського національного лінгвістичного університету.

Колесник Олександр Сергійович — професор кафедри германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор.

Михайленко Валерій Васильович — професор кафедри перекладу та філології Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, доктор філологічних наук.

Моренець Ірина Миколаївна — асистент кафедри іспанської та італійської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук.

Мосієнко Олена Володимирівна — доцент кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент.

Очковська Анна Павлівна — викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання, аспірантка кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Полховська Марина Володимирівна — завідувач кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент.

Прус Лілія Віталіївна — аспірантка кафедри германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Ревчук Тетяна Іванівна — аспірантка Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Тищенко Тетяна Валентинівна — викладач кафедри англійської мови і перекладу факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук.

Титаренко Майя Валеріївна — старший викладач кафедри германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Федорова Анастасія Олександрівна — викладач кафедри перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка.

Шапочкіна Ольга Володимирівна — доцент кафедри германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Шевченко Ірина Семенівна — завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор філологічних наук, професор.

ЗМІСТ

<i>Шевченко И.С.</i> Историко-когнитивные исследования: вопросы эвристики	3
<i>Колесник О.С.</i> Інверсивні процеси у поступі відкритих систем: мова, міф, культура	9
<i>Mykhaylenko V. V.</i> Modal Adverb Transposition in Old English	17
<i>Шапочкіна О.В.</i> Генеза станових категорій у германських мовах (на матеріалі готської та німецької мов)	22
<i>Зінченко Г.Є.</i> Структура аппозитивних конструкцій з узагальнювальним елементом у давньоанглійській мові	27
<i>Моренець І.М., Галицька Є.А.</i> Германські претерито-презентні дієслова: морфологічний і семантичний аспекти	32
<i>Volnytska D.O.</i> Structural Peculiarities of Old English NP in Generative Framework	42
<i>Polkhovska M. V.</i> Application of Generative Procedures for Syntactic Structures Investigation (on the basis of the existential <i>there</i>)	46
<i>Ochkovska A.P.</i> The Analysis of <i>Seem</i> -constructions from the Standpoint of Generative Grammar	49
<i>Botsman A. V.</i> Modal Operators in Modern English and Dutch	54
<i>Федорова А.О.</i> Архаїчні правові терміни на позначення провини у германських та слов'янських мовах	62
<i>Кравченко О.Г.</i> Комбінаторні зв'язки лексеми «економіка» в англійській, українській та російській мовах	68
<i>Катернюк В.В.</i> Номінації ресторанів Лондона: лексико-семантичний аспект	76
<i>Борисов О.О.</i> Типологія адресата в сучасному діалогічному дискурсі (на матеріалі британських та українських ток-шоу)	80
<i>Мосієнко О.В.</i> Особливості функціонування номінативно-референційних одиниць в англійському медіа-дискурсі	84
<i>Ревчук Т.І.</i> Просторова організація дискурсу комунікативної підтримки у сучасній англійській мові	88
<i>Васьківська І.В.</i> Лінгвопрагматичні особливості англійського маритального епістолярного дискурсу XVI–XVII ст.	93
<i>Прус Л.В.</i> Комунікативні девіації, спричинені порушенням принципу кооперації	98
<i>Титаренко М.В.</i> Значение и классификация знака в интерпретации социального статуса в художественном тексте	102
<i>Тищенко Т.В.</i> Інтонація жіночих негативних оцінних висловлень у сучасному англійському діалогічному мовленні	106
Відомості про авторів	110

Наукове видання

STUDIA PHILOLOGICA

ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 5

За зміст публікацій відповідають автори.

Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*
Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*

Над виданням працювали: *Н.І. Гетьман, Л.Ю. Столітня, Т.В. Нестерова, Н.І. Погорєлова*

Поліграфічна група: *А.А. Богадельна, Д.Я. Ярошенко, О.М. Дзень,*
Г.О. Бочарник, В.В. Василенко

Підписано до друку 16.12.2015 р. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 13,02. Обл.-вид. арк. 14,87. Наклад 100 пр. Зам. № 6-066.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення цієї норми закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.